

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI KONSTITUSIYA MƏHKƏMƏSİ

KMM

KONSTITUSIYA MƏHKƏMƏSİNİN MƏLUMATI

Bakı – 2019

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ KONSTITUSİYASI AZƏRBAYCAN
RESPUBLİKASINDA ƏN YÜKSƏK HÜQUQİ QÜVVƏYƏ MALİKDİR**

**Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının
149-cu maddəsinin I hissəsi**

Təsisçi

Azərbaycan Respublikasının
Konstitusiya Məhkəməsi

1999-cu ildən nəşr olunur

Yetmiş dördüncü buraxılış

Redaksiya heyəti:

Fərhad Abdullayev (sədr)
Rauf Quliyev
Dürdanə Məmmədova
Tural Aslanov
Anar Hacızadə
Nəzrin Paşayeva
İntiqam Eyvazov

Baş redaktor

Dürdanə Məmmədova

Redaksiyanın ünvanı:

Az1001, Bakı şəhəri, Gənclər meydanı, 1.
Tel: (99412) 492-62-86, 492-98-49
Faks: (99412) 492-86-41

MÜNDƏRİCAT

I hissə

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun Qərarları

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 125-ci maddəsinin VII hissəsinin Azərbaycan Respublikasının mülki prosessual qanunvericiliyi baxımından şərh edilməsinə dair

18 mart 2019-cu il tarixli qərar 5

“POSCO DAEWOO” Korporasiyasının şikayəti üzrə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin İnzibati-İqtisadi Kollegiyasının 16 may 2018-ci il tarixli qərarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair 15 aprel 2019-cu il tarixli qərar.....34

II hissə

Məqalələr

Fərhad ABDULLAYEV. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin fəaliyyətə başlamasından 21 il keçir 55

Nazim ƏLİYEV. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsi Azərbaycanda Konstitusionalizmin etibarlı təminatçısıdır 68

Könül HÜSEYNOVA. Cinayət hüququna dair məsələlər Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsinin hüquqi mövqelərinin predmeti kimi 77

Həcər QURBANOVA. İnsan hüquq və azadlıqlarının qorunması sahəsində dövlətin rolu 92

Kamran CƏFƏROV. Hüquq elminin müasir problemləri: Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin yeni tendensiyaları 98

Orxan RZAYEV. Müasir dövrdə Azərbaycan hüquq sisteminin inkişafı və Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin bu prosesdə rolu.....103

Mübariz PİRVERDİYEV. Müsabiqə yolu ilə vəzifə tutan şəxslərin əmək müqaviləsinə xitam verilməsi 119

III hissə

Tədbirlər. Görüşlər 133

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI KONSTITUSIYA MƏHKƏMƏSİ PLENUMUNUN Q Ə R A R I

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 125-ci maddəsinin VII hissəsinin Azərbaycan Respublikasının mülki prosessual qanunvericiliyi baxımından şərh edilməsinə dair

18 mart 2019-cu il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova, Südəbə Həsənova, Rövşən İsmayılov, Ceyhun Qaracayev, Rafael Qvaladze (məruzəçi-hakim), Mahir Muradov, İsa Nəcəfov və Kamran Şəfiyevdən ibarət tərkibdə,

məhkəmə katibi Fəraid Əliyevin,

maraqlı subyektlərin nümayəndələri Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin hakimi Abiddin Hüseyinov, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Aparatının İnzibati və hərbi qanunvericilik şöbəsinin baş məsləhətçisi Elnur Nuriyevin,

ekspert Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin Mülki proses və kommertiya hüququ kafedrasının baş müəllimi Fəridə Cabbarlının,

mütəxəssislər Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Aparatının Məhkəmə təcrübəsinin ümumiləşdirilməsi və məhkəmə statistikasının təhlili şöbəsinin müdiri Bəhman Qəribov, Azərbaycan Respublikası Prokurorluğunun Hüquqi təminat idarəsinin rəis müavini Aynur Osmanova, Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının İxtisas komissiyasının üzvü Mehman Sultanov və Almaniya Beynəlxalq Əməkdaşlıq Cəmiyyətinin Hüquq proqramının eksperti Elçin Usubun iştirakı ilə,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsinə müvafiq olaraq xüsusi konstitusiya icraatı qaydasında açıq məhkəmə iclasında Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 125-ci maddəsinin VII hissəsinin Azərbaycan Respublikasının mülki prosessual qanunvericiliyi baxımından şərh edilməsinə dair Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin müraciəti əsasında konstitusiya işinə baxdı.

İş üzrə hakim R.Qvaladzenin məruzəsini, maraqlı subyektlərin nümayəndələrinin və mütəxəssislərin çıxışlarını, ekspertin rəyini dinləyib müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu

M Ü Ə Y Y Ə N E T D İ :

Bakı Apellyasiya Məhkəməsi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsinə (bundan sonra – Konstitusiya Məhkəməsi) müraciət edərək Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının (bundan sonra – Konstitusiya) 125-ci maddəsinin VII hissəsinin mülki məhkəmə icraatında tətbiqi ilə bağlı təcrübədə fikir ayrılığı olduğundan həmin normanın şərh edilməsini xahiş etmişdir.

Müraciətdə qeyd olunur ki, Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi konkret iş üzrə Konstitusiyanın 125-ci maddəsinin VII hissəsinə istinad edərək qərarında göstərmişdir ki, iş apellyasiya qaydasında yenidən baxılarkən əsl həqiqətin müəyyən edilməsi üçün qanunda nəzərdə tutulmuş tədbirlər görülməlidir.

Bununla bağlı müraciətdə bildirilir ki, hüquq ədəbiyyatında həqiqətin iki növü fərqləndirilir: işin həqiqi hallarına müvafiq olaraq məhkəmənin gəldiyi nəticə (obyektiv həqiqət) və işdə olan sübutlar əsasında məhkəmənin gəldiyi nəticə (formal həqiqət).

Müraciətdənin qənaətinə görə, qüvvədə olan Azərbaycan Respublikası Mülki-Prosessual Məcəlləsində (bundan sonra – Mülki-Prosessual Məcəllə) hakimin təşəbbüsü minimuma endirilmiş, ekspertiza təyin olunması istisna olmaqla, hakimə öz təşəbbüsü ilə sübutlar toplamaq səlahiyyəti verilməmişdir. Məcəllədə məhkəmənin həqiqətə nail olmaq vəzifəsi yalnız tərəflər üçün lazımi şəraitin yaradılması, prosessual hüquq və vəzi-

fələrin onlara izah edilməsi ilə məhdudlaşır. Qanunvericilikdə “formal həqiqətin müəyyən edilməsi” ayrıca prinsip kimi nəzərdə tutulmasa da, məhkəmənin yalnız işdə olan sübutlar əsasında həqiqəti müəyyən etmək vəzifəsi aydın ifadə edilmişdir.

Müraciətdə həmçinin göstərilir ki, Mülki-Prosessual Məcəllənin yalnız bir maddəsində işin həqiqi hallarına istinad olunur. Belə ki, Məcəllənin 106.4-cü maddəsinə görə, məhkəmə faktın etiraf olunmasının işin həqiqi hallarının gizlədilməsi məqsədi ilə və yaxud aldatma, zor, hədə və ya yanılma təsiri nəticəsində baş verməsinə şübhə edirsə, etirafı qəbul etmir. Bu halda həmin faktlar ümumi qaydada sübut olunmalıdır. Lakin bu maddədə də hakimin üzərinə birbaşa olaraq işin həqiqi hallarını araşdırmaq vəzifəsi qoyulmamış və bununla bağlı hər hansı prosesual qayda müəyyən edilməmişdir.

Müraciətdən hesab edir ki, müraciətdə qeyd olunan qeyri-müəyyənlik son nəticədə mülki prosesual qanunvericilik normalarının fərqli qaydada tətbiq edilməsinə, mülki prosesdə hakimin rolu ilə bağlı ziddiyyətli yanaşmaların mövcudluğuna və tərəflər üçün qeyri-bərabər şəraitin yaradılmasına səbəb ola bilər. Bu hal isə eyni xarakterli mübahisələr üzrə fərqli məhkəmə aktlarının qəbul edilməsi, hüquqi müəyyənlik prinsipinin, fiziki və hüquqi şəxslərin Konstitusiyanın 25-ci maddəsində təsbit edilmiş bərabərlik və 60-cı maddəsində təsbit edilmiş hüquq və azadlıqların məhkəmə müdafiəsi hüquqlarının pozulması ilə nəticələnmə bilər.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu müraciətdə qaldırılan məsələ ilə bağlı aşağıdakıları qeyd edir.

Konstitusiyanın 125-ci maddəsinin VII hissəsinə əsasən, məhkəmə icraatı həqiqətin müəyyən edilməsini təmin etməlidir.

Konstitusiyanın göstərilən maddəsində təsbit edilmiş “həqiqət” anlayışı daha çox fəlsəfi məhfum olduğundan, onun fəlsəfi mənasını anlamadan hüquqi mənasının dərk edilməsində çətinliklər yaranar.

Fəlsəfədə həqiqət idrak nəzəriyyəsinin əsas və mərkəzi məsələlərindən biri hesab edilir və onun mütləq və nisbi anlayışları mövcuddur.

Mütləq həqiqət – dolğun və bitkin formada olan obyektiv həqiqətə deyilir. Mütləq həqiqət elə bir biliyə deyilir ki, elmin və

praktikanın sonrakı inkişafının gedişində onu təkzib etmək mümkün olmur.

Nisbi həqiqət isə elə bir bilikdir ki, gerçəkliyi əsasən düzgün əks etdirir. Lakin onu dolğun deyil, müəyyən həddə daxilində, müəyyən şəraitdə və münasibətlərdə əks etdirir. Elmin sonrakı inkişafında bu bilik dürüsləşir.

“Həqiqət” anlayışı həmçinin hüquqda, xüsusilə prosessual hüquqda əhəmiyyət kəsb edən məsələlərdən biridir. Eyni zamanda, bu məsələ ilə bağlı hüquq nəzəriyyəsində və təcrübədə mübahisə doğuran bəzi məqamlar mövcuddur. Bir çox halda hüquqşünasların qarşısında belə suallar meydana çıxır: məhkəmə iş üzrə həqiqəti müəyyən etmək üçün fəallıq göstərməlidirmi və ya məhkəmə tərəflərin öz tələb və etirazlarını sübut etməsi zamanı çəkişmələrini müşahidə etməli və yalnız onlar tərəfindən təqdim olunan sübutlara əsaslanmalıdır? Məhkəmə hansı həqiqəti müəyyən etməlidir, formal və yaxud obyektiv (real) həqiqəti?

Bu suallara cavab vermək üçün bir sıra mühüm məsələlərə aydınlıq gətirilməlidir.

Konkret mülki işin baxılması və həll edilməsi zamanı həqiqətin müəyyən edilməli olması heç kim tərəfindən və heç bir zaman inkar edilməmişdir. Bu inkar olunarsa, mülki işlərin baxılması və həll edilməsi zamanı tətbiq edilən "ədalət mühakiməsi" anlayışı öz mənasını itirmiş olar.

Hüquqi mənada həqiqət, icraatın formasından (konstitusiya, mülki, cinayət, inzibati) asılı olmayaraq, sahələrarası funksional prinsip statusuna malikdir. Bundan əlavə bu prinsip həmin sahənin prinsipləri sistemində xüsusi yer tutur.

Tədqiq olunan prinsiplə əlaqədar nəzəriyyədə əsas məsələ mülki işlər üzrə icraatın gedişində məhkəmə tərəfindən müəyyənləşdirilən həqiqətin xarakteridir. Bu məsələnin həlli, çəkişmə prinsipinin mülki işdə hüquqi cəhətdən mühüm əhəmiyyət kəsb edən halların sübut edilməsində tərəflərin və məhkəmənin vəziyyətini müəyyən edən hissəsi ilə sıx əlaqəlidir.

Hüquq sistemlərində “həqiqət” anlayışına fərqli yanaşmalar mövcuddur. Anqlo-sakson hüquq sistemində xas olan formal həqiqət xalis çəkişmədir və sübutetmə prosesində məhkəmənin passivliyini nəzərdə tutur: məhkəmə, tərəflərin sübut kimi təq-

dim etdiklərini dəyərləndirməklə kifayətlənən, qərəzsiz arbitr rolunda çıxış edir.

Roman-german hüquq sisteminə aid Avropa ölkələrində əvvəllər məhkəmə tərəflərin mübahisəsini həll edən və arqumentləri dinləyən passiv arbitr rolunu deyil, əksinə prosesin fəal iştirakçısı olan, faktları müəyyən etmək və aydınlaşdırmaq, prosesə fəal müdaxilə edərək həqiqəti müəyyən etmək məqsədilə istintaqı həyata keçirən orqan rolunu oynayırdı. Sonradan kontinental Avropa hüququnun prosesual formatı dəyişərək ədalət sistemində “istintaq” əlamətləri azalmış və daha çox çəkişməli məhkəmə sisteminə üstünlük verilmişdi.

Roman-german hüquq sisteminə aid olan Azərbaycanın mülki prosesual hüququ da bu cür transformasiyaya məruz qalmışdır. Belə ki, 2000-ci ilədək qüvvədə olmuş Mülki-Processual Məcəllənin 14-cü maddəsi müəyyən etmişdi ki, məhkəmə təqdim olunmuş materiallarla və izahatlarla kifayətlənməyərək, işin həqiqi hallarını, tərəflərin hüquq və vəzifələrini hərtərəfli, tam və obyektiv surətdə aydınlaşdırmaq üçün qanunla nəzərdə tutulan bütün tədbirləri görməlidir. Həmçinin həmin Məcəllənin 49-cu maddəsinin ikinci hissəsində təsbit olunmuşdur ki, təqdim edilmiş sübutlar kifayət olmadıqda, məhkəmə tərəflərə və işdə iştirak edən digər şəxslərə əlavə sübutlar təqdim etməyi təklif edir və ya sübutları öz təşəbbüsü ilə toplayır.

Bu maddələrin mətnindən görüldüyü kimi, məhkəmə təkcə tərəflərin təqdim etdiyi hüquqi faktların real və obyektiv mövcudluğu ilə kifayətlənməyərək, həmin faktlar əsasında istənilən məlumatı öz təşəbbüsü ilə toplayırdı.

Bundan fərqli olaraq, 2000-ci il 1 sentyabr tarixindən qüvvəyə minmiş Mülki-Processual Məcəllədə tərəflərin çəkişməsi prinsipinə daha böyük önəm verilmişdir. Yeni Mülki-Processual Məcəllədə əvvəlki Məcəllənin yalnız 14, 49-cu və digər maddələri formal dəyişdirilməmiş, qanunvericinin həqiqətin müəyyən edilməsinə olan yanaşması, baxışı dəyişmişdir. Mülki-Processual Məcəllədə çəkişmə prinsipi və Məcəllədə birbaşa göstərilməyən, lakin nəzərdə tutulan dispoitivlik prinsipi xüsusi yer tutmuşdur.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu bir sıra qərarlarında vurğulamışdır ki, dispoitivlik prinsipi işdə iştirak edən şəxslə-

rin prosesin əmələ gəlməsi, gedişatı və sona yetməsi ilə əlaqədar öz hüquqları barəsində sərbəst sərəncam verməsində ifadə olunur.

Bu prinsipə əsasən hakim deyil, yalnız tərəflər mülki prosesin başlanması, onun predmetinin dairəsi və mülki prosesin yekunlaşdırılması barədə qərar qəbul edir. Proses məhkəmənin publik iradəsindən deyil, tərəflərin iradəsi və fəallığından asılı olaraq həyata keçirilir.

Belə ki, iş yalnız şəxsin ərizə və ya şikayəti əsasında başlanır (Mülki-Prosessual Məcəllənin 5.1-5.3-cü maddələri). İddiaçı iddiadan imtina edə bilər, cavabdeh iddianı etiraf edə bilər, tərəflər məhkəmə işini barışıq sazişi bağlamaqla tamamlaya bilərlər (Mülki-Prosessual Məcəllənin 5.4, 52.1-52.3-cü maddələri).

Bununla belə nəzərə almaq lazımdır ki, iddiaçının iddiadan imtina etməsi, iddianın cavabdeh tərəfindən etiraf edilməsi və tərəflərin barışıq sazişi qanuna zidd olarsa və ya hər hansı bir şəxsin hüquqlarını və qanunla qorunan mənafeyini pozarsa, məhkəmə belə hərəkətləri qəbul etmir. Belə hallarda məhkəmə mübahisəyə mahiyyəti üzrə baxır.

Dispozitivlik prinsipi prosesin digər əsas prinsiplərindən biri olan çəkişmə prinsipi ilə sıx əlaqədardır.

Məhkəmə tərəfindən obyektiv, düzgün, ağlabatan qərarın qəbul edilməsi üçün “audiatur et altera pars” – “digər tərəf də dinlənilməlidir” qaydası tətbiq edilməlidir.

Mülki-Prosessual Məcəllədə çəkişmə prinsipinin təsbit edilməsi mülki prosesdə insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin olunmasının və iş üzrə qəbul edilən qərarın ədalətli və qanuni olmasının təminatıdır. Çəkişmə prinsipinə görə, məhkəmə ədalət mühakiməsi funksiyaları ilə uyğun gəlməyən səlahiyyətlərdən azad olunmuşdur.

Yeni prosesual qanunvericilik işin faktiki hallarının müəyyən edilməsində və araşdırılmasında tərəflərin hüququna üstünlük vermişdir.

Belə ki, Mülki-Prosessual Məcəllənin 14.2-ci maddəsinə əsasən, məhkəmə yalnız tərəflərin təqdim etdikləri sübutları araşdırmalı və onlardan istifadə etməlidir.

Lakin qanunverici məhkəmənin prosesual fəallıq prinsipindən tam imtina etməmişdir. Məsələ məhkəmənin həqiqəti nə-

yin bahasına olursa olsun, hətta tərəflərin istəyinin ziddinə üzə çıxarmaq vəzifəsindən deyil, bunu necə və hansı məqsədlə müəyyən etməsindən ibarətdir. Əgər məhkəmənin fəallığı çəkişmə prinsipindən kənara çıxmırsa, qarşısını almırsa, əksinə onun təmin edilməsində vasitəçilik edirsə, bu zaman belə fəallıq yolverilən, bəzi hallarda isə zəruri hesab edilməlidir (Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Mülki-Prosesual Məcəlləsinin 372-ci maddəsinin apellyasiya baxışının hədləri barədə müddələrinin həmin Məcəllənin 372.1 və 372.7-ci maddələrinin tələbləri baxımından şərh edilməsinə dair” 2011-ci il 20 may tarixli Qərarı).

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu əvvəlki hüquqi mövqeyini inkişaf etdirərək, ilk növbədə qeyd etməyi lazım bilir ki, mülki məhkəmə icraatında Konstitusiyanın 125-ci maddəsinin VII hissəsinin “Məhkəmə icraatı həqiqətin müəyyən edilməsini təmin etməlidir” müddəası ədalət mühakiməsinin əsas prinsipləri və şərtlərini müəyyən edən Konstitusiyanın 127-ci maddəsinin II hissəsinin “Hakimlər işlərə qərəzsiz, ədalətlə, tərəflərin hüquq bərabərliyinə, faktlara əsasən və qanuna müvafiq baxırlar”, həmin maddənin IV və VII hissələrinin “Ədalət mühakiməsi vətəndaşların qanun və məhkəmə qarşısında bərabərliyi əsasında həyata keçirilir. Məhkəmə icraatı çəkişmə prinsipi əsasında həyata keçirilir” və Konstitusiyanın 129-cu maddəsinin III hissəsinin “Məhkəmə qərarı qanuna və sübutlara əsaslanmalıdır” müddəaları ilə əlaqəli şəkildə tətbiq olunmalıdır.

Məhkəmə tərəfindən həqiqətin müəyyən edilməsi müddəası konstitusiyaya norması olmaqla ümumi xarakter daşıyır. Lakin həqiqətin müəyyən edilməsinin məqsəd və qaydası məhkəmə icraatının növündən asılı olaraq fərqlənir. Belə ki, məhkəmə prosesinin mülki, inzibati və ya cinayət işi üzrə olmasından asılı olaraq həqiqətin xarakteri də dəyişir.

Müraciətdə Konstitusiyanın 125-ci maddəsinin VII hissəsinin məhz mülki məhkəmə icraatına tətbiqi baxımından şərh edilməsi xahiş olduğundan, qüvvədə olan mülki prosesual qanunvericiliyin bəzi müddələrinə diqqət yetirilməlidir.

Konstitusiyanın 127-ci maddəsinə əsaslanan Mülki-Prosesual Məcəllənin 9.1 və 9.3-cü maddələrində qeyd edilmişdir ki, ədalət mühakiməsi çəkişmə, tərəflərin bərabərliyi və faktlar

əsasında həyata keçirilir. Hakim bütün hallarda prosesin çəkişmə prinsipini təmin etməlidir. O, öz qərarını yalnız tərəflərin çəkişmə prinsipinə əsasən müzakirə etdiyi dəlillərlə, onların verdiyi izahatlarla, sənədlərlə əsaslandırılmalıdır. Məhkəmə, qərarını tərəfləri dəvət etmədən özünün qulluq mövqeyinə görə irəli sürdüyü hüquqi dəlillərlə əsaslandırma bilməz.

Həmin Məcəllənin 14.1-ci maddəsi məhkəmədən həqiqətə nail olmaq üçün işin hərtərəfli, tam və obyektiv tədqiqinə lazımı şərait yaradılmasını tələb edir. Bunun üçün məhkəmə: işdə iştirak edən şəxslərə onların prosessual hüquq və vəzifələrini izah edir, görülməyəcək, yaxud görülməyəcək hərəkətlərin nəticələri barədə onları xəbərdar edir, onların prosessual hüquqlarının həyata keçməsinə kömək göstərir.

Göründüyü kimi, mülki məhkəmə icraatında çəkişmə prinsipinin inkişafına baxmayaraq, məhkəmə çəkişmə prosesində iş üzrə həqiqətə nail olmaq üçün işin bütün hallarının hərtərəfli, tam və obyektiv müəyyənləşdirilməsinin təmin edilməsindən azad olunmayıb.

Burada söhbət hüquqi müstəvidə həqiqətə nail olunmasından gedir, müvafiq olaraq bu həqiqətin mahiyyəti də hüquqidir. Belə ki, proses zamanı həqiqətdə mövcud olan bütün hallar deyil, yalnız hüquqi əhəmiyyət daşıyan, yəni sübutetmə predmetinə aid olan hallar müəyyən edilir. Məhz bu səbəbdən hüquqi əhəmiyyət daşıyan hallar istənilən üsulla (məntiqi, elmi) deyil, sübutedicilərin məlumatların, yəni sübutetmə vasitələrinin məhkəməyə təqdim olunmasının qanunla yol verilən üsulları ilə müəyyən edilməlidir. Belə həqiqəti şərti olaraq “hüquqi həqiqət” adlandırmaq olar.

Hüquqi həqiqət prinsipi, bir növ, əvvəllər mövcud olmuş obyektiv həqiqət prinsipi ilə anqlo-sakson hüquq sistemində xas olan xalis çəkişmə əsasında qurulan formal həqiqət prinsipi arasında kompromisdir. Çünki iş üzrə ədalətli qərar qəbul etmək üçün məhkəmə tərəflərin çəkişməsini, sübutların araşdırılmasında real iştirakını təmin etməli və digər prosessual hüquqlarını həyata keçirmələrinə köməklik göstərməlidir. Ümumiyyətlə hüquqi həqiqət prinsipinin realizəsi mexanizmi bu cürdür: iş üzrə sübutetmə predmetinə daxil olan halların təqdim edilməsi yükü tərəflərin üzərinə düşür; məhz tərəflər bu halların mövcud

olub-olmamasını sübut etməyə borcludurlar; prosesdə həqiqəti isə ədalət mühakiməsi orqanı olaraq məhkəmə müəyyən edir.

Nəticədə hüquqi həqiqət prinsipi mülki prosesdə tərəflər və məhkəmə arasında müəyyən iş bölgüsünə gətirib çıxarır: tərəflər işin faktiki hallarını təqdim edir, məhkəmə isə sübutları qiymətləndirir və sonda hüququ tətbiq edir. Belə iş bölgüsü Roma hüququnun “da mihi factum, dabo tibi ius” (“mənə faktları ver, mən sənə uyğun hüququ verəcəm”) prinsipinə əsaslanır.

Mülki prosessual qanunvericilikdə də çəkişmə prinsipinin mövcudluğu hər bir tərəfə öz tələblərinin və etirazlarının əsası kimi istinad etdiyi halları sübut etmək vəzifəsini qoyur. Sübut etmə vəzifəsinin tərəflər arasında bölüşdürülməsinin ümumi qaydalarını Mülki-Prosessual Məcəllənin 77.1-ci maddəsi müəyyən edir. Bu qaydalar onu ifadə edir ki, işdə iştirak edən hər bir şəxs istinad etdiyi halların mövcudluğunu və doğruluğunu yalnız özü sübut etməlidir və heç kəs, o cümlədən məhkəmə onu bu vəzifədən azad edə bilməz. İstisnayı yalnız Mülki-Prosessual Məcəllənin 82 və 106.3-cü maddələrində göstərilən hallar təşkil edir.

Çəkişmə prinsipinin əsasını həmçinin tərəflərin prosessual hüquq bərabərliyi prinsipi təşkil edir. Bu prinsipə görə, tərəflər öz hüquq və mənafeələrini müdafiə etmək üçün hüquqi cəhətdən tam bərabər imkana malik olmalıdırlar. Bu imkanlar qanunla və məhkəmə tərəfindən təmin edilir. Mülki prosessual qanunvericilik tərəflərə eyni hüquqlar verir. Buna görə də prosesdə tərəflərdən heç biri prosessual hüquqların həcminə görə digəri qarşısında üstünlüyə malik deyildir. Tərəflərin prosessual bərabərliyi prosesin çəkişmə prinsipi əsasında həyata keçirilməsinə şərait yaradır.

Mülki-Prosessual Məcəllənin 14.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş vəzifələr çərçivəsində işə baxan məhkəmə hansı halların iş üçün əhəmiyyət kəsb etdiyini, hansı tərəfin onları sübut etməli olduğunu və ya verilən tələbin təmin olunması üçün hansı halların sübut edilməli olduğunu tərəflərin istinad edib-etməməsindən asılı olmayaraq onlarla müzakirə etməlidir. Bu zaman hakimin tərəflərlə apardığı müzakirə, iddianın uğurluluğu perspektivi barədə izahlar verməsi və bununla bağlı işin məhkəmədən kənar həlli (barışıq yolu ilə) istiqamətində müzakirələr

aparması hakimın baxılan məsələyə dair yekun qərar üzrə fikir bildirməsi kimi qiymətləndirilməməli və hakimə etiraz üçün əsas olmamalıdır.

Bununla yanaşı, mülki prosessual qanunvericilik işin məhkəmədə baxılmağa hazırlanması mərhələsində işin hərtərəfli, tam və obyektiv tədqiqinə nail olmaq üçün məhkəmənin göstərməli olduğu fəallığın bir sıra mühüm şərtlərini və hədlərini müəyyənləşdirmişdir. Bu prosessual hərəkətlərə: işdə iştirak edən şəxslərin iştirakı ilə iddianın məhkəməyə çıxarılması məsələsini müzakirə etmək; cavabdeh tərəfin iştirakı ilə iddia tələbinin mahiyyəti barəsində iddiaçıdan izahat almaq, cavabdeh tərəfindən edilə biləcək etirazları araşdırmaq, zəruri olan hallarda əlavə sübutların təqdim edilməsini təklif etmək, prosessual hüquq və vəzifələrini ona izah etmək; cavabdehi çağırmaq, iddiaçının iştirakı ilə ondan işin halları barədə izahat almaq, iddiaya qarşı nə kimi etirazlar olduğunu və həmin etirazların hansı sübutlarla təsdiq edilə biləcəyini aydınlaşdırmaq, xüsusi ilə mürəkkəb işlər üzrə işə dair yazılı sübutları müəyyən olunmuş müddətdə və surəti iddiaçıya verilməklə təqdim etməyi cavabdehə təklif etmək, ona prosessual hüquq və vəzifələrini izah etmək kimi mühüm hərəkətlər aiddir (Mülki-Prosessual Məcəllənin 167-ci maddəsi).

Eyni zamanda, çəkişmə və dispoziitivlik prinsiplərinin üstünlüyündən irəli gələrək mülki prosessual qanunvericilik məhkəmənin heç bir halda öz təşəbbüsü ilə sübut toplamaq vəzifəsini nəzərdə tutmur, əskinə bunu məhkəməyə qadağan edir.

Belə ki, işdə olan sübutlar əsasında işə baxmaq mümkün olmadıqda, məhkəmə zəruri əlavə sübutlar təqdim etməyi tərəflərə təklif edə bilər (Mülki-Prosessual Məcəllənin 77.3-cü maddəsi). Lakin işdə iştirak edən şəxsin işdə iştirak edən və iştirak etməyən şəxslərdən və ya orqanlardan onlarda olan zəruri sübutları müstəqil əldə etmək imkanı olmadıqda o, həmin sübutları tələb etmək barədə vəsatətlə məhkəməyə müraciət edə bilər (Mülki-Prosessual Məcəllənin 78.2-ci maddəsi). Göründüyü kimi, məhkəmə iş üzrə sübutları yalnız tərəflərin vəsatəti əsasında və onlar həmin sübutları müstəqil qaydada əldə edə bilmədikdə tələb edə bilər. Bu zaman zəruri sübutu müstəqil qaydada əldə edə bilmədiyini sübut etmək yükü də müvafiq tərəfin

üzərinə düşür. Əks yanaşma məhkəmənin tərəflərin prosessual səlahiyyətlərini öz üzərinə götürərək, onlardan hər hansı birinin tərəfində dayanması, yaxud onları əvəz etməsi görüntüsü yarıda bilər. Halbuki məhkəmə (hakim) bütün proses boyu obyektiv və qərəzsiz arbitr olaraq qalmalıdır.

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, hüquqi həqiqət prinsipinə görə sübutların toplanması və təqdim edilməsi yükü bütünlüklə tərəflərin üzərinə düşür. Təqdim olunmuş sübutlar əsasında həqiqətin müəyyən edilməsi isə məhkəmə tərəfindən sübutların düzgün qiymətləndirilməsindən asılıdır.

Sübutların qiymətləndirilməsi faktların müəyyənləşdirilməsi imkanına dair məntiqi fəaliyyətdir və işdə olan sübutlar əsasında işin həll olunması deməkdir.

Sübutların qiymətləndirilməsi məhkəmə tərəfindən ilkin (məhkəmə araşdırmasının sonunda) və yekun (müşavirə otağında məhkəmə qətnaməsi qəbul edilərkən) qiymətləndirməni nəzərdə tutur. İlk qiymətləndirmə ayrı-ayrı faktların müəyyən edilməsi üçün hər bir sübutun aid edilməsi, mümkünlüyü, mötəbərliyi və yetərliliyi nöqtəyi-nəzərindən onun predmetinin keyfiyyətinə dair keçirilir.

Sübutetmənin son mərhələsi məhkəmə tərəfindən bütün sübutların yoxlanılması əsasında verilən yekun hüquqi qiymətdir. İş üzrə qərarın əsasında yalnız obyektiv, qərəzsiz, hərtərəfli və tam yoxlanılmış sübutlar dayana bilər. Sübutların bu cür qiymətləndirilməsi məhkəmə iclasında sübutetmə predmetinə daxil olan tərəflərin bildirdiyi bütün faktların hərtərəfli, tam və qərəzsiz tədqiqi əsasında və yalnız qanuna əsaslanaraq hakim tərəfindən həyata keçirilir. Hər bir sübut aidiyyət, mümkünlük, mötəbərlik nöqtəyi-nəzərindən, bütün sübutların məcmusu isə iş üzrə sübut edilməli olan faktların yetərliliyi baxımından qiymətləndirilir. Heç bir sübut məhkəmə üçün əvvəlcədən müəyyən edilmiş qüvvəyə malik deyil.

Qeyd edilməlidir ki, İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi məhkəmələr tərəfindən ədalətli məhkəmə araşdırılması hüququ ilə bağlı irəli sürülən tələblərə əməl edilməməsini həmin hüququn pozulması kimi qəbul edərək bir sıra qərarlarında bununla bağlı hüquqi mövqelərini ifadə etmişdir.

Belə ki, Avropa Məhkəməsi Van de Huk Niderlanda qarşı iş üzrə 1994-cü il 19 aprel tarixli Qərarında sübutların qiymətləndirilməsi və onların aidiyyəti və mümkünlüyü məsələsinin həlində milli məhkəmələrin səlahiyyətini nəzərə alaraq göstərmişdir ki, “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi ədalət mühakiməsi orqanının üzərinə tərəflərin təqdim etdiyi mülahizələri, dəlilləri və sübutları hərtərəfli araşdırmaq vəzifəsini qoyur.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu da əvvəlki qərarlarında dəfələrlə qeyd etmişdir ki, hər bir tərəf öz tələblərinin və etirazlarının əsası kimi istinad etdiyi halları sübut etməlidir. Məhkəmə işin gedişində təqdim olunmuş ancaq o sübutları qəbul edir və nəzərə alır ki, onlar işdə tərəflərin tələblərini müəyyən edən faktlarla və hallarla əlaqədardır. Qətnamə iş üzrə müəyyən edilmiş həqiqi hallara və tərəflərin qarşılıqlı münasibətinə uyğun əsaslandırılmalıdır. Qətnamə çıxarıldıqda hakim sübutları qiymətləndirir, iş üçün əhəmiyyətli olan nə kimi halların müəyyən edildiyini, nə kimi halların müəyyən edilmədiyini, tərəflərin hansı hüquqi münasibətdə olmalarını, həmin iş üzrə hansı qanunun tətbiq edilməli olduğunu və iddianın təmin olunub-olunmadığını müəyyən edir (“Azərbaycan Respublikası Mülki-Prosessual Məcəlləsinin 82.3-cü maddəsinin şərh edilməsinə dair” 2016-cı il 23 fevral tarixli Qərar).

Yuxarıda göstərilənləri nəzərə alaraq Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu belə nəticəyə gəlir ki, mülki məhkəmə icraatında Konstitusiyanın 125-ci maddəsinin VII hissəsinin “Məhkəmə icraatı həqiqətin müəyyən edilməsini təmin etməlidir” müddəası Konstitusiyanın 127-ci maddəsinin II, IV və VII hissələrində, 129-cu maddəsinin III hissəsində təsbit olunmuş ədalət mühakiməsinin çəkişmə, tərəflərin bərabərliyi, faktlar əsasında və qanuna müvafiq keçirilməsi, məhkəmə qərarının qanuna və sübutlara əsaslanmasına dair ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinin əsas prinsipləri və şərtləri ilə əlaqəli şəkildə tətbiq olunmalıdır.

Mülki işlər və iqtisadi mübahisələr üzrə məhkəmə icraatı zamanı məhkəmələr ədalət mühakiməsini çəkişmə və tərəflərin bərabərliyi prinsipinə riayət etməklə, tərəflərin təqdim etdiyi sübutlar və faktlar əsasında həyata keçirməli, öz qərarlarını yal-

nız tərəflərin çəkişmə prinsipinə əsasən müzakirə etdiyi dəlillərlə, onların verdiyi izahatlarla, təqdim etdikləri və Mülki-Prosessual Məcəllənin tələblərinə müvafiq olaraq əldə edilmiş sübutlarla əsaslandırılmalı, həmin sübutların araşdırılmasından irəli gələn həqiqəti müəyyən etməlidir.

Kassasiya instansiyası məhkəməsinin apellyasiya instansiyası məhkəməsinin qətnaməsini ləğv edərək qərarla işə yenidən baxılarkən əsl həqiqətin müəyyən edilməsi üçün qanunda nəzərdə tutulmuş tədbirlərin görülməsinə dair göstərişinə gəldikdə isə Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakıların qeyd edilməsini vacib hesab edir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu 2009-cu ilədək qəbul etdiyi iki qərarla “obyektiv həqiqət” sözlərindən istifadə etsə də, Konstitusiyanın 125-ci maddəsinə edilmiş əlavədən sonra həqiqət prinsipinə məhz dispozitivlik və tərəflərin çəkişmə prinsipləri ilə əlaqəli şəkildə baxmışdır.

Bununla bağlı olaraq Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu qeyd etməyi vacib bilir ki, Konstitusiyada təsbit olunmuş tərəflərin çəkişməsi prinsipi və əsl (obyektiv) həqiqət bir araya sığmayan məfhumlardır.

Həmçinin hüquqi mənada həqiqət prinsipinin adresatı kimi yalnız birinci və apellyasiya instansiyası məhkəmələri çıxış edirlər. Məhz bu məhkəmələr işin faktiki hallarını müəyyən etmək səlahiyyətinə malikdir.

Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun bir sıra qərarlarında formalaşdırılmış hüquqi mövqeyə görə, kassasiya instansiyası məhkəməsi apellyasiya instansiyası məhkəməsi tərəfindən yalnız maddi və prosessual hüquq normalarının düzgün tətbiq edilməsini yoxlayır.

Kassasiya məhkəməsi öz mülahizəsi ilə hansı halların hansı sübut etmə vasitələri ilə təsdiq və ya inkar edilməsi, işə yenidən baxılarkən hansı sübutların toplanılması və araşdırılması, habelə işə yenidən baxan məhkəmənin hansı nəticəyə gəlməli olması haqqında göstəriş verə bilməz. Belə göstərişlərin verilməsi hakimlərin müstəqilliyinə dair konstitusiya prinsipi ilə ziddiyyət təşkil etmiş olar.

Kassasiya məhkəməsi belə göstərişlər verdiyi halda, apellyasiya məhkəməsi qanunvericiliyin müvafiq tələblərinə uyğun ola-

raq, habelə Konstitusiyanın hakimlərin müstəqil, yalnız Konstitusiyaya və qanunlara tabe olduqlarını nəzərdə tutan 127-ci maddəsinin I hissəsini rəhbər tutaraq, işi öz səlahiyyətləri çərçivəsində həll etməlidir (Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Mülki-Prosessual Məcəlləsinin 420-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair” 2012-ci il 28 fevral tarixli Qərarı).

Yuxarıda göstərilənləri nəzərə alaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsini, “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 60, 63, 65-67 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu

QƏRARA ALDI:

1. Mülki məhkəmə icraatında Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 125-ci maddəsinin VII hissəsinin “Məhkəmə icraatı həqiqətin müəyyən edilməsini təmin etməlidir” müddəası Konstitusiyanın 127-ci maddəsinin II, IV və VII hissələrində, 129-cu maddəsinin III hissəsində təsbit olunmuş ədalət mühakiməsinin çəkişmə, tərəflərin bərabərliyi, faktlar əsasında və qanuna müvafiq keçirilməsi, məhkəmə qərarının qanuna və sübutlara əsaslanmasına dair ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinin əsas prinsipləri və şərtləri ilə əlaqəli şəkildə tətbiq olunmalıdır.

Mülki işlər və iqtisadi mübahisələr üzrə məhkəmə icraatı zamanı məhkəmələr ədalət mühakiməsini çəkişmə və tərəflərin bərabərliyi prinsipinə riayət etməklə, tərəflərin təqdim etdiyi sübutlar və faktlar əsasında həyata keçirməli, öz qərarlarını yalnız tərəflərin çəkişmə prinsipinə əsasən müzakirə etdiyi dəlillərlə, onların verdiyi izahatlarla, təqdim etdikləri və Azərbaycan Respublikası Mülki-Prosessual Məcəlləsinin tələblərinə müvafiq olaraq əldə edilmiş sübutlarla əsaslandırılmalı, həmin sübutların araşdırılmasından irəli gələn həqiqəti müəyyən etməlidir.

2. Qərar “Azərbaycan”, “Respublika”, “Xalq qəzeti”, “Bakinski raboçi” qəzetlərində və “Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Məlumatı”nda dərc edilsin.

3. Qərar dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

4. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir oluna bilməz.

ИМЕНЕМ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

ПОСТАНОВЛЕНИЕ ПЛЕНУМА КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

О толковании части VII статьи 125 Конституции Азербайджанской Республики с точки зрения гражданско-процессуального законодательства Азербайджанской Республики

18 марта 2019 года

город Баку

Пленум Конституционного суда Азербайджанской Республики в составе Фархада Абдуллаева (председатель), Соны Салмановой, Судабы Гасановой, Ровшана Исмаилова, Джейхуна Гараджаева, Рафаэля Гваладзе (судья-докладчик), Махира Мурадова, Исы Наджафова и Кямрана Шафиева, с участием секретаря суда Фараида Алиева,

представителей заинтересованных субъектов – судьи Бакинского апелляционного суда Абиддина Гусейнова, главного консультанта отдела административного и военного законодательства Аппарата Милли Меджлиса Азербайджанской Республики Эльнура Нуриева,

эксперта – старшего преподавателя кафедры гражданского процесса и коммерческого права юридического факультета Бакинского государственного университета Фариды Джаббарлы,

специалистов – заведующего отделом обобщения судебной практики и анализа судебной статистики Аппарата Верховного суда Азербайджанской Республики Бахмана Гарибова, заместителя начальника Управления правового обеспечения Прокуратуры Азербайджанской Республики Айнур Османовой, члена квалификационной комиссии Коллегии адвокатов Азербайджанской Республики Мехмана Султанова и эксперта правовой програм-

мы Германского общества международного сотрудничества Эльчина Усуба,

в соответствии с частью VI статьи 130 Конституции Азербайджанской Республики рассмотрел в открытом судебном заседании в порядке особого конституционного производства конституционное дело о толковании части VII статьи 125 Конституции Азербайджанской Республики с точки зрения гражданско-процессуального законодательства Азербайджанской Республики на основании обращения Бакинского апелляционного суда.

Заслушав и обсудив доклад судьи Р.Гваладзе по делу, выступления представителей заинтересованных субъектов и специалистов, мнение эксперта, Пленум Конституционного суда Азербайджанской Республики

У С Т А Н О В И Л:

Бакинский апелляционный суд, обратившись в Конституционный суд Азербайджанской Республики (далее – Конституционный суд), просил дать толкование части VII статьи 125 Конституции Азербайджанской Республики (далее – Конституция), так как в практике в связи с применением данной нормы в гражданском судопроизводстве имеются расхождения.

В обращении отмечается, что Верховный суд Азербайджанской Республики, ссылаясь по конкретному делу на часть VII статьи 125 Конституции, в своем постановлении указал, что при повторном рассмотрении дела в порядке апелляционного производства для установления объективной истины необходимо принять предусмотренные законом меры.

В связи с этим в обращении говорится, что в юридической литературе различают два вида истины: вывод, к которому суд пришел в соответствии с действительными обстоятельствами дела (объективная истина), и вывод, к которому суд пришел на основе имеющихся в деле доказательств (формальная истина).

По мнению обратившегося, в действующем Гражданском процессуальном кодексе Азербайджанской Республики (далее – Гражданский процессуальный кодекс) инициатива судьи сведена до минимума, судья не наделен полномочиями по собира-

нию доказательств по собственной инициативе, за исключением назначения экспертизы. Задача суда по установлению истины ограничивается в Кодексе лишь созданием надлежащих условий для сторон, разъяснением им процессуальных прав и обязанностей. Хотя "установление формальной истины" не предусмотрено в законодательстве как отдельный принцип, тем не менее, ясно изложена задача суда по установлению истины лишь на основе имеющихся в деле доказательств.

В обращении также указано, что ссылка на действительные обстоятельства дела имеется лишь в одной статье Гражданского процессуального кодекса. Так, согласно статье 106.4 Кодекса, если у суда имеются сомнения в том, не было ли признание сделано с целью скрыть действительные обстоятельства дела либо под влиянием обмана, насилия, угрозы или заблуждения, он не принимает признания. В этом случае данные факты подлежат доказыванию на общих основаниях. Но и в этой статье на судью не возложена задача непосредственного изучения действительных обстоятельств дела, никакого процессуального порядка в связи с этим не установлено.

Обратившийся считает, что отмеченная в обращении неопределенность в конечном итоге может стать причиной различного применения норм гражданско-процессуального законодательства, возникновения противоречивых подходов, связанных с ролью судьи в гражданском процессе, и создания неравных условий для сторон. Такое обстоятельство может обернуться принятием различных судебных актов по спорам одинакового характера, нарушением принципа правовой определенности, закрепленных в статье 25 и 60 Конституции прав на равенство и судебной гарантии прав и свобод физических и юридических лиц.

В связи с поставленным в обращении вопросом Пленум Конституционного суда отмечает следующее.

На основании части VII статьи 125 Конституции судопроизводство должно обеспечивать установление истины.

Понятие "истина", закрепленное в указанной статье Конституции, является больше философским, поэтому без определения его философского смысла возникнут трудности в понимании его правового смысла.

В философии одним из основных и центральных вопросов теории познания считается истина, которая обладает свойствами абсолютности и относительности.

Абсолютной истиной называют объективную истину в полной и исчерпывающей форме. Абсолютная истина – это такое знание, которое невозможно опровергнуть в ходе дальнейшего развития науки и практики.

Относительная же истина – это знание, в основном правильно отражающее реальность. Однако оно отражает ее не полностью, а в определенных пределах, определенных условиях и отношениях. Это знание дополняется в ходе последующего развития науки.

Понятие "истина" одновременно является одним из вопросов, имеющих важное значение в праве, в особенности, в процессуальном праве. Вместе с тем, в связи с этим вопросом существуют некоторые моменты, вызывающие споры в теории права и практике. Зачастую перед юристами встают следующие вопросы: должен ли суд проявлять активность для установления истины по делу или отслеживать состязание сторон для доказательства своих требований и возражений и основываться лишь на представленных ими доказательствах? Какую истину должен установить суд – формальную или объективную (реальную)?

Для ответа на эти вопросы необходимо внести ясность в ряд важных проблем.

Никто и никогда не отрицал необходимости установления истины в ходе рассмотрения и разрешения конкретного гражданского дела. При таком отрицании понятие "правосудие", применяемое в ходе рассмотрения и разрешения гражданских дел, утратило бы смысл.

В правовом смысле истина, независимо от формы производства (конституционного, гражданского, уголовного, административного), обладает статусом межотраслевого функционального принципа. К тому же данный принцип занимает особое место в системе принципов этой отрасли.

Основной вопрос в теории, связанной с исследуемым принципом, заключается в характере истины, устанавливаемой судом в ходе производства по гражданским делам. Решение дан-

ного вопроса тесно связано с частью принципа состязательности, определяющей положение сторон и суда при доказательстве фактов, представляющих в правовом отношении важное значение в гражданском деле.

В правовых системах существуют различные подходы к понятию "истина". Присущая англосаксонской правовой системе формальная истина является чистым состязанием и предусматривает пассивность суда в процессе доказательства: суд выступает в роли беспристрастного арбитра, довольствующегося оценкой представленного сторонами в качестве доказательства.

В европейских странах, относящихся к романо-германской правовой системе, суд прежде не играл роли пассивного арбитра, разрешающего спор сторон и выслушивающего аргументы, напротив, был органом, являющимся активным участником процесса, осуществляющим следствие с целью выявления и выяснения фактов, установления истины посредством активного вмешательства в процесс. Впоследствии процессуальный формат права континентальной Европы изменился, признаков "следствия" в системе правосудия стало меньше, предпочтение было отдано состязательной судебной системе.

Гражданско-процессуальное право Азербайджана, относящееся к романо-германской правовой системе, тоже подверглось такой трансформации. Так, статья 14 Гражданского процессуального кодекса, действовавшего до 2000 года, устанавливала, что суд, не довольствуясь представленными материалами и объяснениями, должен принять все предусмотренные законом меры для всестороннего, полного и объективного выяснения действительных обстоятельств дела, прав и обязанностей сторон. Также в части второй статьи 49 данного Кодекса было закреплено, что в случае недостаточности представленных доказательств суд предлагает сторонам и участвующим в деле другим лицам представить дополнительные доказательства или собирает их по собственной инициативе.

Как видно из текста данных статей, суд, не довольствуясь реальным и объективным наличием юридических фактов, представленных только сторонами, собирал по собственной инициативе на основании данных фактов любые сведения.

В отличие от этого, в Гражданском процессуальном кодексе, вступившем в силу с 1 сентября 2000 года, придается больше значения принципу состязательности сторон. В новом Гражданском процессуальном кодексе статьи 14, 49 и др. предыдущего Кодекса были изменены не только формально, но изменился и подход, и взгляд законодателя на установление истины. Особое место в Гражданском процессуальном кодексе заняли принцип состязательности и принцип диспозитивности, непосредственно не указанный, но предусмотренный в Кодексе.

Пленум Конституционного суда в ряде постановлений подчеркивал, что принцип диспозитивности выражается в свободном распоряжении лицами, участвующими в деле, своими правами в начале, в ходе и окончании процесса.

На основании данного принципа, только стороны, а не судья, принимают решение о начале гражданского процесса, пределах его предмета и завершении гражданского процесса. Процесс осуществляется в зависимости от воли и активности сторон, а не от публичной воли суда.

Так, дело начинается лишь на основании заявления или жалобы лица (статьи 5.1-5.3 Гражданского процессуального кодекса). Истец может отказаться от иска, ответчик может признать иск, стороны могут завершить дело путем заключения мирового соглашения (статьи 5.4, 52.1-52.3 Гражданского процессуального кодекса).

Вместе с тем, следует учесть, что если отказ от иска истцом, признание иска ответчиком и мировое соглашение сторон будут противоречить закону или нарушать права и охраняемые законом интересы того или иного лица, то суд не примет данных действий. В таких случаях суд рассматривает спор по существу.

Принцип диспозитивности тесно связан с принципом состязательности, также являющимся одним из основных принципов процесса.

Для принятия судом объективного, правильного, разумного решения должен быть применен порядок "audiatur et altera pars" – "пусть и другая сторона будет услышана".

Закрепление в Гражданском процессуальном кодексе принципа состязательности служит гарантией обеспечения прав и

свобод человека и гражданина в гражданском процессе, справедливости и законности принятого по делу решения. Согласно принципу состязательности, суд был освобожден от полномочий, не сочетающихся с функциями правосудия.

Новое процессуальное законодательство отдало предпочтение праву сторон в установлении и исследовании фактических обстоятельств дела.

Так, на основании статьи 14.2 Гражданского процессуального кодекса, суд должен исследовать и применять только те доказательства, которые были предъявлены сторонами.

Однако, законодатель не полностью отказался от принципа процессуальной активности суда. Дело не в обязанности суда выявить истину любой ценой, даже против желания сторон, а в том, как и с какой целью он устанавливает это. Если активность суда не выходит за рамки принципа состязательности, не предотвращает его, напротив, способствует его обеспечению, то такая активность должна быть признана допустимой, а в некоторых случаях необходимой (Постановление Пленума Конституционного суда "О толковании положений статьи 372 Гражданского процессуального кодекса Азербайджанской Республики о пределах апелляционного рассмотрения с точки зрения требований статей 372.1 и 372.7 данного Кодекса" от 20 мая 2011 года).

Развивая предыдущую правовую позицию, Пленум Конституционного суда в первую очередь считает необходимым отметить, что в гражданском судопроизводстве положение "Судопроизводство должно обеспечивать установление истины" части VII статьи 125 Конституции должно применяться во взаимосвязи с положениями "Судьи рассматривают дела беспристрастно, справедливо, соблюдая равноправие сторон, на основе фактов и в соответствии с законом" части II статьи 127 Конституции, определяющей основные принципы и условия правосудия, "Правосудие осуществляется на основе равноправия граждан перед законом и судом. Судопроизводство осуществляется на основе принципа состязательности" частей IV и VII данной статьи и "Решение суда должно основываться на законе и доказательствах" части III статьи 129 Конституции.

Положение об установлении судом истины, являясь конституционной нормой, носит общий характер. Однако цель и порядок установления истины различаются в зависимости от вида судопроизводства. Так, в зависимости от хода судебного процесса по гражданскому, административному или уголовному делу меняется также и характер истины.

В обращении выражается просьба о толковании части VII статьи 125 Конституции именно с точки зрения применения к гражданскому судопроизводству, поэтому следует обратить внимание на некоторые положения действующего гражданско-процессуального законодательства.

В статьях 9.1 и 9.3 Гражданского процессуального кодекса, основанных на статье 127 Конституции, отмечено, что правосудие осуществляется на основе состязания, равноправия сторон и на основе фактов. Судья обязан во всех случаях обеспечить принцип состязательности процесса. Он обязан обосновать свое решение только доводами, рассмотренными на основе принципа состязательности сторон, объяснениями сторон и документами. Суд не вправе не приглашая стороны, обосновывать свое решение правовыми доводами, руководствуясь своим служебным положением.

Статья 14.1 данного Кодекса для достижения истины требует от суда создать необходимые условия для всестороннего, полного и объективного исследования обстоятельств дела. С этой целью суд: разъясняет лицам, участвующим в деле, их процессуальные права и обязанности, предупреждает о последствиях совершения или несовершения процессуальных действий и оказывает им содействие в осуществлении их процессуальных прав.

Как видно, несмотря на развитие принципа состязательности в гражданском судопроизводстве, суд не освобожден от обеспечения всестороннего, полного и объективного установления всех обстоятельств дела для достижения истины по делу в процессе состязания.

Речь здесь идет о достижении истины в правовой плоскости, соответственно и суть данной истины является юридической. Так, в ходе процесса устанавливаются не все существующие в реальности обстоятельства, а лишь представляющие

юридическое значение, то есть относящиеся к предмету доказывания. Именно поэтому обстоятельства, представляющие юридическое значение, должны устанавливаться не любым методом (логическим, научным), а допускаемыми законом методами предоставления суду доказательственных сведений, то есть средств доказывания. Такую истину можно условно назвать "юридической истиной".

Принцип юридической истины является своего рода компромиссом между ранее существовавшим принципом объективной истины и принципом формальной истины, построенным на основе чистого состязания, присущего англосаксонской правовой системе, так как для принятия справедливого решения по делу суд должен обеспечить состязание сторон, их реальное участие в исследовании доказательств и оказать им содействие в осуществлении других процессуальных прав. В целом, механизм реализации принципа юридической истины таков: на стороны ложится бремя предоставления фактов по делу, входящих в предмет доказывания; именно стороны обязаны доказать существование или отсутствие данных фактов; истину же в процессе устанавливает суд, как орган правосудия.

В итоге принцип юридической истины приводит к определенному распределению работы между сторонами и судом в гражданском процессе: стороны предоставляют фактические обстоятельства дела, а суд оценивает доказательства и в заключение применяет право. Такое распределение работы основано на принципе "da mihi factum, dabo tibi ius" ("дай мне факты, и я дам тебе право") римского права.

Существование принципа состязательности в гражданско-процессуальном законодательстве также возлагает на стороны обязанность по доказыванию обстоятельств, на которые они ссылаются как на основания своих требований и возражений. Общие правила распределения между сторонами обязанностей по доказыванию устанавливает статья 77.1 Гражданского процессуального кодекса. Согласно данным правилам, каждое лицо, участвующее в деле, только само должно доказать наличие и достоверность обстоятельств, на которые ссылается, и никто, в том числе суд, не может освободить его от этой обязанности.

Исключение составляют лишь обстоятельства, указанные в статьях 82 и 106.3 Гражданского процессуального кодекса.

Основу принципа состязательности также составляет принцип процессуального равноправия сторон. Согласно данному принципу, стороны должны обладать абсолютно равными в правовом отношении возможностями для защиты своих прав и интересов. Эти возможности обеспечиваются законом и судом. Гражданско-процессуальное законодательство наделяет стороны одинаковыми правами. Поэтому ни одна из сторон в процессе не имеет преимущества перед другой по объему процессуальных прав. Процессуальное равенство сторон создает условия для осуществления процесса на основе принципа состязательности.

В рамках обязанностей, предусмотренных в статье 14.1 Гражданского процессуального кодекса, суд, рассматривающий дело, независимо от настояния сторон, должен обсудить с ними, какие обстоятельства представляют значение для дела, какая сторона должна доказать их, или какие обстоятельства должны быть доказаны для обеспечения предъявленного требования. При этом обсуждение, проводимое судьей со сторонами, дача им разъяснений относительно перспективы успешности иска и проведение в связи с этим обсуждений, направленных на внесудебное решение (путем примирения), не должно восприниматься как высказывание судьей мнения об окончательном решении по рассматриваемому вопросу и являться основанием для возражения судьей.

Одновременно гражданско-процессуальное законодательство установило ряд важных условий и пределов активности, подлежащей проявлению судом на этапе подготовки дела к судебному разбирательству для достижения его всестороннего, полного и объективного исследования. К данным процессуальным действиям относятся такие важные действия, как обсуждение в присутствии лиц, участвующих в деле, вопроса о возбуждении иска в суде; опрашивание истца в присутствии ответчика по существу заявленных им требований, выяснение у него возможных возражений со стороны ответчика, предложение, при необходимости, представить дополнительные доказательства, разъяснение истцу его процессуальных прав и обязанностей;

вызов ответчика, опрашивание его в присутствии истца по обстоятельствам дела, выяснение того, какие имеются возражения против иска и какими доказательствами эти возражения могут быть подтверждены, предложение ответчику представить по особо сложным делам в установленные сроки письменные доказательства по делу с вручением копии истцу, разъяснение ответчику его процессуальных прав и обязанностей (статья 167 Гражданского процессуального кодекса).

Вместе с тем, исходя из преимущества принципов состязательности и диспозитивности гражданско-процессуальное законодательство ни в коем случае не предусматривает обязанности суда по собиранию доказательств по собственной инициативе, напротив, запрещает это суду.

Так, если рассмотрение дела на основании имеющихся доказательств представляется невозможным, суд может предложить сторонам представить необходимые дополнительные доказательства (статья 77.3 Гражданского процессуального кодекса). Лицо, участвующее в деле, вправе обратиться в суд с ходатайством об истребовании необходимых доказательств от лиц, участвующих в деле, и от лиц, не участвующих в деле, или от соответствующих органов, если оно не имеет возможности для самостоятельного собирания таких доказательств (статья 78.2 Гражданского процессуального кодекса). Как видно, суд может истребовать доказательства по делу лишь на основании ходатайства сторон и при отсутствии у них возможности для самостоятельного собирания таких доказательств. При этом бремя доказывания отсутствия возможности для самостоятельного собирания необходимых доказательств также ложится на соответствующую сторону. Иной подход может создать такую видимость, что суд, приняв на себя процессуальные полномочия сторон, находится на стороне одной из них или замещает их. В то время как суд (судья) на протяжении всего процесса должен оставаться объективным и беспристрастным арбитром.

Как уже было отмечено выше, согласно принципу правовой истины, бремя собирания и предъявления доказательств целиком и полностью ложится на стороны. Установление истины на основе предъявленных доказательств зависит от правильной оценки доказательств судом.

Оценка доказательств является логической деятельностью относительно возможности установления фактов и означает разрешение дела на основе имеющихся в деле доказательств.

Оценка доказательств предусматривает предварительную (по окончании судебного разбирательства) и итоговую (при принятии решения суда в совещательной комнате) оценку. Для предварительной оценки проводится оценка качества предмета каждого доказательства с точки зрения его относимости, допустимости, достоверности и достаточности для установления отдельных фактов.

Завершающая стадия доказывания – это итоговая правовая оценка, данная судом на основании проверки всех доказательств. В основе решения по делу могут находиться лишь объективные, беспристрастные, всесторонние и полностью проверенные доказательства. Такая оценка доказательств осуществляется судьей на судебном заседании на основе всестороннего, полного и беспристрастного исследования всех известных сторонам фактов, составляющих предмет доказывания, и только на основании закона. Каждое доказательство оценивается с точки зрения относимости, допустимости, достоверности, а совокупность всех доказательств – с точки зрения достаточности подлежащих доказыванию фактов по делу. Никакие доказательства не имеют для суда заранее установленной силы.

Следует отметить, что Европейский суд по правам человека, в ряде постановлений изложил свои правовые позиции, считая несоблюдение требований, предъявляемых к судам в связи с правом на справедливое судебное разбирательство, нарушением данного права.

Так, в Постановлении Ван де Хурк против Нидерландов от 19 апреля 1994 года Европейский суд, учитывая полномочия национальных судов в решении вопроса оценки доказательств, их относимости и допустимости, указал, что пункт 1 статьи 6 Конвенции "О защите прав человека и основных свобод" возлагает на орган правосудия обязанность всестороннего исследования предъявленных сторонами суждений, аргументов и доказательств.

Пленум Конституционного суда в предыдущих постановлениях также неоднократно отмечал, что каждая сторона долж-

на доказывать факты, на которые ссылается в качестве основания своих требований и возражений. В ходе дела суд принимает и учитывает лишь те из представленных доказательств, которые связаны с фактами и обстоятельствами, определяющими требования сторон в деле. Решение должно быть мотивировано установленными по делу фактическими обстоятельствами и взаимоотношениями сторон. При вынесении решения судья оценивает доказательства, определяет, какие имеющие значение для дела обстоятельства установлены, а какие нет, в каких правоотношениях находятся стороны, какой закон должен быть применен по данному делу, а также выясняет, осуществлено ли обеспечение иска (Постановление "О толковании статьи 82.3 Гражданского процессуального кодекса Азербайджанской Республики" от 23 февраля 2016 года).

Учитывая вышеуказанное, Пленум Конституционного суда приходит к такому выводу, что в гражданском производстве положение "Судопроизводство должно обеспечивать установление истины" части VII статьи 125 Конституции должно применяться во взаимосвязи с закрепленными в частях II, IV и VII статьи 127, части III статьи 129 Конституции основными принципами и условиями правосудия, решение суда должно основываться на законе и доказательствах, состязательности, равноправия сторон, на основе фактов и в соответствии с законом.

В ходе судопроизводства по гражданским делам и экономическим спорам суды должны осуществлять правосудие с соблюдением принципа состязательности и равноправия сторон, на основе предъявленных сторонами доказательств и фактов, мотивировать свое решение лишь доводами, обсужденными сторонами на основе принципа состязательности, представленными ими объяснениями, предъявленными доказательствами, полученными в соответствии с требованиями Гражданского процессуального кодекса, устанавливать истину, основанную на исследовании данных доказательств.

Что касается отмены судом кассационной инстанции решения суда апелляционной инстанции и его указания о принятии при повторном рассмотрении дела предусмотренных законом мер для установления объективной истины, Пленум Конституционного суда считает важным отметить следующее.

Несмотря на то, что в принятых до 2009 года двух постановлениях Пленум Конституционного суда использовал слова "объективная истина", тем не менее, после дополнения, внесенного в статью 125 Конституции, принцип истины рассматривался именно во взаимосвязи с принципами диспозитивности и состязательности сторон.

В связи с этим Пленум Конституционного суда считает важным отметить, что закрепленный в Конституции принцип состязательности и объективная истина являются не сочетающимися друг с другом понятиями.

Кроме того, в качестве адресата принципа истины в юридическом смысле выступают лишь суды первой и апелляционной инстанции. Именно эти суды полномочны устанавливать фактические обстоятельства дела.

Согласно сформированной в ряде постановлений Пленума Конституционного суда позиции, суд кассационной инстанции проверяет правильное применение судом апелляционной инстанции лишь норм материального и процессуального права.

Кассационный суд не может по своему усмотрению давать указания о том, какими средствами доказывания подтверждать или опровергать те или иные факты, какие доказательства собирать и исследовать при повторном рассмотрении дела, а также к какому выводу должен прийти суд, повторно рассматривающий дело. Такие указания противоречили бы конституционному принципу независимости судей.

В случае дачи кассационным судом таких указаний, апелляционный суд должен решить дело в рамках своих полномочий согласно соответствующим требованиям законодательства, а также руководствуясь частью I статьи 127 Конституции, предусматривающей независимость судей, подчинение их только Конституции и законам Азербайджанской Республики (Постановление Пленума Конституционного суда "О толковании статьи 420 Гражданского процессуального кодекса Азербайджанской Республики" от 28 февраля 2012 года).

Учитывая вышеуказанное, руководствуясь частью VI статьи 130 Конституции Азербайджанской Республики, статьями 60, 63, 65-67 и 69 Закона Азербайджанской Республики "О Консти-

туционном суде", Пленум Конституционного суда Азербайджанской Республики

П О С Т А Н О В И Л:

1. В гражданском судопроизводстве положение "Судопроизводство должно обеспечивать установление истины" части VII статьи 125 Конституции Азербайджанской Республики должно применяться во взаимосвязи с закрепленными в частях II, IV и VII статьи 127, части III статьи 129 Конституции основными принципами и условиями правосудия: правосудие должно осуществляться на основе состязательности, равноправия сторон, на основе фактов и в соответствии с законом, решение суда должно основываться на законе и доказательствах.

В ходе судопроизводства по гражданским делам и экономическим спорам суды должны осуществлять правосудие с соблюдением принципа состязательности и равноправия сторон, на основе предъявленных сторонами доказательств и фактов, мотивировать свое решение лишь доводами, обсужденными сторонами на основе принципа состязательности, представленными ими объяснениями, предъявленными доказательствами, полученными в соответствии с требованиями Гражданского процессуального кодекса Азербайджанской Республики, устанавливать истину, вытекающую из исследования данных доказательств.

2. Постановление опубликовать в газетах "Азербайджан", Республика", "Халг газети", "Бакинский рабочий" и "Вестнике Конституционного суда Азербайджанской Республики".

3. Постановление вступает в силу со дня опубликования.

4. Постановление является окончательным и не может быть отменено, изменено или официально истолковано ни одним органом или лицом.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI KONSTITUSIYA
MƏHKƏMƏSİ PLENUMUNUN
Q Ə R A R I**

**“POSCO DAEWOO” Korporasiyasının şikayəti üzrə
Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin
İnzibati-İqtisadi Kollegiyasının 16 may 2018-ci il tarixli
qərarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına
və qanunlarına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair**

15 aprel 2019-cu il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova (məruzəçi-hakim), Südabə Həsənova, Rövşən İsmayılov, Ceyhun Qaracayev, Rafael Qvaladze, Mahir Muradov, İsa Nəcəfov və Kamran Şəfiyevdən ibarət tərkibdə,

məhkəmə katibi Fəraid Əliyevin,

ərizəçi “POSCO DAEWOO” Korporasiyasının nümayəndəsi Sərxan Məmmədovun,

ekspert Bakı Dövlət Universitetinin Beynəlxalq ümumi hüquq kafedrasının dosenti, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru Rahim Məmmədov və Mülki proses və kommərsiya hüququ kafedrasının müəllimi, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru Ruslan Mirzəyevin iştirakı ilə,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin V hissəsinə müvafiq olaraq konstitusiyaya məhkəmə icraatı qaydasında açıq məhkəmə iclasında “POSCO DAEWOO” Korporasiyasının şikayəti üzrə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin İnzibati-İqtisadi Kollegiyasının 16 may 2018-ci il tarixli qərarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair konstitusiyaya işinə baxdı.

İş üzrə hakim S.Salmanovanın məruzəsini, ərizəçinin nümayəndəsinin çıxışını, ekspertlərin rəylərini dinləyib, iş materiallarını araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu

MÜƏYYƏN ETDİ:

“POSCO DAEWOO” Korporasiyası ilə “Grand Motors” Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyəti (bundan sonra – “Grand Motors” MMC) arasında bağlanmış 20 iyul, 23 avqust, 19 sentyabr və 22 oktyabr 2012-ci il tarixli alqı-satqı müqavilələrinə əsasən, “POSCO DAEWOO” Korporasiyası “Grand Motors” MMC-ni 45 ədəd tikinti texnikası (avadanlığı) ilə təchiz etməyi, alıcı isə razılaşıdırılmış məbləği – 4.545.456 ABŞ dolları ödəməyi öz öhdəsinə götürmüşdür. Həmin müqavilələrdə satıcı tərəfindən avadanlığın çatdırılmasından əvvəl məbləğin 20 faizinin, konosamentdən sonra 120 gün müddətində qalan 80 faizinin ödənilməsi, eləcə də alıcı tərəfindən müqavilənin dəyərinin 100 faiz ödənilmədiyi halda onun illik 18 faiz məbləğində cərimə olunması razılaşıdırılmışdır. Həmçinin müqavilələrdə tərəflər arasında yaranan mübahisənin danışıqlar vasitəsilə həll edilməli olması, 30 gün müddətində razılıq əldə edilməzsə, mübahisənin Koreya Kommersiya Arbitraj Şurasının Arbitraj Qaydalarına uyğun olaraq Koreyadakı arbitraj tərəfindən həll ediləcəyi nəzərdə tutulmuşdur.

“POSCO DAEWOO” Korporasiyası “Grand Motors” MMC-nin müqavilə üzrə öhdəliklərini pozduğunu əsas gətirərək, sonuncunun cəmi 3.486.261 ABŞ dolları məbləğində ödəniş etdiyini, eləcə də hər bir ödəməni gecikmə ilə həyata keçirdiyini qeyd etməklə “Grand Motors” MMC-yə qarşı pulun və vurulmuş ziyanın ödənilməsi tələbi ilə Koreya Kommersiya Arbitraj Şurasına müraciət etmişdir.

Koreya Kommersiya Arbitraj Şurasının 12 iyun 2017-ci il tarixli qərarı ilə bu məhkəmənin hazırkı mübahisə üzrə etibarlı yurisdiksiyaya sahib olması, cavabdeh “Grand Motors” MMC-nin iddiaçıya 2.142.474,22 ABŞ dolları və 65.872.406 KRW məbləğində ödəniş etməsi, digər iddiaların rədd edilməsi qərarına alınmışdır.

Bundan sonra “POSCO DAEWOO” Korporasiyası Koreya Kommersiya Arbitraj Şurasının qərarının Azərbaycan Respublikasında tanınması və icraya yönəldilməsi barədə vəsatətlə (ərizə ilə) Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsinin İnzibati-İqtisadi Kollegiyasına (bundan sonra – Ali Məhkəmənin İnzibati-İqtisadi Kollegiyası) müraciət etmişdir.

Vəsatət (ərizə) “Xarici münşiflər məhkəməsinin qətnaməsinin tanınması və icra edilməsi barədə” Birləşmiş Millətlər Təşkilatının 10 iyun 1958-ci il tarixli Nyu-York Konvensiyasına (bundan sonra – Nyu-York Konvensiyası), “Beynəlxalq Arbitraj haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun (bundan sonra – “Beynəlxalq Arbitraj haqqında” Qanun) 35 və 36-cı maddələrinə istinad edilməklə əsaslandırılmışdır.

Cavabdeh “Grand Motors” MMC isə Ali Məhkəmənin İnzibati-İqtisadi Kollegiyasına yazılı etiraz təqdim edərək arbitrin təyin edilməsi və arbitraj baxışı haqqında lazımi qaydada xəbərdar edilmədiyini, bu səbəbdən məhkəməyə öz izahatını təqdim edə bilmədiyini qeyd etmiş, bildirişlərin “Grand Motors” MMC-yə məxsus olmayan ünvanlara və işləməyən e-mail ünvanlarına göndərilməsinə baxmayaraq, Koreya Kommersiya Arbitraj Şurasının onun lazımi şəkildə məlumatlandırılması barədə yanlış nəticəyə gəldiyini göstərmişdir.

Ali Məhkəmənin İnzibati-İqtisadi Kollegiyasının 16 may 2018-ci il tarixli qərarı ilə “POSCO DAEWOO” Korporasiyasının Koreya Kommersiya Arbitraj Şurasının 12 iyun 2017-ci il tarixli qərarının Azərbaycan Respublikası ərazisində tanınması və icraya yönəldilməsi barədə vəsatəti (ərizəsi) təmin edilməmişdir.

“POSCO DAEWOO” Korporasiyası Konstitusiya Məhkəməsinə şikayət verərək, Ali Məhkəmənin İnzibati-İqtisadi Kollegiyasının 16 may 2018-ci il tarixli qərarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına (bundan sonra – Konstitusiya) və qanunlarına uyğunluğunun yoxlanılmasını xahiş etmişdir.

Şikayətdə göstərilmişdir ki, xarici dövlətin arbitraj məhkəmələrinin qətnamələrinin tanınması və icrası Azərbaycan Respublikası Mülki-Prosessual Məcəlləsinin (bundan sonra – Mülki-Prosessual Məcəllə) 50-ci fəslə ilə tənzimlənir. Həmin fəslin 476-cı maddəsində xarici dövlətin arbitraj məhkəməsinin qə-

naməsini tanımaqdan və ya məcburi icra etməkdən imtinanın əsasları müəyyən edilmişdir. Buna baxmayaraq, Ali Məhkəmənin İnzibati-İqtisadi Kollegiyası bu maddəyə deyil, Mülki-Prosessual Məcəllənin 465 və 466-cı maddələrinə əsaslanmaqla Koreya Kommersiya Arbitraj Şurasının 12 iyun 2017-ci il tarixli qərarının Azərbaycan Respublikası ərazisində tanınması və icraya yönəldilməsindən imtina etmişdir. Halbuki, məhkəmənin istinad etdiyi həmin maddələr Mülki-Prosessual Məcəllənin 47 və 48-ci fəsillərinə aiddir və həmin fəsillər ilə xarici dövlət məhkəmələrinin qətnamələrinin tanınması və icrası məsələləri tənzimlənir.

Şikayətdə həmçinin qeyd edilmişdir ki, Mülki-Prosessual Məcəllənin 476-cı maddəsinə əsasən, xarici dövlətin arbitraj məhkəməsinin qətnaməsini məcburi icra etməkdən və ya tanımaqdan imtina edilməsi üçün məhz əleyhinə qətnamə çıxarılmış tərəf arbitrin və ya arbitraj baxışının təyin edilməsi vaxtı haqqında lazımi qaydada xəbərdar edilməməsi və ya başqa səbəblərdən öz izahatını təqdim edə bilməməsinə dair sübut təqdim etməlidir. Ali Məhkəmənin İnzibati-İqtisadi Kollegiyası isə “Grand Motors” MMC-nin arbitraj baxışının təyin edilməsi vaxtı haqqında lazımi qaydada xəbərdar edilməməsinə dair sübut təqdim edə bilməməsinə baxmayaraq, Koreya Kommersiya Arbitraj Şurasının qətnaməsini tanımaqdan imtina etmişdir.

Ərizəçinin fikrincə, Ali Məhkəmənin İnzibati-İqtisadi Kollegiyasının qeyd edilən qərardadı ilə Konstitusiyanın 60-cı maddəsinin, habelə Mülki-Prosessual Məcəllənin 138-ci maddəsinin tələbləri pozulmuşdur.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu şikayətlə bağlı aşağıdakıları qeyd etməyi zəruri hesab edir.

Konstitusiyanın 60-cı maddəsinin I hissəsinə əsasən, hər kəsin hüquq və azadlıqlarının inzibati qaydada və məhkəmədə müdafiəsinə təminat verilir.

“İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndində hər kəsin onun mülki hüquq və vəzifələri müəyyən edilərkən qanun əsasında yaradılmış müstəqil və qərəzsiz məhkəmə vasitəsi ilə işinin ədalətli araşdırılması hüququna malik olması göstərilmişdir.

Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun formalaşdırdığı hüquqi mövqeyə görə, ədalət mühakiməsinin səmərəliliyinin və real olmasının vacib şərtlərindən biri məhkəmə aktlarının icrası ilə bağlıdır. Qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə qərarının icrası məhkəməyə müraciət etmək hüququnun tərkib hissəsi olmaqla xüsusi önəm daşıyır. Belə ki, məhkəmə qərarının vaxtında və düzgün icra olunmaması bütövlükdə məhkəmə müdafiəsi hüququnun həyata keçirilməsini səmərəsiz və qəbul olunmuş qərarı əhəmiyyətsiz edər (“Azərbaycan Respublikası Mülki-Prosesual Məcəlləsinin 231.4-cü maddəsinin şərh edilməsinə dair” 2014-cü il 4 iyul və “İcra haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 7, 10, 24 və 26-cı maddələrinin Azərbaycan Respublikası Mülki-Prosesual Məcəlləsinin bəzi müddəaları baxımından şərh edilməsinə dair” 2015-ci il 2 sentyabr tarixli Qərarlar).

Hər bir dövlətin məhkəmə qətnaməsi, bir qayda olaraq, çıxarıldığı dövlətin ərazisində qüvvədə olur. Lakin qanunvericiliklə müəyyən edilmiş əsaslar mövcud olduqda xarici məhkəmələrin çıxardığı qətnamələr digər dövlətdə də tanına və məcburi icraya yönəldilə bilər. Xarici məhkəmənin qətnaməsinin tanınması və icra edilməsi həmin qətnamənin çıxarıldığı ölkədə qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə qətnaməsi kimi hüquqi qüvvəsinin digər dövlətdə də tanınmasını və onun məcburilik əlamətinin qəbul edilməsini ifadə edir. Bu zaman xarici məhkəmənin qətnaməsi həmin ölkənin qətnaməsi ilə eyni hüquqi qüvvəyə malik olmaqla təkzibolunmaz, müstəsna, dövlət orqanları, onların vəzifəli şəxsləri və s. üçün mütləq olan keyfiyyətlər əldə etmiş olur.

Azərbaycan Respublikası ərazisində xarici məhkəmələrin qətnamələrinin tanınması və icrası mülki prosesual qanunvericiliklə müəyyən edilmiş şərtlərlə və əsaslarla mümkündür. Belə ki, Mülki-Prosesual Məcəllənin “Xarici şəxslərin iştirakı ilə icraat” adlanan IV Bölməsinin müvafiq normaları ilə xarici məhkəmələrin, o cümlədən arbitrajların qətnamələrinin tanınması və icrası ilə bağlı məsələlər tənzimlənir. Həmin Məcəllənin 458-ci maddəsinə əsasən, xarici məhkəmələrin qətnamələri Azərbaycan Respublikasının qanunlarında və ya Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdə nə-

zərdə tutulduğu hallarda, yaxud qarşılıqlı anlaşma əsasında Azərbaycan Respublikasında tanınır və icra edilir.

Mülki-Proessual Məcəllənin 47-ci fəslə ilə Azərbaycan Respublikasında xarici məhkəmələrin və arbitrajların qətnamələrinin tanınması və icrasının ümumi qaydaları müəyyən edilmişdir. Məcəllənin 462-ci maddəsinə görə, xarici dövlətlərin məhkəmələrinin və arbitrajlarının qətnamələri Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə, hüquq qaydasına zidd deyildirsə və qarşılıqlı təminatlandırılmışdırsa, Azərbaycan Respublikasında tanına və icra edilə bilər.

Qarşılıqlı təminatlandırma Azərbaycan Respublikası ilə xarici dövlət arasında ikitərəfli beynəlxalq müqavilənin mövcudluğunu, yaxud hər iki dövlətin hüquqi yardım haqqında çoxtərəfli konvensiyanın iştirakçısı olmasını ifadə edir.

Hazırkı iş üzrə mübahisələndirilən məhkəmə aktı Koreya Kommersiya Arbitraj Şurasının qərarının tanınması və icrası məsələsi ilə bağlı olduğundan qeyd edilməlidir ki, həm Azərbaycan Respublikası, həm də Koreya Respublikası Nyu-York Konvensiyasının tam hüquqlu iştirakçısıdırlar. Konvensiya xarici ölkə ərazisində çıxarılmış arbitraj qərarlarının digər bir ölkə ərazisində tanınması və icrası ilə bağlı ümumi prinsip və qaydaları müəyyən edir.

Konstitusiyanın 151-ci maddəsinə uyğun olaraq, qanunvericilik sistemində daxil olan normativ hüquqi aktlar ilə (Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və referendumla qəbul edilən aktlar istisna olmaqla) Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı dövlətlərarası müqavilələr arasında ziddiyyət yaranarsa, həmin beynəlxalq müqavilələr tətbiq edilir.

Konvensiyanın 1-ci maddəsinə əsasən, Konvensiya tanınması və icrası üçün müraciət edilən ölkədən başqa ölkənin ərazisində fiziki və ya hüquqi şəxs olmasından asılı olmayaraq tərəflər arasındakı mübahisələrlə bağlı qəbul edilmiş arbitraj qərarlarının tanınması və icrasına tətbiq edilir.

Xarici arbitraj qərarlarının tanınması və icrasından imtinanın əsasları Konvensiyanın 5-ci maddəsində nəzərdə tutulmuşdur. İmtina əsaslarından biri kimi zərərinə qərar çıxarılmış tərəfin arbitrin təyin edilməsi, arbitraj baxışı haqqında lazımi qaydada xəbərdar edilməməsi göstərilmişdir. Belə ki, Nyu-York Kon-

vensiyasının 5-ci maddəsinin 1-ci hissəsinin (b) bəndinə əsasən, əgər zərərinə qərar çıxarılmış tərəf arbitrin təyin edilməsi, arbitraj baxışı haqqında lazımi qaydada xəbərdar edilmədiyi və yaxud başqa səbəblərdən öz izahatlarını təqdim edə bilmədiyi barədə sübutlar təqdim etsə, məhkəmə belə arbitraj qərarının tanınması və ya icra edilməsindən imtina edə bilər.

Beynəlxalq arbitraj qərarlarının Azərbaycan Respublikası ərazisində tanınması və ya icra edilməsi ilə bağlı münasibətləri tənzimləyən “Beynəlxalq arbitraj haqqında” Qanunun 36-cı maddəsində də eyni müddəə nəzərdə tutulmuşdur.

Həmçinin, Mülki-Prosessual Məcəllənin 476.0.1 və 476.0.1.2-ci maddələrinə əsasən, əleyhinə qətnamə çıxarılmış tərəf arbitrin təyin edilməsi, arbitraj baxışı haqqında lazımi qaydada xəbərdar edilmədiyi və yaxud başqa səbəblərdən öz izahatlarını təqdim edə bilmədiyi barədə sübutlar təqdim edərsə, xarici dövlətin arbitraj məhkəməsinin qətnaməsinin məcburi tanınması və icra edilməsindən imtina edilə bilər.

Beləliklə, həm Konvensiya, həm də milli qanunvericilik məhz əleyhinə qətnamə çıxarılmış tərəfin arbitrin təyin edilməsi, arbitraj baxışı haqqında lazımi qaydada xəbərdar edilməməsi və yaxud başqa səbəblərdən öz izahatlarını təqdim edə bilməməsi barədə təqdim etdiyi sübutlar əsasında məhkəmənin xarici dövlətin arbitraj məhkəməsinin qətnaməsinin tanınması və məcburi icra edilməsindən imtina etməsinin mümkünlüyünü müəyyən etmişdir.

Ali Məhkəmənin İnzibati-İqtisadi Kollegiyası isə yuxarıda qeyd edilən qanunvericilik aktlarının tələblərinə riayət etmədən, 16 may 2018-ci il tarixli qərardadında Mülki-Prosessual Məcəllənin xarici dövlətin məhkəmə qətnamələrinin məcburi icrası ilə bağlı normaların nəzərdə tutulduğu 48-ci fəslinə aid, xarici dövlətin məhkəmə qətnaməsinin məcburi icrası barədə ərizəyə əlavə edilməli olan sənədləri müəyyən edən 466.0.1-ci maddəyə əsaslanmış və arbitraj prosesi barədə xəbərdarlığın lazımi qaydada təqdim edilməsini sübut etmək öhdəliyini arbitraj qərarının tanınması və icra edilməsi üçün müraciət etmiş tərəfin üzərinə qoymuşdur.

Konstitusiyanın 127-ci maddəsinin II, IV və VII hissələrində ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinin əsas prinsipləri ki-

mi işlərə qərəzsiz, ədalətlə, tərəflərin hüquq bərabərliyinə, faktlara əsasən və qanuna müvafiq baxılması, məhkəmə icraatının çəkişmə prinsipi əsasında həyata keçirilməsi təsbit olunmuşdur.

Konstitusiyada qeyd edilən bu prinsiplər mülki prosessual qanunvericilikdə daha geniş şəkildə təsbit edilmişdir. Mülki-Prosessual Məcəllənin 9-cu maddəsinə müvafiq olaraq, ədalət mühakiməsi çəkişmə, tərəflərin bərabərliyi və faktlar əsasında həyata keçirilir. Bu Məcəllədə başqa hal nəzərdə tutulmayıbsa məhkəmədə mübahisəyə işdə iştirak edən şəxslər çağırılıb dindirilmədikdə baxıla bilməz. İşdə iştirak edən şəxslər öz tələblərini əsaslandırdıqları dəlillər, sübutlar və hüquqi nəticələr barədə bir-birlərinə məlumat verməyə borcludur ki, digər tərəf bunlara qarşı özünün müdafiəsini təşkil edə bilsin. Hakim bütün hallarda prosesin çəkişmə prinsipini təmin etməli, öz qərarını yalnız tərəflərin çəkişmə prinsipinə əsasən müzakirə etdiyi dəlillərlə, onların verdiyi izahatlarla, sənədlərlə əsaslandırılmalıdır.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu qeyd edir ki, qanunverici tərəfindən xarici dövlətin arbitraj məhkəmələrinin qətnamələrinin tanınması və icrası üzrə icraatı həyata keçirən yeganə məhkəmə instansiyası olan Ali Məhkəməyə müəyyən hallarda sübutları və dəlilləri qiymətləndirərək işin hallarını tam və hərtərəfli araşdırmaq səlahiyyəti verilmişdir. Bu baxımdan Mülki-Prosessual Məcəllənin 476.0.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş və xarici dövlətin arbitraj məhkəməsinin qətnaməsinin tanınması və məcburi icra edilməsindən imtina üçün əsas ola bilən tərəflərin təqdim etdikləri sübutlar həmin Məcəllənin ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinin əsas prinsip və şərtlərinə uyğun tədqiq edilməlidir.

Lakin Ali Məhkəmənin İnzibati-İqtisadi Kollegiyası qeyd edilən nəticəyə gələrkən qanunvericiliyin yuxarıda göstərilən tələblərinə əməl etməyərək təqdim edilən sübutların mötəbərliyini şübhə altına alaraq yalnız "Grand Motors" MMC-nin verdiyi izahata əsaslanmaqla kifayətlənmişdir.

Bununla da Ali Məhkəmənin İnzibati-İqtisadi Kollegiyası xarici dövlətin arbitraj qərarının tanınması və icra edilməsi üçün əsasların olub-olmamasını yetərincə araşdırmamış, nəticədə

ədalət mühakiməsinin çəkişmə, tərəflərin bərabərliyi əsasında həyata keçirilməsi prinsiplərini pozmuşdur.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu əvvəlki qərarlarında bununla bağlı qeyd etmişdir ki, məhkəmələr tərəfindən qəbul olunmuş qərarlarda həll olunan işə aid bütün zəruri məsələlərə aydınlıq gətirilməli, ziddiyyətli məqamlar aradan qaldırılmalıdır. Azərbaycan Respublikasının adından çıxarılan məhkəmə aktlarında işin ədalətli həllini şübhə altına alan, ziddiyyətlər yaranan və mübahisə üzrə iştirakçıların konstitusiya məhkəmə müdafiəsi hüququna təsir göstərən müddəalar olmamalıdır (N.Babayevin şikayəti üzrə 2011-ci il 28 dekabr və H.Cəfərovun şikayəti üzrə 2019-cu il 14 fevral tarixli Qərarlar).

Yuxarıda göstərilənləri nəzərə alaraq, Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu belə nəticəyə gəlir ki, Ali Məhkəmənin İnzibati-İqtisadi Kollegiyasının Koreya Kommersiya Arbitraj Şurasının 12 iyun 2017-ci il tarixli qərarının Azərbaycan Respublikasında tanınması və məcburi icra edilməsinə dair “POSCO DAEWOO” Korporasiyasının vəsatətinin (ərizəsinin) təmin edilməməsi barədə 16 may 2018-ci il tarixli qərardadı Konstitusiyanın 60-cı maddəsinə, 127-ci maddəsinin II və VII hissələrinə, Mülki-Prosesual Məcəllənin 476-cı maddəsinə uyğun olmadığından qüvvədən düşmüş hesab edilməlidir. İşə bu qərar da əks olunmuş hüquqi mövqelərə uyğun olaraq mülki prosesual qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada və müddətdə yenidən baxılmalıdır.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin V və IX hissələrini, “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 52, 62, 63, 65-67 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq, Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu

Q Ə R A R A   A L D I :

1. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin İnzibati-İqtisadi Kollegiyasının Koreya Kommersiya Arbitraj Şurasının 12 iyun 2017-ci il tarixli qərarının Azərbaycan Respublikasında tanınması və məcburi icra edilməsinə dair “POSCO DAEWOO” Korporasiyasının vəsatətinin (ərizəsinin) təmin edilməməsi barədə 16 may 2018-ci il tarixli qərardadı Azərbaycan Respubli-

kası Konstitusiyasının 60-cı maddəsinin I hissəsinə, 127-ci maddəsinin II və VII hissələrinə, Azərbaycan Respublikası Mülki-Prosessual Məcəlləsinin 476-cı maddəsinə uyğun olmadığından qüvvədən düşmüş hesab edilsin. İşə bu qərarla əks olunmuş hüquqi mövqelərə uyğun olaraq mülki prosessual qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada və müddətdə yenidən baxılsın.

2. Qərar dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

3. Qərar “Azərbaycan”, “Respublika”, “Xalq qəzeti”, “Bakinski raboçi” qəzetlərində və “Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Məlumatı”nda dərc edilsin.

4. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir edilə bilməz.

ИМЕНЕМ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

**П О С Т А Н О В Л Е Н И Е
ПЛЕНУМА КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

О проверке соответствия определения Административно-экономической коллегии Верховного суда Азербайджанской Республики от 16 мая 2018 года Конституции и законам Азербайджанской Республики по жалобе Корпорации "POSCO DAEWOO"

15 апреля 2019 года

город Баку

Пленум Конституционного суда Азербайджанской Республики в составе Фархада Абдуллаева (председатель), Соны Салмановой (судья-докладчик), Судабы Гасановой, Ровшана Исмаилова, Джейхуна Гараджаева, Рафаэля Гваладзе, Махира Мурадова, Исы Наджафова и Кямрана Шафиева,

с участием секретаря суда Фараида Алиева, представителя заявителя – Корпорации "POSCO DAEWOO" Сархана Мамедова,

экспертов – доцента кафедры международного публичного права Бакинского государственного университета, доктора философии по праву Рагима Мамедова и преподавателя кафедры гражданского процесса и коммерческого права, доктора философии по праву Руслана Мирзоева,

в соответствии с частью V статьи 130 Конституции Азербайджанской Республики рассмотрел в открытом судебном заседании в порядке конституционного судопроизводства конституционное дело о проверке соответствия определения Административно-экономической коллегии Верховного суда Азербайджанской Республики от 16 мая 2018 года Конститу-

ции и законам Азербайджанской Республики по жалобе Корпорации "POSCO DAEWOO".

Заслушав доклад судьи С.Салмановой по делу, выступление представителя заявителя, мнение экспертов, изучив и обсудив материалы дела, Пленум Конституционного суда Азербайджанской Республики

У С Т А Н О В И Л:

На основании заключенных между Корпорацией "POSCO DAEWOO" и Обществом с ограниченной ответственностью "Grand Motors" (далее – ООО "Grand Motors") договоров купли-продажи от 20 июля, 23 августа, 19 сентября и 22 октября 2012 года Корпорация "POSCO DAEWOO" обязалась снабдить ООО "Grand Motors" 45 единицами строительной техники (оборудования), а покупатель – выплатить обговоренную сумму – 4.545.456 долларов США. В данных договорах были обговорены выплата 20 процентов суммы до поставки продавцом оборудования, а остальных 80 процентов – в течение 120 дней после коносаменты, а также то, что в случае невыплаты покупателем 100 процентов цены договора он подвергается штрафу в размере 18 процентов годовых. В тоже время в договорах предусматривалось, что возникший между сторонами спор должен решаться путем переговоров, в случае, если в течение 30 дней не будет достигнуто договоренности, спор решается находящимся в Корею арбитражем в соответствии с Арбитражными правилами Корейского коммерческого арбитражного совета.

Корпорация "POSCO DAEWOO", мотивируя тем, что ООО "Grand Motors" нарушило договорные обязательства, отметила, что последний произвел выплату в сумме всего 3.486.261 доллар США, а также осуществил платеж с задержками, и обратилась в Корейский коммерческий арбитражный совет с требованием против ООО "Grand Motors" о возмещении средств и причиненного ущерба.

Постановлением Корейского коммерческого арбитражного совета от 12 июня 2017 года было принято решение о том, что данный суд обладает должной юрисдикцией для рассмотрения

этого спора, о выплате ответчиком ООО "Grand Motors" истцу платежа в сумме 2.142.474,22 доллара США и 65,872.406 KRW, а также об отклонении других исков.

После этого Корпорация "POSCO DAEWOO" обратилась в Административно-экономическую коллегия Верховного суда Азербайджанской Республики (далее – Административно-экономическая коллегия Верховного суда) с ходатайством (заявлением) о признании решения Корейского коммерческого арбитражного совета в Азербайджанской Республике и направлении его на исполнение.

Ходатайство (заявление) было мотивировано со ссылкой на Нью-Йоркскую конвенцию Организации Объединенных Наций "О признании и приведении в исполнение иностранных арбитражных решений" (далее – Нью-Йоркская конвенция) от 10 июня 1958 года, статьи 35 и 36 Закона Азербайджанской Республики "О международном арбитраже" (далее – Закон "О международном арбитраже").

Ответчик ООО "Grand Motors", представив в Административно-экономическую коллегия Верховного суда письменное возражение, заявил о том, что не был предупрежден в надлежащем порядке о назначении арбитража, арбитражном разбирательстве и об отсутствии по этой причине возможности представить в суд свои объяснения, указал, что несмотря на рассылку уведомлений на адреса, не принадлежащие ООО "Grand Motors", и недействующие e-mail, Корейский коммерческий арбитражный совет пришел к неверному выводу о его надлежащем информировании.

Определением Административно-экономической коллегии Верховного суда от 16 мая 2018 года ходатайство (заявление) Корпорации "POSCO DAEWOO" о признании и направлении на исполнение решения Корейского коммерческого арбитражного совета от 12 июня 2017 года на территории Азербайджанской Республики не было удовлетворено.

Корпорация "POSCO DAEWOO", подав жалобу в Конституционный суд, просила проверить соответствие определения Административно-экономической коллегии Верховного суда

от 16 мая 2018 года Конституции и законам Азербайджанской Республики.

В жалобе указано, что признание и исполнение решений арбитражных судов иностранного государства регулируется главой 50 Гражданско-Процессуального Кодекса Азербайджанской Республики (далее – Гражданский процессуальный кодекс). В статье 476 данной главы установлены основания отказа в принудительном исполнении или признании определения арбитражного суда иностранного государства. Несмотря на это, Административно-экономическая коллегия Верховного суда, ссылаясь не на данную статью, а на статьи 465 и 466 Гражданско-Процессуального Кодекса, отказала в признании и направлении на исполнение решения Корейского коммерческого арбитражного совета от 12 июня 2017 года на территории Азербайджанской Республики. Тогда как статьи, на которые сослался суд, относятся к главам 47 и 48 Гражданско-Процессуального Кодекса, которыми регулируются вопросы признания и исполнения решений судов иностранных государств.

В жалобе также отмечено, что на основании статьи 476 Гражданско-Процессуального Кодекса, для отказа в принудительном исполнении или признании определения арбитражного суда иностранного государства сторона, против которой вынесено решение, должна предъявить доказательство того, что надлежащим образом не была извещена о назначении арбитра или о времени арбитражного разбирательства или по другим причинам не смогла предъявить свои объяснения. Несмотря на то, что ООО "Grand Motors" не смогло предъявить доказательства того, что надлежащим образом не было извещено о времени назначения арбитражного разбирательства, Административно-экономическая коллегия Верховного суда, тем не менее, отказала в признании решения Корейского коммерческого арбитражного совета.

По мнению заявителя, упомянутым определением Административно-экономической коллегии Верховного суда были нарушены требования статьи 60 Конституции, а также статьи 138 Гражданско-Процессуального Кодекса.

В связи с жалобой Пленум Конституционного суда считает необходимым отметить следующее.

На основании части I статьи 60 Конституции, гарантируется защита прав и свобод каждого в административном порядке и в суде.

В пункте 1 статьи 6 Конвенции "О защите прав человека и основных свобод" указано, что каждый в случае спора о его гражданских правах и обязанностях имеет право на справедливое разбирательство дела независимым и беспристрастным судом, созданным на основании закона.

Согласно правовой позиции, сформированной Пленумом Конституционного суда, одно из обязательных условий эффективности и реальности правосудия связано с исполнением судебных актов. Исполнение вступившего в законную силу решения суда, являясь составной частью права обращения в суд, имеет особое значение. Так, несвоевременное и неправильное исполнение судебного решения, в целом приводит к неэффективности осуществления права на судебную защиту и к ничтожности принятого решения (постановления "О толковании статьи 231.4 Гражданско-Процессуального Кодекса Азербайджанской Республики" от 4 июля 2014 года и "О толковании статей 7, 10, 24 и 26 Закона Азербайджанской Республики "Об исполнении" с точки зрения некоторых положений Гражданско-Процессуального Кодекса Азербайджанской Республики" от 2 сентября 2015 года).

Решение суда любого государства, как правило, действует на территории государства, где оно было вынесено. Однако при наличии установленных законодательством оснований решения, вынесенные иностранными судами, могут быть признаны и направлены на принудительное исполнение и в другом государстве. Признание и исполнение решения иностранного суда означает признание юридической силы данного решения, как решения суда, вступившего в законную силу в стране, где оно было вынесено, принятие признака его принудительности и в другом государстве. При этом решение иностранного суда, обладая одинаковой с решением данной страны юридической силой, обретает неопровержимые, исключительные, обязатель-

ные для государственных органов, их должностных лиц и др. качества.

Признание и исполнение решений иностранных судов на территории Азербайджанской Республики возможно на условиях и основаниях, установленных гражданско-процессуальным законодательством. Так, соответствующими нормами раздела четвертого, именуемого "Производство с участием иностранных лиц", Гражданско-Процессуального Кодекса регулируются вопросы, связанные с признанием и исполнением решений иностранных судов, в том числе арбитражей. На основании статьи 458 данного Кодекса, решения иностранных судов подлежат признанию и исполнению в Азербайджанской Республике в случаях, предусмотренных законами или международными договорами, к которым присоединилась Азербайджанская Республика, или на основе взаимного согласия.

Главой 47 Гражданско-Процессуального Кодекса установлены общие положения исполнения и признания решений иностранных судов и арбитражей в Азербайджанской Республике. Согласно статье 462 Кодекса, решения судов и арбитражей иностранных государств могут быть исполнены и признаны в Азербайджанской Республике, если они не противоречат законодательству Азербайджанской Республики и правопорядку, и если они взаимно гарантированы.

Взаимное гарантирование означает наличие двустороннего международного договора между Азербайджанской Республикой и иностранным государством, либо участие обоих государств в многосторонней конвенции о правовой помощи.

Судебный акт, оспариваемый по данному делу, связан с вопросом признания и исполнения решения Корейского коммерческого арбитражного совета, поэтому следует отметить, что как Азербайджанская Республика, так и Республика Корея являются полноправными участниками Нью-Йоркской конвенции. Конвенция устанавливает общие принципы и правила, связанные с признанием и исполнением арбитражных решений, вынесенных зарубежной страной на территории другой страны.

В соответствии со статьей 151 Конституции, при возникновении противоречия между нормативно-правовыми актами, входящими в систему законодательства Азербайджанской Республики (исключая Конституцию Азербайджанской Республики и акты, принятые путем референдума) и межгосударственными договорами, стороной которых является Азербайджанская Республика, применяются международные договоры.

На основании статьи 1 Конвенции, Конвенция применяется в отношении признания и приведения в исполнение арбитражных решений, вынесенных на территории государства иного, чем то государство, где испрашивается признание и приведение в исполнение таких решений, по спорам, сторонами в которых могут быть как физические, так и юридические лица.

Основания для отказа в признании и приведении в исполнение иностранных арбитражных решений предусмотрены в статье 5 Конвенции. В качестве одного из оснований для отказа приведено то, что сторона, против которой вынесено решение, не была должным образом уведомлена о назначении арбитра или об арбитражном разбирательстве. Так, на основании пункта (b) части 1 статьи 5 Нью-Йоркской конвенции, если сторона, против которой вынесено решение, представит доказательства того, что не была должным образом уведомлена о назначении арбитра или об арбитражном разбирательстве, или по другим причинам не могла представить свои объяснения, суд может отказать в признании или приведении в исполнение такого арбитражного решения.

Такое же положение предусмотрено в статье 36 Закона "О международном арбитраже", регулирующего отношения, связанные с признанием или исполнением международных арбитражных решений на территории Азербайджанской Республики.

Одновременно на основании статей 476.0.1 и 476.0.1.2 Гражданско-Процессуального Кодекса, если сторона, против которой направлено решение, предъявит доказательства того, что не была надлежащим образом извещена о назначении арбитра или о времени арбитражного разбирательства или по другим причинам не смогла предъявить свои объяснения, то в

принудительном исполнении или признании решения арбитражного суда иностранного государства может быть отказано.

Таким образом, как Конвенция, так и национальное законодательство установили возможность отказа суда в признании и принудительном исполнении решения арбитражного суда иностранного государства именно на основании доказательства того, что сторона, против которой направлено решение, не была надлежащим образом извещена о назначении арбитра или о времени арбитражного разбирательства или по другим причинам не смогла предъявить свои объяснения.

Административно-экономическая коллегия Верховного суда, не соблюдая требований вышеотмеченных законодательных актов, в своем определении от 16 мая 2018 года сослалась на относящуюся к главе 48 Гражданско-Процессуального Кодекса, предусматривающей принудительное исполнение судебных решений иностранного государства, статью 466.01, устанавливающую документы, подлежащие приложению к заявлению о принудительном исполнении решения суда иностранного государства, и возложила обязанность представления в надлежащем порядке уведомления об арбитражном процессе на сторону, обратившуюся в связи с признанием и исполнением арбитражного решения.

В частях II, IV и VII статьи 127 Конституции в качестве основных принципов осуществления правосудия закреплены рассмотрение дел беспристрастно, справедливо, с соблюдением юридического равноправия сторон, на основе фактов и в соответствии с законом, осуществление судопроизводства на основе принципа состязательности.

Отмеченные в Конституции данные принципы в более широкой форме закреплены в гражданско-процессуальном законодательстве. В соответствии со статьей 9 Гражданско-Процессуального Кодекса, правосудие осуществляется на основе состязания, равноправия сторон и на основе фактов. Суд не вправе рассматривать спор, если лица, участвующие в деле, не были вызваны в суд и допрошены и, если настоящим Кодексом не предусмотрен иной порядок. Лица, участвующие в де-

ле, обязаны известить друг друга о доводах и доказательствах, которыми они обосновывают свои требования, и их юридических последствиях с тем, чтобы другая сторона могла обеспечить свою защиту. Судья обязан во всех случаях обеспечить принцип состязательности процесса, обосновать свое решение только доводами, рассмотренными на основе принципа состязательности сторон, объяснениями сторон и документами.

Пленум Конституционного суда отмечает, что законодатель наделил Верховный суд, являющийся единственной судебной инстанцией, осуществляющей производство по признанию и исполнению решений арбитражных судов иностранного государства, полномочием оценить в определенных случаях доказательства и доводы, полностью и всесторонне рассмотреть обстоятельства дела. В этом контексте, предусмотренные в статье 476.0.1 Гражданско-Процессуального Кодекса предъявленные стороной доказательства, могущие являться основанием для отказа в принудительном исполнении или признании решения арбитражного суда иностранного государства, должны быть исследованы в соответствии с основными принципами и условиями осуществления правосудия данного Кодекса.

Однако Административно-экономическая коллегия Верховного суда, приходя к отмеченному выводу, не соблюдала вышеуказанных требований законодательства и, поставив под сомнение достоверность предъявленных доказательств, довольствовалась лишь ссылкой на объяснение, представленное ООО "Grand Motors".

Тем самым Административно-экономическая коллегия Верховного суда недостаточно исследовала наличие оснований для признания и исполнения арбитражного решения иностранного государства, в итоге были нарушены принципы осуществления правосудия на основе состязательности, равноправия сторон.

В предыдущих постановлениях Пленум Конституционного суда в связи с этим отмечал, что в принятых судами решениях должна быть внесена ясность во все необходимые вопросы по разрешаемому делу, устранены противоречивые моменты. В судебных актах, выносимых от имени Азербайджанской Республики, не должно быть положений, ставящих под сомнения

справедливость разрешения дела, создающих противоречия и оказывающих влияние на право конституционной судебной защиты участников спора (постановления по жалобе Н.Бабаева от 28 декабря 2011 года и по жалобе Г.Джафарова от 14 февраля 2019 года).

Учитывая вышеотмеченное, Пленум Конституционного суда приходит к такому выводу, что из-за несоответствия определения Административно-экономической коллегии Верховного суда об отказе в удовлетворении ходатайства (заявления) Корпорации "POSCO DAEWOO" о признании и принудительном исполнении Корейского коммерческого арбитражного совета от 12 июня 2017 года в Азербайджанской Республике от 16 мая 2018 года статье 60, частям II и VII статьи 127 Конституции, статье 476 Гражданско-Процессуального Кодекса следует считать его утратившим силу. Дело необходимо пересмотреть в порядке и сроки, установленные гражданско-процессуальным законодательством в соответствии с правовыми позициями, отраженными в настоящем постановлении.

Руководствуясь частью V и IX статьи 130 Конституции Азербайджанской Республики, статьями 52, 62, 63, 65-67 и 69 Закона Азербайджанской Республики "О Конституционном суде", Пленум Конституционного суда

П О С Т А Н О В И Л:

1. Из-за несоответствия определения Административно-экономической коллегии Верховного суда Азербайджанской Республики об отказе в удовлетворении ходатайства (заявления) Корпорации "POSCO DAEWOO" о признании и принудительном исполнении Корейского коммерческого арбитражного совета от 12 июня 2017 года в Азербайджанской Республике от 16 мая 2018 года части I статьи 60, частям II и VII статьи 127 Конституции Азербайджанской Республики, статье 476 Гражданско-Процессуального Кодекса Азербайджанской Республики считать его утратившим силу. Дело пересмотреть в порядке и сроки, установленные гражданско-процессуальным законода-

тельством в соответствии с правовыми позициями, отраженными в настоящем постановлении.

2. Постановление вступает в силу со дня опубликования

3. Постановление опубликовать в газетах "Азербайджан", Республика", "Халг газети", "Бакинский рабочий" и "Вестнике Конституционного суда Азербайджанской Республики".

4. Постановление является окончательным и не может быть отменено, изменено или официально истолковано ни одним органом или лицом.

Fərhad ABDULLAYEV
Azərbaycan Respublikası
Konstitusiya Məhkəməsinin Sədri

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
KONSTITUSIYA MƏHKƏMƏSİNİN
FƏALİYYƏTƏ BAŞLAMASINDAN 21 İL KEÇİR**

“Konstitusiya Məhkəməsinin simasında milli dövlətçiliyimizi, Konstitusiyaya əsaslanan hüquq qaydasını, ən əsası isə insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarını həqiqətən müdafiə edən mötəbər təsisata maliklik”.

**Ümummilli
Lider
Heydər
ƏLİYEV**

Bu günlərdə ali konstitusiya ədalət mühakiməsi orqanı olan Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin fəaliyyətə başlamasının növbəti ildönümü tamam olur.

Bu növbəti ildönümü Azərbaycanın müasir tarixində xalqımız üçün taleyüklü hadisə olan – Ulu öndər Heydər Əliyevin Azərbaycan rəhbəri seçilməsinin 50 illik əlamətdar yubileyinə təsadüf edir. 14 iyul 1969-cu ildə qəbul edilmiş qərar Azərbaycan dövlətçiliyinin inkişafının yeni və dönməz vektoru olmaqla,

müstəqillik həsrətinə qalmış millət üçün yeni tarix hesablamasına çevrilmişdir. Bu iki tarix arasında əlaqə çox rəmzi xarakter daşıyır, çünki ölkəmizdə konstitusionalizm ideyalarının təsis edilməsi, o cümlədən Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin simasında konstitusiyaya nəzarəti orqanının yaranması xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyevin adı ilə bilavasitə bağlıdır.

Müasir Azərbaycan dövlətinin memarı, ulu öndər Heydər Əliyevin ölkənin siyasi rəhbərliyinə qayıdışından sonra bütün sahələrdə sabitliyin təmin olunması ölkədə çoxşaxəli islahatların aparılmasına şərait yaratdı. Vətəndaş cəmiyyəti və hüquqi dövlət quruculuğunu əsas inkişaf istiqaməti olaraq seçən Azərbaycanda qısa müddətdə irimiqyaslı qanunvericilik islahatları reallaşdırılaraq əhəmiyyətli nailiyyətlər əldə edildi. Başlanmış köklü hüquqi islahatlar çərçivəsində ən mühüm hadisələrdən biri, şübhəsiz ki, 1995-ci il noyabrın 12-də ümumxalq səsverməsi yolu ilə müstəqil Azərbaycanın ilk Konstitusiyasının qəbul edilməsi oldu. Bununla da, ümummilli lider Heydər Əliyevin bilavasitə rəhbərliyi ilə hazırlanmış bu tarixi sənəd dövlətçiliyimizin inkişafında dönüş yaradaraq keyfiyyətə tamamilə yeni səhifə açdı.

Konstitusiyada müasir sivil vətəndaş cəmiyyətinin inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirən, hüquqi dövlət quruculuğuna imkan verən mütərəqqi ideya və dəyərlər geniş şəkildə öz əksini tapmışdır.

Bu mühüm tarixi əhəmiyyətə malik sənəd ölkəmizdə insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarına lazımi təminatlar yaratmaqla hüquqi dövlət və vətəndaş cəmiyyəti quruculuğunun möhkəm təməlini təşkil etdi. Konstitusiyada xalqın dövlət hakimiyyətinin yeganə mənbəyi olması, idarəçiliyin hakimiyyət bölgüsü əsasında təşkil olunması kimi təməl prinsiplər təsbit olunmuş, insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının müdafiəsi isə dövlət siyasətinin əsas istiqaməti, bütün dövlət orqanlarının fəaliyyətinin əsas məqsədi kimi müəyyən edilmişdir.

1995-ci ildə Əsas Qanunun qəbulu ölkədə genişmiqyaslı qanunvericilik islahatlarının həyata keçirilməsinə təkan verərək digər bir çox sahələrdə olduğu kimi, məhkəmə-hüquq islahatlarının da əsasını qoydu.

Hüquqi dövlətin təməlini qanunların aliliyinin təmin olunması, o cümlədən insan hüquqlarının və azadlıqlarının müdafiəsi təşkil edir. Bu baxımdan bu və ya digər ölkənin demokratik inkişafı üçün Konstitusiyanın qəbul edilməsi ilə yanaşı, onun aliliyinin təmin olunması, dövlət hakimiyyəti orqanlarının fəaliyyətinin konstitusiya prinsipləri çərçivəsindən kənara çıxması üçün konstitusiya nəzarəti institutunun yaradılması da olduqca vacib idi.

Fəaliyyətə başladığı gündən Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi ölkə Konstitusiyasının aliliyini təmin etmək, hər kəsin əsas hüquq və azadlıqlarını müdafiə etmək kimi ali məqsədə xidmət etmiş və üzərinə düşən vəzifələrin öhdəsindən layiqincə gəlməyə çalışmışdır. Bu illər ərzində Konstitusiya Məhkəməsi Azərbaycanda hüquqi, dünyəvi dövlət quruculuğu prosesində fəal iştirak edərək ölkəmizdə konstitusionalizm ideyalarının həyata keçirilməsinə, hüquq düşüncəsinin və hüquq mədəniyyətinin inkişafına, hər kəsin Konstitusiyaya və qanunlara hörmət və ehtiramının, ədalət, azadlıq və humanizm kimi prinsiplərin möhkəmləndirilməsinə töhfələr vermişdir.

Qeyd edilməlidir ki, müasir dövrdə konstitusiya ədalət mühakiməsi hüququn aliliyinin təmin olunmasının mühüm və səmərəli mexanizmlərindən biri, eyni zamanda demokratik dəyərlərin hakim olduğu hüquqi dövlətin ayrılmaz atributlarından biri kimi qəbul edilir.

Bu gün məhkəmə sistemi vətəndaş cəmiyyətinin və beləliklə də, hüquqi dövlətin inkişafında özünəməxsus və əvəzedilməz rol oynayır. Şübhəsiz ki, Konstitusiya ilə məhkəmələrin üzərinə düşən vəzifələrin qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada effektiv şəkildə həyata keçirilməsi son nəticədə cəmiyyətin dövlətimizin adından qəbul edilən məhkəmə aktlarına etimadının gücləndirilməsi üçün xüsusi zəmin yaradır.

Ümumilikdə müasir dövrdə məhkəmə hakimiyyətini cəmiyyətdə cərəyan edən proseslərdən təcrid edilmiş şəkildə təsəvvür etmək qeyri-mümkündür. Şübhəsiz ki, bu proseslər mütərəqqi xarakterli olduqda onların digər sahələrə, o cümlədən məhkəmə sisteminə şamil edilməsi yalnız müsbət nəticələr verə bilər.

Biz hamımız onun şahidiyik ki, ölkəmizdə bütün sahələrdə ən qabaqcıl yanaşmalar tətbiq olunur və bu gün Azərbaycan dünya birliyinin inkişaf etmiş tamhüquqlu üzvü kimi qəbul edilir. Dövlət başçısı cənab İlham Əliyev tərəfindən ölkəmizdə ayrı-ayrı sahələrdə müasir ideyaların tətbiqinə hər zaman dəstək verilir, bir çox sahələrdə olduğu kimi, məhkəmə sisteminin də müasirləşdirilməsi prosesi cəmiyyətin inkişafına adekvat olaraq uğurla həyata keçirilir.

Məhkəmə-hüquq sisteminin müasir və mütərəqqi prinsiplər əsasında təkmilləşdirilməsindən bəhs edərkən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən imzalanan “Məhkəmə-hüquq sistemində islahatların dərinləşdirilməsi haqqında” 2019-cu il 3 aprel tarixli Fərman ədalət mühakiməsinin keyfiyyətə yeni mərhələyə qədəm qoyması üçün olduqca mühüm addım olduğu vurğulanmalıdır. Bu Fərman dövlət başçısının məhkəmə hakimiyyətinə verdiyi müstəsna əhəmiyyətin növbəti təzahürü olaraq həyata keçirilən məhkəmə-hüquq islahatlarının mühüm tərkib hissəsi olmaqla, bu sahədə islahatların dərinləşdirilməsini, yeni inkişaf mərhələsində müasir çağırışlara uyğun davam etdirilməsini şərtləndirir.

Fərman məhkəmə sistemində islahatların aparılması və müasir texnologiyaların tətbiqinin vacibliyini bəyan etməklə, məhkəmələr üçün ədalətlik, qərəzsizlik, süründürməçiliyə yol verilməməsi, aşkarlıq, şəffaflıq kimi mühüm prinsiplərin daim aktual olduğunu bir daha vurğulayıb.

Vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının məhkəmə müdafiəsinin daha etibarlı təmin olunmasına, məhkəmə hakimiyyətinin nüfuzunun artırılmasına, ədalət mühakiməsinə ictimai etimadın yüksəldilməsinə xidmət edən Fərmanda məhkəmə icraatının effektivliyinin yüksəldilməsi, işlərə baxılmasının keyfiyyətinin artırılması, əhaliyə daha çevik, asan və alternativ xidmətlərin göstərilməsi qarşıya vəzifə kimi qoyulmuşdur.

Əminliklə demək olar ki, dövlət başçısının imzaladığı bu Fərman ədalət mühakiməsi prosesində keyfiyyətə yeni və cəmiyyət üçün çox vacib yanaşmaların tətbiqinə mühüm təkan verəcəkdir.

Konstitusiya Məhkəməsinin fəaliyyətindən bəhs edərkən qeyd edilməlidir ki, Məhkəmənin əsas səlahiyyətləri Konstitusiyanın 130-cu maddəsində əksini tapmışdır.

Qanunvericilik və icra hakimiyyəti orqanlarının normativ aktlarının, bələdiyyə və məhkəmə aktlarının Konstitusiya və hüquqi qüvvəsinə görə daha üstün olan aktlara uyğunluğunun yoxlanılması Konstitusiya Məhkəməsinin əsas səlahiyyətlərindən biridir. Bu səlahiyyəti vasitəsilə Konstitusiya Məhkəməsi Konstitusiyanın və qanunların aliliyini təmin etmiş olur. Burada mühüm məqam ondan ibarətdir ki, yoxlanılan norma məhz Əsas Qanunun hərfinə və ruhuna, onun təməl prinsiplərinə uyğunluq baxımından qiymətləndirilir və Konstitusiya ilə uyğunsuzluq təşkil etdiyi halda qüvvədən salınmış normalar qanunvericilik sistemindən kənarlaşdırılmış olur.

Konstitusiya Məhkəməsinin mühüm səlahiyyətlərindən biri Konstitusiya və qanunların şərh edilməsidir. Burada əsas məqsəd bu və ya digər normanın məzmununu aydınlaşdırmaqla, onun vahid tətbiqi qaydasını müəyyən etməkdir. İnsan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsi ilə bağlı qanunvericilik müdələrinin bəzən birmənalı dərk edilməməsi mübahisəli hüquq məsələlərinin məhkəmələr tərəfindən həlli zamanı müxtəlif kolliziyaların ortaya çıxmasına səbəb olur. Bu isə son nəticədə vətəndaşların hüquqlarının və azadlıqlarının, qanuni mənafələrinin müdafiəsinin dövlət təminatını zəiflədən hüquqtətbiqetmə təcrübəsinin yaranmasına gətirib çıxarır.

Qeyd edilməlidir ki, Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu tərəfindən qəbul edilmiş qərarlar sırasında məhkəmələrin müraciətləri əsasında Konstitusiya və qanunların şərhinə dair çıxarılmış qərarlar xüsusi çəkiyə malikdir. Ümumiyyətlə, Konstitusiya Məhkəməsi hər zaman digər məhkəmələrlə qarşılıqlı əməkdaşlıq çərçivəsində fəaliyyət göstərir. Son dövrlərdə Konstitusiya Məhkəməsinə məhkəmələr tərəfindən edilən müraciətlər məhkəmələrin daha ədalətli və əsaslandırılmış qərarlar qəbul etməsi zərurətindən irəli gəlir. Belə ki, məhkəmələrin müraciətləri əsasında qəbul edilmiş qərarlar qanunvericilikdə mövcud olan qeyri-müəyyənliklərin aradan qaldırılmasına şərait yaratmaqla, hüquqi müəyyənlik prinsipinin təmin edilməsi ba-

xımından ümumi məhkəmə təcrübəsinin formalaşmasına mühüm töhfə verir.

Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun qərarlarının, xüsusilə də bu qərarlarda ifadə olunan hüquqi mövqelərin məhkəmələr tərəfindən birmənalı tətbiqi məhkəmə təcrübəsinin stabilliyinə, eyni zamanda Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun qərarlarının məcburiliyi barədə qanunvericiliyin tələblərinin yerinə yetirilməsinə xidmət edir və nəticə etibarilə hüquqtətbiqetmə təcrübəsinin təkmilləşdirilməsi baxımından vacib əhəmiyyətə malikdir.

Konstitusiya Məhkəməsinin səlahiyyətlərindən bəhs edərkən fərdi şikayətləri xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Ulu öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü və siyasi iradəsi ilə 2002-ci ildə keçirilmiş konstitusiya islahatlarından və 2004-cü ildə “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” yeni Qanunun qüvvəyə minməsindən sonra Konstitusiya Məhkəməsində fərdi şikayətlər institutu fəaliyyətə başladı. Bu gün təcrübə onu göstərir ki, fərdi şikayət institutu Konstitusiyanın aliliyinin təmin edilməsinin səmərəli vasitələrindən biri kimi insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi baxımından kifayət qədər faydalı və effektiv imkanlar yaradır.

Konstitusiya Məhkəməsinə hər hansı bir formada, o cümlədən Məhkəmənin rəsmi internet səhifəsi vasitəsilə elektron şəkildə göndərilən şikayət, ərizə və məktublara diqqətlə baxılır, araşdırılaraq müvafiq qaydada cavablandırılır.

Xüsusilə qeyd edilməlidir ki, bu günlərdə Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu öz 400-cü qərarını qəbul edib.

Keçən fəaliyyət ili ərzində Plenum tərəfindən sorğu, müraciət və konstitusiya şikayətləri əsasında bir sıra mühüm qərarlar qəbul edilmişdir.

Belə ki, Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin müraciəti əsasında qəbul edilmiş “Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 125-ci maddəsinin VII hissəsinin Azərbaycan Respublikasının mülki prosessual qanunvericiliyi baxımından şərh edilməsinə dair” 2019-cu il 18 mart tarixli Qərarında Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu əvvəlki qərarlarında ifadə edilmiş hüquqi mövqelərə istinad edərək qeyd etmişdir ki, hər bir tərəf öz tələblərinin və etirazlarının əsası kimi istinad etdiyi halları sübut etmə-

lidir. Məhkəmə işin gedişində təqdim olunmuş ancaq o sübutları qəbul edir və nəzərə alır ki, onlar işdə tərəflərin tələblərini müəyyən edən faktlarla və hallarla əlaqədardır. Qətnamə iş üzrə müəyyən edilmiş həqiqi hallara və tərəflərin qarşılıqlı münasibətinə uyğun əsaslandırılmalıdır.

Həmin Qərarında Plenum belə nəticəyə gəlmişdir ki, mülki məhkəmə icraatında Konstitusiyanın 125-ci maddəsinin VII hissəsinin “Məhkəmə icraatı həqiqətin müəyyən edilməsini təmin etməlidir” müddəası Konstitusiyanın 127-ci maddəsinin II, IV və VII hissələrində, 129-cu maddəsinin III hissəsində təsbit olunmuş ədalət mühakiməsinin çəkişmə, tərəflərin bərabərliyi, faktlar əsasında və qanuna müvafiq keçirilməsi, məhkəmə qərarının qanuna və sübutlara əsaslanmasına dair ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinin əsas prinsipləri və şərtləri ilə əlaqəli şəkildə tətbiq olunmalıdır.

Mülki işlər və iqtisadi mübahisələr üzrə məhkəmə icraatı zamanı məhkəmələr ədalət mühakiməsini çəkişmə və tərəflərin bərabərliyi prinsipinə riayət etməklə, tərəflərin təqdim etdiyi sübutlar və faktlar əsasında həyata keçirməli, öz qərarlarını yalnız tərəflərin çəkişmə prinsipinə əsasən müzakirə etdiyi dəlillərlə, onların verdiyi izahatlarla, təqdim etdikləri və Mülki-Prosessual Məcəllənin tələblərinə müvafiq olaraq əldə edilmiş sübutlarla əsaslandırılmalı, həmin sübutların araşdırılmasından irəli gələn həqiqəti müəyyən etməlidir.

Azərbaycan Respublikası Prokurorluğunun sorğusu əsasında qəbul edilmiş “Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 92.10.1, 92.10.3 və 244.2-ci maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” 2019-cu il 28 mart tarixli Qərarında Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu hüquqi yardım almaq hüququ ilə bağlı qeyd etmişdir ki, hər kəsin yüksək keyfiyyətli hüquqi yardım almaq hüququnun ictimai əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, bu hüquq öz mahiyyətinə görə insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin vacib təminatıdır. Bu hüququn funksiyalarından biri olan preventiv funksiya nəinki şəxsin öz hüquq və azadlıqlarını qanuna uyğun həyata keçirməsinə kömək edir, həmçinin dövlət hakimiyyəti orqanlarının və onların vəzifəli şəxslərinin insan və vətəndaş hüquq və

azadlıqlarının qeyri-qanuni məhdudlaşdırılmasına yönəlmiş hərəkətlərinin qarşısının alınmasına zəmanət verir.

Bu Qərarla vurğulanmışdır ki, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin qanuni mənafeyinin qorunması üçün müdafiəçi müdafiə etdiyi şəxsin iştirakı ilə aparılan prosesual hərəkətlərdə iştirak etməklə öz prosesual vəzifələrini yerinə yetirir. Cinayət prosesində müdafiəçinin qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş prosesual hüquqlarının və vəzifələrinin həyata keçirilməsinin təmin edilməsi son nəticədə ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə mühüm töhfə kimi çıxış edir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu həmçinin qeyd etmişdir ki, istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərdə müdafiəçinin mütləq iştirak etməli olduğu hallar mövcud olmadıqda, eləcə də şübhəli və ya təqsirləndirən şəxs bunu tələb etmədikdə cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən müdafiəçinin belə hərəkətlərin aparılmasında iştirakının tələb edilməsi yolverilməzdir.

Həmin Qərarında Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu belə nəticəyə gəlmişdir ki, Cinayət-Prosesual Məcəlləsinin 92.10.3-cü maddəsinin tələbləri baxımından, həmin Məcəllənin 244-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş axtarış və ya götürmə istintaq hərəkətləri şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin iştirakı olmadan aparıldıqda, müdafiəçi müdafiə etdiyi şəxsin razılığı olmadan həmin prosesual hərəkətlərdə iştirakdan imtina edə bilməz.

Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin digər bir müraciəti əsasında qəbul edilmiş “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 2.5-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair” 2019-cu il 24 aprel tarixli Qərarla qeyd edilmişdir ki, Mülki Məcəllənin 2.5-ci maddəsi, qanunvericilikdə ayrı qaydanın nəzərdə tutulduğu hallar istisna olmaqla, digər bütün hallarda mülki qanunvericilik müddələrinin bir tərəfin digər tərəfə inzibati və ya digər hakimiyyət tabeliyinə əsaslanan əmlak münasibətlərinə, o cümlədən vergi, maliyyə və inzibati münasibətlərə tətbiq edilməsini prinsipial şəkildə qadağan edir. Bu cür qadağa, mülki hüquq başda olmaqla, bütün xüsusi hüquq sahələrinə xas olan hüquqi tənzimləmə metodlarının publik hüquq sahələrinə, o cümlədən inziba-

ti, sosial təminat, vergi hüququna xas tənziqləmə metodlarından əhəmiyyətli dərəcədə fərqli olmasından irəli gəlir.

Həmin Qərarında Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu vurğulamışdır ki, qanunverici “əgər qanunvericilikdə ayrı qayda nəzərdə tutulmayıbsa” müddəasını Mülki Məcəllənin 2.5-ci maddəsində ifadə edərkən, ümumi (publik) hüquq münasibətlərində mülki qanunvericiliyin tətbiqini tam istisna etməmişdir. Bu, yalnız qanunvericinin birbaşa göstərişinin olduğu halda mümkündür. Məsələn, Vergi Məcəlləsinin 78.2-ci maddəsinə müvafiq olaraq, vergi öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi Mülki Məcəllədə nəzərdə tutulmuş ardıcılıqla həyata keçirilir.

Sumqayıt Apellyasiya Məhkəməsinin müraciəti əsasında qəbul edilmiş “Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 128-ci maddəsi baxımından həmin Məcəllənin 109-cu maddəsinin şərh edilməsinə dair” 2019-cu il 3 may tarixli Qərarında Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu qeyd etmişdir ki, İnzibati Xətalər Məcəlləsinin qərardadlardan bəhs edən nə ümumi, nə də xüsusi normalarında məhkəmə qərardadlarından şikayət verilməsinin nəzərdə tutulmaması onunla izah olunur ki, qərardad məsələni mahiyyəti üzrə həll etmir, şəxsin hüquq və azadlıqlarını məhdudlaşdırmır, mübahisənin gələcəkdə davam etdirilməsini istisna etmir, o, yalnız işin ədalətli həll olunmasına xidmət edir. Eyni zamanda, qanunverici, “prosessual qənaət” prinsipini rəhbər tutaraq məhkəmə prosesinin lüzumsuz olaraq uzanmasının qarşısını almaq məqsədi ilə hər bir qərardad üzrə şikayətin verilməsini mümkünsüz hesab etmişdir.

Adıçəkilən Qərarında Plenum belə nəticəyə gəlmişdir ki, İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 128-ci maddəsinin tələbləri baxımından həmin Məcəllənin 109-cu maddəsində nəzərdə tutulmuş inzibati xətalər haqqında işin baxılmasına hazırlanması zamanı qəbul edilən qərardadlardan apellyasiya şikayəti vermək hüququ istisna edilir.

Həmçinin vurğulanmışdır ki, inzibati protokolu tərtib etmək səlahiyyəti olan orqan (vəzifəli şəxs) həmin protokolu tərtib edərkən İnzibati Xətalər Məcəlləsinin tələblərinə ciddi riayət etməlidir. Məhkəmələr protokol və ya digər sənədlərin düzgün tərtib olunmadığını və ya təqdim edilmiş materialların natamam olduğunu müəyyən etdikdə “prosessual qənaət” və “işlərə ağla-

batan müddətdə baxılması” prinsiplərini rəhbər tutaraq sənədləri onu tərtib etmiş orqana, vəzifəli şəxsə qərardadla qaytarmazdan əvvəl, həmin qüsurların aradan qaldırılması üçün bütün imkan və vasitələrdən istifadə etməlidir.

Qeyd olunduğu kimi, cənab Prezident tərəfindən imzalanan “Məhkəmə-hüquq sistemində islahatların dərinləşdirilməsi haqqında” 2019-cu il 3 aprel tarixli Fərmanda cəmiyyətdə yüksək nüfuza malik ədalət mühakiməsinin formalaşdırılması prosesini sürətləndirmək məqsədilə məhkəmə icraatının effektivliyinin yüksəldilməsi, eyni zamanda süründürməçiliyin və digər neqativ halların aradan qaldırılması üçün görülən tədbirlərin gücləndirilməli olması vurğulanmışdır.

Məhz Fərmanın tələblərini nəzərə alaraq, Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun qəbul etdiyi son qərarlardan biri olan Davud Zöhrab oğlu Bağirovun şikayəti üzrə 2019-cu il 3 iyun tarixli Qərarında xüsusilə vurğulanmışdır ki, Plenumun qərarında göstərilən hüquqi mövqelər nəzərə alınmadan, yenidən eyni ziddiyyətli yanaşmalara yol verməklə yanlış qərarın qəbul edilməsi Konstitusiyanın 60-cı maddəsinin II hissəsinin tələblərinə zidd olmaqla işə baxılma müddətinin əsassız uzanmasına və süründürməçiliyə səbəb olur.

Həmçinin, qeyd edilməlidir ki, Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun bir sıra digər qərarlarında da işlərə ağılabatan müddətdə baxılmasının, eyni zamanda süründürməçiliyə yol verilməməsinin vacibliyi ilə bağlı mühüm hüquqi mövqelər formalaşdırılmışdır. Belə ki, N.Rzazadə və R.Rzazadənin şikayəti üzrə 2018-ci il 11 dekabr tarixli Qərarında Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu oxşar hüquqi mövqedən çıxış etmişdir. Həmin Qərarında ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ ilə bağlı qeyd edilmişdir ki, bu hüququn mühüm elementlərindən biri də hər hansı bir işə məhkəmələr tərəfindən ağılabatan müddətdə baxılmasıdır. Məhkəmə icraatının ağılabatan müddətdə aparılması vaxtında qanuni və əsaslı məhkəmə aktı qəbul edilməsi ilə proses iştirakçılarının hüquq və azadlıqlarının, qanuni mənafelərinin müdafiə edilməsi məqsədi daşıyır.

Həmçinin Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu xüsusi olaraq vurğulamışdır ki, eyni işə dəfələrlə məhkəmələr tərəfindən baxılması üç pilləli məhkəmə sisteminin təyinatına, məhkəmə

hüquq islahatlarının məqsədlərinə, ədalət mühakiməsini həyata keçirən məhkəmələrin qanunla nəzərdə tutulmuş vəzifələrinə uyğun gəlməyərək məhkəmənin nüfuzuna mənfi təsir göstərir.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu tərəfindən qəbul edilən qərarlardan bəhs edərəkən qeyd edilməlidir ki, bu qərarlarda Konstitusiyanın aliliyi və birbaşa hüquqi qüvvəsi, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrin müddəaları, habelə insan hüquqlarının və azadlıqlarının prioriteti prinsipi nəzərə alınmaqla mühüm hüquqi mövqelər formalaşdırılır. Sözsüz ki, Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarının yüksək hüquqi qüvvəsi onun bütün hissələrinə, o cümlədən hüquqi mövqələrinə də şamil edilir. Digər mühüm bir məqam isə ondan ibarətdir ki, Konstitusiyaya Məhkəməsinin hüquqi mövqələrinin hüquqi qüvvəsi ümumi xarakter daşdığından, yalnız konstitusiyaya işinin predmetini təşkil edən hala deyil, hüquq tətbiqetmə təcrübəsində rast gəlinən analogi hallara da şamil edilir. Bu mənada həmin qərarlar yalnız məhkəmələr deyil, həmçinin bütün hüquq tətbiqediciləri orqanlar üçün əhəmiyyətli mənbə qismində çıxış edir.

Həmçinin qeyd edilməsi vacibdir ki, Konstitusiyaya Məhkəməsinin təcrübəsinin tətbiqi prosesində hər hansı bir hüquqi mövqeyə istinad edilməsi zamanı onun düzgün və müvafiq şəkildə istifadə edilməsi, ümumi kontekstdən, mahiyyətindən və mənasından kənar işlədilməməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

İstənilən konstitusiyaya nəzarəti orqanı kimi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi konstitusiyaya ədalət mühakiməsinin qabaqcıl inkişaf tendensiyalarının öyrənilməsinə hər zaman önəm verir.

Qeyd edilməlidir ki, Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu hər zaman beynəlxalq təcrübəyə xüsusi diqqət yetirməklə, qəbul edilən qərarlarında beynəlxalq hüquqi aktların, o cümlədən “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” Avropa Konvensiyasının müddəalarına, İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedent hüququna, həmçinin Respublikamızın tərəfdar çıxdığı beynəlxalq sazişlərə, xarici ölkələrin konstitusiyaya nəzarəti orqanlarının mütərəqqi məhkəmə təcrübəsinə istinadlar edir.

Digər tərəfdən, Konstitusiya Məhkəməsi fəaliyyətə başladığı ilk illərdən beynəlxalq əlaqələrinin genişləndirilməsinə xüsusi önəm vermiş, xarici ölkələrin konstitusiya nəzarəti orqanları ilə, bir sıra mütəbər beynəlxalq təşkilatlarla səmərəli əməkdaşlıq münasibətləri qurmağa nail ola bilmişdir. Bu gün Məhkəmə Konstitusiya Ədalət Mühakiməsi üzrə Dünya Konfransının, Avropa Konstitusiya Məhkəmələri Konfransının, Asiya Konstitusiya Məhkəmələri və Ekvivalent İnstitutlar Assosiasiyasının, habelə Avrasiya Konstitusiya Nəzarəti Orqanları Assosiasiyasının tamhüquqlu üzvüdür.

Fəaliyyət göstərdiyi bu illər ərzində Konstitusiya Məhkəməsi Əsas Qanunun fundamental prinsiplərinin təmin edilməsi, insan hüquqlarının və azadlıqlarının müdafiəsi sahəsində səmərəli fəaliyyəti ilə ali dövlət orqanları sırasında özünəməxsus yerini tutmağa nail olmuşdur. Əlbəttə ki, Məhkəmənin bu fəaliyyəti xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyev tərəfindən əsası qoyulmuş və bu gün də Azərbaycan Respublikasının möhtərəm Prezidenti cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə uğurla davam etdirilən hüquqi dövlət quruculuğu sayəsində mümkün olmuşdur.

Konstitusiya Məhkəməsi hər zaman ulu öndər Heydər Əliyevin dəstəyini hiss etmiş, bu gün isə Məhkəmənin fəaliyyəti Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən dəstəklənir. Cənab Prezident tərəfindən Məhkəməyə göstərilən bu etimad çox qürurverici olmaqla, eyni zamanda bizim hər birimiz üçün böyük məsuliyyəti nəzərdə tutur. Konstitusiya Məhkəməsi bundan sonra da bu etimadı doğrultmaq üçün qarşıya qoyulan vəzifələrin öhdəsindən layiqincə gəlməyə çalışacaqdır.

Konstitusiya Məhkəməsinin 20 illik yubileyi münasibətilə dövlət başçısı cənab İlham Əliyevin Konstitusiya Məhkəməsinin kollektivinə ünvanladığı təbrik məktubunda Məhkəmənin fəaliyyətinin fərqləndirilməsi həmçinin qarşımızda duran prioritet istiqamətləri və vəzifələri müəyyən etmişdir.

Bu gün Azərbaycan sürətlə yeniləşir və müasirləşir. Sözün əsl mənasında, tam müstəqil siyasət yürüdən ölkə olaraq Azərbaycan dövlətinin öz siyasi dəst-xətti, dövlətçilik siması, inkişaf yolu vardır. Ulu öndər Heydər Əliyevin əsasını qoyduğu inkişaf konsepsiyası son 15 ildə Azərbaycan Respublikasının Preziden-

ti cənab İlham Əliyev tərəfindən bu günün çağırışları nəzərə alınaraq daha da təkmilləşdirilmiş, məqsədyönlü dövlət siyasətinin həyata keçirilməsi, dövrün tələblərinə uyğun sistemli islahatların aparılması, ictimai-siyasi və sosial-iqtisadi sahələrdə mütərəqqi dəyişikliklərin edilməsi nəticəsində ölkəmizdə yüksək inkişaf dinamikasına nail olunmuşdur.

Həmçinin səmərəli dövlət idarəçiliyinin, təhlükəsizliyin və sabitliyin gücləndirilməsi ilə bağlı görülən tədbirlər müstəqilliyimizin daha da möhkəmləndirilməsini, dövlətimizin nüfuzunun artmasını, eyni zamanda xalqımızın rifah halının yüksəlməsini təmin etmişdir.

Ölkəmiz, hər il mötəbər humanitar və iqtisadi tədbirlərə, idman yarışlarına, musiqi və incəsənət festivallarına, konfrans və sərgilərə layiqincə ev sahibliyi edir. Həqiqətdir ki, bu gün ölkəmiz bir sıra beynəlxalq layihələrin, ikitərəfli və çoxtərəfli görüşlərin nəinki iştirakçısı, həmçinin təşəbbüskarı qismində çıxış edir. Bakı son illərdə beynəlxalq əhəmiyyətli tədbirlərin keçirildiyi mərkəzə çevrilmişdir. Bu cür dünyamiqyaslı görüşlərin mütəmadi olaraq Bakıda keçirilməsi bir daha sübut edir ki, ölkəmiz etibarlı tərəfdaş olmaqla, əməkdaşlığa hər zaman açıqdır.

Müşahidə edilən bu cür davamlı inkişaf və tərəqqi şübhəsiz ki, dövlət başçısının siyasi iradəsi, uğurlu daxili və xarici siyasəti nəticəsində mümkün olmuşdur.

Əminik ki, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin həyata keçirdiyi uğurlu fəaliyyətinə dəstək olaraq Əsas Qanunun aliliyinin təmin edilməsi, insan hüquqlarının və azadlıqlarının səmərəli müdafiəsi işinə bundan sonra da öz töhfəsini verməkdə davam edəcəkdir.

Nazim ƏLİYEV

Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin
Polis Akademiyasının rəisi, polis general-mayoru,
hüquq elmləri doktoru, dosent

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ KONSTITUSİYA MƏHKƏMƏSİ AZƏRBAYCANDA KONSTITUSİONALİZMİN ETİBARLI TƏMİNATÇISIDIR

Bəşər tarixində cəmiyyətin siyasi sisteminə, onun mütərəqqi inkişafına təsir göstərən elə normativ sənədlər olmuşdur ki, onlar insan və vətəndaş hüquqlarının, dövlət hakimiyyəti institutlarının sabit fəaliyyətinin təmin edilməsində misilsiz rol oynamışdır. Bu hüquqi sənədlər sırasında dövlətin əsas qanunu sayılan Konstitusiyaya ən önəmlisidir.

Yeni konstitusiyanın qəbul edilməsi bir çox halda bu və ya digər cəmiyyətin həyatında baş verən əhəmiyyətli, köklü dəyişikliklərlə birbaşa əlaqədar olur. Bu baxımdan, dövlət müstəqilliyinin bərpa edilməsindən sonra ölkəmiz qarşısında duran həyatı əhəmiyyətli vəzifələrdən biri də Azərbaycanın gələcək inkişafının müasir dövrün tələblərinə uyğun əsas istiqamətlərinin müəyyən olunması, hüquqi dövlətin ümumqəbul olunmuş prinsiplərinin reallaşdırılması üçün zəruri olan tədbirlərin həyata keçirilməsi idi. Bu isə öz növbəsində, ölkənin gələcək inkişafının konseptual əsaslarını və təməl prinsiplərini əks etdirən Konstitusiyanın hazırlanmasını və qəbulunu zəruri edirdi. Lakin ölkəmizdə siyasi sabitliyin və xalqın mənafeələrini əks etdirən siyasi iradənin olmaması qarşıda duran vəzifələrin reallaşdırılmasını qeyri-mümkün etmişdi. Məhz müasir müstəqil Azərbaycan dövlətinin memarı və qurucusu, ulu öndər Heydər Əliyevin ölkə rəhbərliyinə qayıdışından sonra dövlət və cəmiyyət həyatının bütün sahələrində genişmiqyaslı islahatların başlanılmasına, o cümlədən Əsas Qanunun qəbuluna imkan verən zəruri ictimai-siyasi mühit formalaşdırıldı.

Ölkəmizdə sosial-iqtisadi böhran, vətəndaş müharibəsi təhlükəsi kimi ağır vəziyyətdə xalqın təkidli tələbi ilə yenidən hakimiyyətə qayıdan Heydər Əliyevin böyük və yorulmaz siyasəti nəticəsində ölkədə vətəndaş müharibəsinin qarşısı alındı, dövlət müstəqilliyi qorundu, erməni təcavüzünün qarşısı alınaraq atəşkəs əldə edildi. 1993-94-cü illərdə ölkə daxilində baş verən terror aktlarının, dövlət çevrilişlərinə cəhdələrin qarşısı alındı və müstəqil Azərbaycan Konstitusiyasının qəbulu üçün zəmin yaradıldı.

2 may 1995-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi yeni Konstitusiya layihəsini hazırlayan komissiyanın tərkibini təsdiq etdi. Dövlət komissiyası ümummilli lider Heydər Əliyevin sədrliyi ilə yeni konstitusiyanın layihəsini hazırladı və bu layihə ümumxalq müzakirəsinə təqdim etmək üçün 1995-ci il oktyabrın 15-də mətbuatda dərc edildi. Azərbaycan ictimaiyyəti yeni konstitusiya layihəsinin müzakirəsində böyük fəallıq göstərərək konstitusiya layihəsinə 2450 təklif verdi. 1995-ci il noyabrın 12-də keçirilən referendumda müstəqil Azərbaycan dövlətinin ilk Konstitusiyası qəbul olundu. Bu Konstitusiyanın memarı ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin təbirincə desək: "... Baxmayaraq ki, Azərbaycan xalqının 80 illik Konstitusiya tarixi vardır, bu gün biz müstəqil Azərbaycanın ilk Konstitusiyasını qəbul etdik..." Ümumxalq səsverməsi bütün seçki dairələri üzrə səs verənlərin yüksək fəallığı şəraitində keçmişdir. Səsvermədə iştirak etmiş 3.566.277 seçicidən 3.267.538 nəfəri, yəni, 91,9 faizi təklifə "Hə" cavabı verərək müstəqil Azərbaycan Respublikasının ilk Konstitusiya layihəsinin qəbul olunmasına tərəfdar çıxmışdır. Beləliklə, Azərbaycan xalqının çoxəsirlik dövlətçilik taixində müstəqil dövlətimizin ilk Konstitusiyası qəbul olundu və 27 noyabr 1995-ci ildə qüvvəyə mindi.

Tariximizə Heydər Əliyev Konstitusiyası kimi daxil olan, ölkəmizin siyasi-iqtisadi və sosial-mədəni həyatında baş verən dəyişikliklərin qanuni nəticəsi olaraq qəbul edilən Konstitusiyada respublikamızın müstəqilliyinin qorunub möhkəmləndirilməsinə, dövlətçiliyinə, inkişafına, insan və vətəndaş hüquqlarının təmin edilməsinə xüsusi diqqət ayrılmışdır. Konstitusiyamızın ən böyük əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, o dövlətçiliyimizin inkişafını istiqamətləndirməklə yanaşı, həm də xalqımızın uzun

illər boyu həsrətində olduğu, ən nəhayət, ağır itkilər bahasına olsa da əldə etdiyi və bu gün qətiyyətlə qorumağa və inkişaf etdirməyə çalışdığı müstəqilliyi qanunvericilik yolu ilə təsbit etdi. Dövlətimizin Əsas Qanunu Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə bərabərhüquqlu subyekt olduğunu sübuta yetirdi və çoxəsrlik dövlətçilik ənənələrimizə əsaslanaraq yeni demokratik, hüquqi və dünyəvi dövlətin qurulmasına geniş təminat verdi.

Müasir demokratik dövlətlərin qanunvericilik sistemlərinin əsası olan konstitusiyaları bütün digər hüquqi aktlardan fərqləndirən səciyyəvi xüsusiyyətlər mövcuddur. Bunların sırasında konstitusiyanın xalq tərəfindən qəbul edilməsi, təsisedici mahiyyət daşıması, cəmiyyət həyatının bütün sahələrini əhatə etməsi, aliliyi və ən yüksək hüquqi qüvvəsi, qəbul olunması və onlara əlavə və dəyişikliklərin edilməsinin xüsusi qaydasının nəzərdə tutulması kimi xüsusiyyətləri sadalamaq mümkündür.

Konstitusiyanın təsisedici mahiyyəti həm də onun dövlət, cəmiyyət və şəxsiyyət arasındakı münasibətlərin əsasını təşkil etməsində, dövlətin və cəmiyyətin inkişafının strateji məqsəd və vəzifələrini müəyyən etməsində özünü göstərir. Konstitusiya dövlət hakimiyyəti orqanlarının və konstitusiya hüququnun digər vacib subyektlərinin hüquq və vəzifələrini əks etdirir və bununla da, onların Əsas Qanunun ümumi konsepsiyasına müvafiq fəaliyyətini istiqamətləndirmiş olur.

Konstitusiyanın qəbulundan sonra ölkəmizdə genişmiqyaslı qanunvericilik və məhkəmə-hüquq islahatları həyata keçirilərək təkmil qanunvericilik bazası formalaşdırıldı, məhkəmə hakimiyyətinin müasir tələblərə uyğun təkmilləşdirilməsi, hakimlərin müstəqilliyinin gücləndirilməsinə yönəlmiş konkret tədbirlərin görülməsi sahəsində mühüm addımlar atıldı.

İlk milli konstitusiyamızın Azərbaycanın dövlət və hüquq sisteminə gətirdiyi mühüm yeniliklərdən biri də ölkəmizdə konstitusiya məhkəmə nəzarəti orqanının yaradılmasıdır.

Hüquqi dövlətdə konstitusiya ədalət mühakiməsi funksiyalarının həyata keçirilməsi konstitusiya nəzarəti orqanlarının Konstitusiya və qanunlarla nəzərdə tutulmuş səlahiyyətlərinin reallaşdırılması yolu ilə mümkündür. Konstitusiya nəzarəti orqanının fəaliyyəti vasitəsilə hüququn aliliyini təmin etmək, qanunvericilik sistemində olan kolliziyaları aradan qaldırmaq, dövlət orqanları arasın-

da səlahiyyətlər bölgüsü ilə bağlı mübahisələri hüquqi vasitələrlə həll etmək, Konstitusiya ilə nəzərdə tutulmuş insan hüquqlarını və azadlıqlarını tam və dayanıqlı müdafiə etmək, pozulmuş hüquq və azadlıqları bərpa etmək imkanı yaranır, hüququn tətbiqi təcrübəsində ahəngdar, məntiqi inkişaf təmin olunur.

Təsədüfi deyildir ki, müasir dünyada konstitusiya nəzarəti institutu hakimiyyət sisteminin demokratikləşdirilməsinin, insan hüquq və azadlıqlarının müdafiə edilməsinin və hüququn aliliyinin təmin edilməsinin əvəzedilməz mexanizmlərindən biri kimi qəbul edilir. Belə ki, tarixən uzun inkişaf yolu keçərək müasir dövrdə demokratik, hüquqi dövlət quruculuğunun ayrılmaz atributlarından birinə çevrilmiş konstitusiya ədalət mühakiməsi bütövlükdə cəmiyyətə və onun inkişafı prosesinə keyfiyyət baxımından əhəmiyyətli təsir göstərir, bu və ya digər dövlətin ərazisində ictimai münasibətlərin bütün subyektlərinin fəaliyyətində Konstitusiyanın aliliyinin, habelə birbaşa qüvvəsinin təmin edilməsinə, hüquq qaydasının gözlənilməsinə xidmət edir.

Bu baxımdan, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası qəbul edilərkən hüquqi dövlət quruculuğunun müasir dəyərlərindən çıxış edilərək, ölkəmizin hüquq sistemi üçün tamamilə yeni təsisatın – konstitusiya ədalət mühakiməsi orqanının yaradılmasının nəzərdə tutulması, bu təsisatın dövlət hakimiyyəti sistemində yerinin və rolunun müəyyənləşdirilməsi çox əhəmiyyətli hadisə olmuşdur.

1997-ci il oktyabrın 21-də “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edilmiş, 1998-ci il iyulun 14-də Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Qərarı ilə Konstitusiya Məhkəməsinin 7 hakiminin təyin edilməsi ilə və həmin ilin iyul ayının 18-də Ulu öndər Heydər Əliyevin Konstitusiya Məhkəməsinin müstəqilliyini və hakimlərinin hüquqi statusunu təmin etmək məqsədilə imzaladığı Fərmanla Konstitusiya Məhkəməsi rəsmən fəaliyyətə başlamışdır.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin 1-ci hissəsinə müvafiq olaraq Konstitusiya Məhkəməsi 9 hakimdən ibarətdir. Həmin maddəyə görə hakimlər Prezidentin təqdimatı əsasında Milli Məclis tərəfindən təyin olunur. Konstitusiya Məhkəməsi öz səlahiyyətlərinin icrasına 7 hakim təyin olunduqda başlaya bilər. Hakimlər 15 il müddətinə təyin olunurlar. Məhkəmənin

sədri və sədr müavini Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən təyin edilir.

Ali konstitusiya ədalət mühakiməsi orqanı olan Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin əsas məqsədi Konstitusiyanın aliliyini təmin etmək, hər kəsin əsas hüquq və azadlıqlarını müdafiə etməkdir. Ölkəmizdə bu orqanın fəaliyyətinin retrospektiv analizi onu göstərir ki, Konstitusiya Məhkəməsi üzərinə düşən vəzifələrin öhdəsindən layiqincə gəlməyə çalışır, insan hüquqlarının və azadlıqlarının daha səmərəli həyata keçirilməsinə imkan verən qərarları ilə qısa müddətdə ictimaiyyətin böyük etimadını qazanmışdır.

Bu gün Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi geniş səlahiyyətlər dairəsinə malik müasir konstitusiya nəzarəti orqanıdır. Konstitusiya Məhkəməsinin əsas səlahiyyətləri sırasında qanunvericilik və icra hakimiyyəti orqanlarının normativ aktlarının, bələdiyyə və məhkəmə aktlarının Konstitusiyaya və hüquqi qüvvəsinə görə daha üstün olan aktlara uyğunluğunun yoxlanılması, Azərbaycan Respublikasının qüvvəyə minməmiş dövlətlərarası və hökumətlərarası müqavilələrinin Konstitusiyaya və qanunlara uyğunluğunun yoxlanılması, Konstitusiyanın və qanunların şərh, qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyətləri arasında səlahiyyətlər bölgüsü ilə bağlı mübahisələrin həll edilməsi xüsusi yer tutur.

Göründüyü kimi, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi tərəfindən həyata keçirilən konstitusiya nəzarətinin yurisdiksiyasına normativ hüquqi aktların geniş spektri daxildir. Bu da bütün qanunvericilik sisteminə konstitusiya nəzarətinin həyata keçirilməsi, Konstitusiya və qanunların şərh vasitəsilə hüququn və hüquq tətbiqetmə təcrübəsinin təkmilləşdirilməsi baxımından olduqca əhəmiyyətli funksiyaların reallaşdırılması deməkdir.

Qeyd edilməlidir ki, normativ hüquqi aktların Konstitusiyaya və hüquqi qüvvəsinə görə qanuntabeli aktların daha üstün olan normativ hüquqi aktlara uyğunluğunun yoxlanılması səlahiyyəti vasitəsilə Konstitusiya Məhkəməsi Konstitusiyanın və qanunların aliliyini təmin etmiş olur. Belə ki, Konstitusiya Məhkəməsi yoxlanılan normanın və ya onun hər hansı bir hissəsinin Konstitusiyaya, yaxud özündən üstün hüquqi qüvvəyə malik akta uyğun olmadığını müəyyənlədikdə, onu qüvvədən düşmüş elan edir. Bununla da,

həmin normativ hüquqi aktın müvafiq müddəası öz hüquqi qüvvə-sini itirir və Azərbaycan Respublikasının ərazisində tətbiq edilə bilmir. Burada mühüm məqam ondan ibarətdir ki, yoxlanılan norma Konstitusiyaya Məhkəməsi tərəfindən Konstitusiyanın hərfinə və ruhuna, onun prinsiplərinə uyğunluq baxımından qiymətləndirilir və Konstitusiyaya ilə uyğunsuzluq təşkil etdiyinə görə qüvvədən salınmış normalar qanunvericilik sistemindən kənarlaşdırılır.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin başqa bir mühüm səlahiyyəti olan Konstitusiyanın və qanunların şərhli Məhkəməyə bu və ya digər normanın məzmununu aydınlaşdırmaqla, onun real konstitusiyahüquqi predmetini hüquq tətbiqedicilərin nəzərinə çatdırmağa və həmin normanın məhz bu mənaya uyğun dəqiq və eyni cür tətbiqi təcrübəsini formalaşdırmağa imkan verir. Konstitusiyaya Məhkəməsinin verdiyi rəsmi şərhə hüquq norması müasir dəyərlər baxımından dolğunlaşdırılaraq daha təkmil forma alır və həmin normanın hər hansı digər qeyri-konstitusion formada tətbiqi mümkünsüz olur. Beləliklə də, normanın tətbiqi qaydası dəqiqləşdirilməklə onun məhdudlaşdırıcı və ya genişləndirici formada olan qeyri-konstitusion tətbiqi təcrübəsi dəyişdirilmiş olur. Bu isə geniş mənada hüququn tətbiqi təcrübəsinin konstitusiyaya hüququna müvafiq inkişaf etdirilməsi məqsədinə xidmət edir.

Konstitusiyaya ölkə və cəmiyyət həyatı üçün nə qədər əhəmiyyətli bir sənəd olsa da, qanunauyğun haldır ki, cəmiyyətin, insan təfəkkürünün inkişafı, yeni ictimai-siyasi münasibətlərin yaranması bu sənəddə də islahatların aparılmasını zəruri edir. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında da bu cür islahatların aparılması ictimai, siyasi, iqtisadi və s. sahələrdə inkişaf dinamikası ilə əlaqəlidir. Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafı, siyasi modernləşmənin vüsəti, demokratik inkişaf sahəsində əldə edilən uğurlar hüquqi müstəvidə də əhəmiyyətli dəyişikliklərin edilməsi zərurətini yarıdaraq Konstitusiyada bir sıra müddəaların daha da təkmilləşdirilməsini tarixi bir zərurətə çevirmişdir. Bu kontekstdə, ölkəmizdə insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının daha səmərəli qorunması, Azərbaycan vətəndaşlarının layiqli həyat səviyyəsinin təmin edilməsi, yerli demokratiyanın inkişafı ilə bağlı müddəaların Konstitusiyada əks etdirilməsi zərurətini əsas tutaraq 2002-ci il 24 avqust, 2009-cu il 18 mart və 2016-cı il 26 sentyabr tarixlərində re-

ferendum (ümumxalq səsverməsi) yolu ilə Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına müvafiq əlavə və dəyişikliklər edilmişdir.

Azərbaycanda həyata keçirilən demokratikləşmə proseslərinin dərinləşdirilməsi, insan hüquqlarının və azadlıqlarının müdafiəsinin hüquqi mexanizmlərinin daha da təkmilləşdirilməsi, ölkəmizin dünya birliyinə inteqrasiyası, eləcə də Avropa Şurası ilə münasibətlərin inkişafında keyfiyyətə yeni mərhələyə qədəm qoyulması ilə yaranan yeni öhdəliklər və yanaşmalardan irəli gələn konstitusiya digər sahələrlə yanaşı, Konstitusiya Məhkəməsinin fəaliyyətini də əhatə etmişdir.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə 2002-ci il avqustun 24-də keçirilmiş referendumla Konstitusiya Məhkəməsinə müraciət etmək hüququ olan subyektlərin dairəsi genişlənməmiş, Azərbaycan Respublikasının İnsan hüquqları üzrə müvəkkili (ombudsman), məhkəmələr və vətəndaşlar Konstitusiya Məhkəməsinə müraciət etmək hüququ əldə etmişlər.

Qeyd etmək yerinə düşər ki, konstitusiya islahatlarının keçirilməsindən əvvəl Konstitusiya Məhkəməsi öz əsas səlahiyyətlərini yalnız Azərbaycan Respublikası Prezidentinin, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin, Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin, Azərbaycan Respublikası Prokurorluğunun, Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin sorğuları əsasında həyata keçirirdi.

Konstitusiya Məhkəməsinə müraciət etmək hüququ olan subyektlərin dairəsinin məhdud olması təcrübədə müəyyən problemlərin yaranmasına, xüsusilə də ölkə vətəndaşlarının öz konstitusion hüquqlarını müdafiə etməsi üçün bu hüquq müdafiə vasitəsindən səmərəli istifadə edə bilməməsinə səbəb olurdu.

Konstitusiya Məhkəməsinə müraciət etmək hüququ olan subyektlərin dairəsinin genişləndirilməsi nəticəsində isə hər kəs onun hüquq və azadlıqlarını pozan qanunvericilik və icra hakimiyyəti orqanlarının normativ hüquqi aktlarından, bələdiyyə və məhkəmə aktlarından pozulmuş insan hüquq və azadlıqlarının bərpa edilməsi məqsədi ilə şikayət vermək, İnsan hüquqları üzrə müvəkkil (ombudsman) insan hüquq və azadlıqlarını pozan qanunvericilik və icra hakimiyyəti orqanlarının normativ aktlarından, bələdiyyə və məhkəmə aktlarından sorğu vermək, məhkəmələr isə insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsi məsələləri ilə bağlı Konstitu-

siyanın və qanunların şərhilə əlaqədar müraciət etmək hüququ əldə etmişlər.

Konstitusiya islahatlarının keçirilməsindən sonra Avropa Şurasının ekspert və mütəxəssislərinin iştirakı ilə hazırlanmış “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” yeni Qanunun 2004-cü il yanvarın 8-dən qüvvəyə minməsi ilə Konstitusiya Məhkəməsinin fəaliyyətində keyfiyyətə yeni mərhələ başlamışdır. “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” yeni Qanunda digər müddəalarla yanaşı, yeni subyektlər tərəfindən Konstitusiya Məhkəməsinə müraciət edilməsi və həmin müraciətlərə baxılması prosedurları da müəyyənləşdirilmişdir.

Məlum olduğu kimi, ölkəmizdə 2002-ci ildə həyata keçirilmiş konstitusiya islahatlarından və “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” yeni Qanunun 2004-cü ilin yanvar ayından qüvvəyə minməsindən sonra Konstitusiya Məhkəməsinə fərdi şikayətlər institutu fəaliyyətə başlayıb. Fərdi şikayətlər əsasında məhkəmə aktlarının Konstitusiyaya və qanunlara uyğunluğunun yoxlanılması üzrə Məhkəməmizin fəaliyyətindən danışarkən bir məqamı xüsusi qeyd etmək lazımdır ki, bu səlahiyyət Konstitusiya Məhkəməsinə heç bir halda növbəti məhkəmə instansiyasına çevirmir. Konstitusiya Məhkəməsi fərdi şikayətlər əsasında məhkəmə aktlarının qanuniliyini yoxlayarkən müstəsna hüquq müdafiə vasitəsi kimi çıxış edir və işlərə mahiyyəti üzrə baxmır. Bu halda Konstitusiya Məhkəməsinin vəzifəsi Konstitusiyanın aliliyini təmin etmək və pozulmuş insan hüquqlarının və azadlıqlarının bərpasına yol açmaqdan ibarətdir.

Bu gün demokratik dövlətlərin konstitusiya nəzarəti orqanları qarşısında duran mühüm vəzifələrdən biri də konstitusiya ədalət mühakiməsinin müasir meyillərinin davamlı olaraq izlənməsi və bu orqanların fəaliyyətində tətbiq edilməsidir. Nəzərə alınmalıdır ki, insan hüquqlarının və azadlıqlarının müdafiəsi ilə bağlı beynəlxalq-hüquqi aktların məhz məhkəmə təcrübəsində geniş tətbiq edilməsi insan hüquqlarının müdafiəsinin mühüm mexanizmlərindən biri kimi çıxış edir.

Bu baxımdan, Konstitusiya Məhkəməsi beynəlxalq təcrübəyə böyük diqqət yetirməklə, öz qərarlarında Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq hüquq aktlarının, o cümlədən “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” Kon-

vensiyanın müddəalarına, habelə İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedent hüququna istinadlar edir. Bu, bir tərəfdən Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sisteminin ayrılmaz tərkib hissəsi kimi müvafiq beynəlxalq müqavilələrin tətbiqinin zəruriliyindən irəli gəlir, digər tərəfdən isə Məhkəmənin mövqeyinin zənginləşdirilməsinə, insan hüquqlarının və azadlıqlarının daha səmərəli müdafiəsinə xidmət edir.

Fəaliyyəti müddətində Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu tərəfindən qəbul edilmiş qərarlarda Konstitusiyanın əsasları, onun aliliyi və birbaşa qüvvəsi, respublikamızın tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrin müddəaları, habelə insan hüquqlarının və azadlıqlarının prioriteti prinsipi nəzərə alınmaqla mühüm hüquqi mövqelər formalaşdırılıb.

Həmin qərarların böyük hissəsi birbaşa və ya dolayısı ilə məhz insan hüquqlarının və azadlıqlarının – bərabərlik hüququ, mülkiyyət hüququ, sosial təminat hüququ, vərəsəlik hüququ, əmək hüququ, mənzil hüququ, hüquq və azadlıqların məhkəmə təminatının həyata keçirilməsi ilə bağlı olub.

Əminliklə qeyd edə bilərik ki, Konstitusiya Məhkəməsi qəbul etdiyi qərarları ilə Konstitusiyanın aliliyinin təmin edilməsi, hər kəsin əsas hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi məqsədlərinə xidmət edir, Azərbaycanın milli hüquq sisteminin və qanunvericiliyinin inkişafına öz töhfəsini verir, onları konstitusiya ideyaları ilə zənginləşdirir.

Bu gün Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə ölkəmiz öz tarixinin davamlı inkişaf dövrünü yaşayır. Ölkəmizdə həyata keçirilən genişmiqyaslı islahatlar iqtisadi, siyasi, hüquqi, mədəni və digər sahələrdə mühüm nailiyyətlərlə müşayiət olunur. Hüquqi dövlət ideya və prinsiplərinin bərqərar edilməsi, əhalinin sosial rifahının günbəgün daha da yaxşılaşdırılması, ölkə iqtisadiyyatının dinamik inkişafı, təhsil, səhiyyə, mədəniyyət və digər sahələrdə tərəqqi – bütün bunlar düşünülmüş milli strategiyanın tərkib hissəsi olaraq davamlı xarakter daşıyır. Əminik ki, bu kontekstdə Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi də öz fəaliyyəti ilə ölkəmizdə hüquqi dövlət quruculuğu prosesinə, Konstitusiyanın aliliyinin təmin edilməsi, insan hüquqlarının və azadlıqlarının səmərəli müdafiəsi işinə bundan sonra da öz töhfəsini verməkdə davam edəcəkdir.

Könül HÜSEYNOVA

Azərbaycan Respublikası
Konstitusiyaya Məhkəməsi Aparatının
Beynəlxalq hüquq və beynəlxalq əməkdaşlıq
şöbəsinin baş məsləhətçisi, h.ü.f.d.

**CİNAYƏT HÜQUQUNA DAİR MƏSƏLƏLƏR
AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ KONSTITUSIYA
MƏHKƏMƏSİNİN HÜQUQİ MÖVQELƏRİNİN
PREDMETİ KİMİ**

Konstitusiyaya nəzarəti orqanı olan Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsi dövlət orqanları arasında xüsusi statusa malikdir, bu isə özlüyündə məhkəmə tərəfindən qəbul edilən qərarların imperativ təbiətini müəyyən edir. “Neqativ hüquqyaradıcılığının” forması olan Konstitusiyaya Məhkəməsinin aktları qanuni mənbə qismində çıxış edir və cinayət-hüquq tənzimlənməsi mexanizmində mühüm rol oynayır.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarları konstitusiyaya dəyərləri və prinsiplərinə əsasən qanunvericiliyin inkişafına nəzərəçarpan dərəcədə təsir göstərir. Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarlarında Konstitusiyanın əsasları nəzərə alınaraq mühüm hüquqi mövqelər formalaşdırılır. Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarının hüquqi qüvvəsi bütün hissələrinə, o cümlədən hüquqi mövqelərə şamil edilir. Bir sıra hallarda həmin hüquqi mövqelər müstəqil məna kəsb edir. Konstitusiyaya Məhkəməsinin hüquqi mövqelərinin qüvvəsi onun qərarlarının hüquqi qüvvəsinə bərabər səviyyədə tutulur və ümumi xarakter daşıyır, buna görə də yalnız konstitusiyaya işinin predmetini təşkil edən hala deyil, eyni zamanda hüquqtətbiqetmə təcrübəsində hüquq mənbəyi kimi istifadə olunan analoji hallarda da şamil edilir və bu baxımdan sözügedən qərarlar yalnız məhkəmələr üçün deyil, eyni zamanda hüquqtətbiqedici orqanlar üçün də mühüm mənbə qismində çıxış edir [1].

“Normativ hüquqi aktlar haqqında” Azərbaycan Respublikasının 21 dekabr 2010-cu il tarixli, 21-IVKQ nömrəli Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Qanununun 4.1.1-ci maddəsinə əsasən Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin III hissəsinin 1-7-ci bəndlərinə və IV hissəsinə əsasən qəbul edilmiş Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarları Azərbaycan Respublikasının normativ xarakterli aktları hesab edilir. Həmin Konstitusiyaya Qanununun 1.0.3-cü maddəsində müəyyən edilmişdir ki, normativ xarakterli akt bu Konstitusiyaya Qanununda nəzərdə tutulan dövlət və ya yerli özünüidarə orqanı tərəfindən qəbul edilmiş, məhdud subyektlər dairəsi üçün məcburi davranış qaydalarını əks etdirən və dəfələrlə tətbiq olunmaq üçün nəzərdə tutulmuş müəyyən formalı rəsmi sənəddir [2].

Göründüyü kimi, Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarlarında formalaşdırdığı hüquqi mövqeləri normativ xarakterli akt statusuna malikdir, həmin qərarlar məcburi davranış qaydalarını özündə əks etdirir və dəfələrlə tətbiq olunmaq üçün nəzərdə tutulur. Bununla bərabər Konstitusiyaya Məhkəməsinin pozulmuş insan hüquq və azadlıqlarından vətəndaşların vermiş olduğu şikayətlərə dair çıxardığı qərarlardakı hüquqi mövqeyi digər məhkəmələr üçün “presedent” əhəmiyyətinə malikdir. Qeyd olunmalıdır ki, Konstitusiyaya Məhkəməsinin həmin məsələlər üzrə hüquqi mövqeyi digər məhkəmələr üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına əlavələr və dəyişikliklər edilməsi barədə” 11 iyun 2004-cü il tarixli, 688-IIQ sayılı Azərbaycan Respublikası Qanununun III hissəsinin 9-cu bəndinin və IV hissəsinin 7-ci bəndinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu bəndinin IX hissəsinə uyğunluğunun yoxlanılmasına dair” 25 yanvar 2005-ci il tarixli Qərarında qeyd edilir ki, “Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarının yüksək hüquqi qüvvəsi onun bütün hissələrinə, habelə həmin qərarın əsasını təşkil edən hüquqi mövqelərə də şamil olunur. Lakin Konstitusiyaya Məhkəməsinin hüquqi mövqeləri bəzən müstəqil əhəmiyyət qazınır. Konstitusiyaya Məhkəməsinin hüquqi mövqələrinin qüvvəsi onun qərarlarının hüquqi qüvvəsinə bərabər olduğundan və ümumi xarakter daşdığından, yalnız konstitusiyaya işinin predmetini təşkil etmiş halda deyil, hüququn mənbəyi kimi hüquqi tətbiqetmə təcrübəsində rast gəlinən analogi hallara da şamil edilməlidir” [3].

Konstitusiya Məhkəməsinin qəraradlarına gəldikdə isə, burada formalaşan mövqelər prosesual qənaət və konstitusiya məhkəmə icraatının operativliyi məqsədilə analogi məsələlərin də həllinə şamil edilir. Belə ki, Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu “S.Xəlilov və Ə.İbrahimovun şikayəti üzrə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Hərbi Kollegiyasının 30 iyul 2015-ci il tarixli qərarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair” 13 iyul 2016-cı il tarixli qərarında xüsusilə qeyd etmişdir ki, Konstitusiya Məhkəməsi əvvəlki hüquqi mövqələrinə yalnız Plenum qərarlarında deyil, həmçinin Palata tərəfindən qəbul edilmiş “pozitiv izah yönümlü” qəraradlarında da istinad edilməsi təcrübəsi mövcuddur [4].

Bu növ qəraradlarda Konstitusiya Məhkəməsi sorğuda, müraciətdə və ya şikayətdə qaldırılan məsələləri əvvəlki hüquqi mövqeləri nəzərə almaqla qiymətləndirir və bu, nəticə etibarilə iş üzrə maddi-hüquq məsələlərinin həllinə yönəlmiş olur (Konstitusiya Məhkəməsi Palatasının “Azərbaycan Respublikasının Mülki Prosesual Məcəlləsinin 15.2-ci maddəsinin müddəaları baxımından barışıq razılaşması üzrə icra vərəqəsinin verilib-verilməməsinin mümkünlüyünün şərh edilməsinə dair” 23 iyun 2011-ci il tarixli Qəraradı; Konstitusiya Məhkəməsi Palatasının “Azərbaycan Respublikası Prokurorluğunun 6 may 2011-ci il tarixli 08/296 sayılı sorğusuna dair” 25 iyul 2011-ci il tarixli Qəraradı) [5].

Eyni zamanda, Konstitusiya Məhkəməsi Palatasının qəraradında (Konstitusiya Məhkəməsi Palatasının “Azərbaycan Respublikası Mənzil Məcəlləsinin 30.4-cü maddəsinin bəzi müddələrinin şərh edilməsi ilə bağlı Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin müraciətinə dair” 22 yanvar 2015-ci il tarixli Qəraradı) faktiki olaraq müəyyən ictimai münasibətləri tənzimləyən hüquqi mövqelər də formalaşdırılmışdır (“S.Xəlilov və Ə.İbrahimovun şikayəti üzrə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Hərbi Kollegiyasının 30 iyul 2015-ci il tarixli qərarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair” 13 iyul 2016-cı il tarixli Qərarda qeyd edildiyi kimi) [6].

Konstitusiya Məhkəməsi öz şərh etmə fəaliyyətində cinayət hüququnun problemlərinə tək-tək hallarda müraciət etsə də, qəbul edilən qərarlarda (həm qərar, həm də qərarad formasında) əhəmiyyətli hüquqi mövqələrə rast gəlmək olar, onların təhlili isə cina-

yət qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi dərəcəsi barədə mühakimə yürütmək, eləcə də hüquqtətbiqedici sahədə çətinliklər yaradan məsələlər dairəsini müəyyən etmək imkanı verir.

Qanunçuluq, hüquqi müəyyənlik və mütənasiblik prinsiplərini təhlil edərək Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 182.2.4-cü maddəsinin şərh edilməsinə dair” 21 oktyabr 2011-ci il tarixli Qərarında hesab etmişdir ki, qanunverici orqan tərəfindən cinayət hüquq norması qəbul edilərkən qanunçuluğun prinsiplərindən olan qanunun aliliyi, vahidliyi, məqsədəuyğunluğu və qanunçuluğun reallığı prinsiplərinə riayət olunmasına xüsusi diqqət yetirilməlidir. Sadalanan prinsiplərə əməl olunması Konstitusiyada təsbit olunmuş bərabərlik, mütənasiblik, hüquqi müəyyənlik, tarazlıq prinsiplərindən irəli gəlir [7].

Bununla yanaşı, Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 264-cü maddəsinin şərh edilməsinə dair” 10 aprel 2012-ci il tarixli Qərarında qeyd etmişdir ki, məsuliyyətin yaranması hüquqi, eləcə də cinayət-hüquqi nəticələr törətdiyi üçün buna səbəb olan hansı hərəkətin (və ya hərəkətsizliyin) edilməsi, o cümlədən məhz hansı vəzifənin yerinə yetirilməməsi hüquqi müəyyənlik prinsipinə uyğun olaraq, qanunda dəqiq və aydın göstərilməlidir [8]. Eyni zamanda, cinayət qanunvericiliyi sahəsində hüquqi müəyyənlik prinsipi Konstitusiyanın 71-ci maddəsinin VIII hissəsindən və “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” Konvensiyanın 7-ci maddəsindən irəli gəlir. Konstitusiyanın 71-ci maddəsinin VIII hissəsindəki müddəə Əsas Qanunda qanunçuluq prinsipini ifadə edərək, cinayət və cəzanın qanuna əsaslanmasını tələb etməklə yanaşı (nullum crimen sine lege və nulla poena sine lege prinsipləri), cinayət qanununun genişləndirici təfsirinin qadağan edilməsi (lex stricta) və cinayət qanunvericiliyinin aydın və müəyyən olmasını da (lex certa) tələb edir.

Xüsusilə qeyd olunmalıdır ki, Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 188-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair” 30 mart 2015-ci il tarixli Qərarında Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 188-ci və Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 70-ci maddələrinin məhz hüquqi müəyyənlik və mütənasiblik prinsipləri baxımından təkmilləşdirilməsini Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə tövsiyə etmişdir [9]. Plenum cinayət və inzibati xətalər qanunveri-

ciliklərinin müvafiq normalarının təkmilləşdirilməsi həyata keçirilənədək, hüquqtəbqiçedici orqanlar tərəfindən meşə fondu torpaqlarına qarşı yönələn hüquqazidd əmələ görə təqsiri olan şəxsi inzibati və ya cinayət məsuliyyətinə cəlb edərkən, əməlin ictimai təhlükəlilik dərəcəsini, mülkiyyətçiyə, ətraf mühitə və s. vurulmuş zərərin ağırlıq dərəcəsini nəzərə almaqla, onun hərəkətlərini müvafiq olaraq Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 188-ci maddəsi və ya Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 70-ci maddəsi ilə tövsif edilməsini müəyyən etmişdir.

30 sentyabr 2015-ci il tarixli 1336-IVQD nömrəli Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə Cinayət Məcəlləsinin 188-ci maddəsi yeni redaksiyada verilərək torpaq üzərində yalnız mülkiyyət deyil, həmçinin istifadə və ya icarə hüququnun pozulmasına görə də cinayət məsuliyyəti müəyyən edilmişdir. Cinayət tərkibinin obyektiv tərəfinin əlamətləri genişlənərək torpaq sahəsinin başqa üsullarla özbaşına tutması da nəzərdə tutulmuşdur. Cinayətin törədilməsinə görə cəzanın hədləri də dəyişdirilərək səkkiz min manatdan on min manatadək miqdarda cərimə və ya iki ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə kimi göstərilmişdir.

Qanunvericinin əsas məqsədlərini təhlil edərək Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 18-ci və 83.1-ci maddələrinin şərh edilməsinə dair” 6 sentyabr 2010-cu il tarixli Qərarında qeyd etmişdir ki, Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 18.1-ci maddəsinin “məhkum olunmuş şəxs” müddəası həmin Məcəllənin 83.1-ci maddəsinə uyğun olaraq barəsində məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş ittiham hökmü, ödənilməmiş və ya götürülməmiş məhkumluğu olan şəxsi ehtiva edir [10].

Həmçinin, Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 56.1.3-cü maddəsinin şərh edilməsinə dair” 12 yanvar 2012-ci il tarixli Qərarında qeyd etmişdir ki, qanunverici Cinayət Məcəlləsinin 56.1.4-cü maddəsi ilə cinayətlərin xüsusi təhlükəli residivi zamanı və ya ömürlük azadlıqdan məhrum etmə cəza növü müəyyən müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəza növü ilə əvəz edildikdə, xüsusi rejimli cəzaçəkmə müəssisəsi, Cinayət Məcəlləsinin 56.1.3-cü maddəsində isə nəzərdə tutulmuş “cinayətlərin residivi zamanı, əgər məhkum əvvəllər azadlıqdan məhrum etmə növündə cəza çəkmişsə” müddəasını həm kişi, həm

də qadın məhkumlara aid etməklə onların ciddi rejimli cəzaçəkmə müəssisələrində cəza çəkmələrini müəyyən etmişdir.

Qeyd olunmalıdır ki, Cinayət Məcəlləsinin 57.2-ci maddəsinə əsasən qadınlara ömürlük azadlıqdan məhrum etmə növündə cəza təyin edilməsi istisna edilir [11].

Digər bir misal kimi qeyd etmək olar ki, Cinayət Məcəlləsinin 333-cü maddəsində nəzərdə tutulan cinayətin subyektlərinin hərbi hissəni özbaşına tərk etmə və ya xidmət yerinə vaxtında gəlməmələrinin günlərlə hesablandığı hallarda onların əməllərinə cinayət hüquqi qiymət verilməsi ilə bağlı məhkəmə təcrübəsində ziddiyyətlər yaranmışdır. Belə ki, bəzi məhkəmələr bu müddətin hesablanması ilə bağlı hesab edirlər ki, Cinayət Məcəlləsinin 333-cü maddəsində müddətlər saatlarla deyil, günlərlə göstərildiyinə görə, həmin maddədə nəzərdə tutulmayan vaxt ölçüsü kimi saata istinad edilməsi və şəxsin cinayət məsuliyyətinə günün deyil, saatın keçməsi ilə bağlı cəlb edilməsi hüquqi müəyyənlik prinsipinin tələblərinə ziddir. Bu halda məhkəmələr Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 202.1-ci maddəsinə istinad edərək belə nəticəyə gəlirlər ki, cinayət mühakimə icraatı zamanı həmin Məcəllə ilə müəyyən edilmiş müddətlər saatlar, günlər, aylar, illərlə hesablanır və Cinayət Məcəlləsinin 333-cü maddəsində göstərilən müddət günün bitməsi və növbəti günün başlaması kimi gecə saat 12:00-dan sonra hesablanmalıdır.

Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 333.1 və 333.3-cü maddələrinin şərh edilməsinə dair” 2017-ci il 2 iyun tarixli Qərarında da göstərildiyi kimi, həmin maddələrin dispozişiyasında əməlin müəyyən müddət ərzində təkrar törədilməsi hərbi hissəni özbaşına tərk etmə cinayətinin obyektiv cəhətinin tərkib əlaməti kimi nəzərdə tutulmuşdur. Belə ki, hərbi hissəni və ya xidmət yerini özbaşına tərk etməyə görə Cinayət Məcəlləsinin 333.1-ci maddəsi ilə cinayət məsuliyyəti o zaman yaranır ki, hərbi hissəni və ya xidmət yerini özbaşına tərk etmə və ya üzrlü səbəblər olmadan öz xidmət yerinə vaxtında gəlməmə müddəti üç gündən artıq, lakin on gündən çox olmasın, yaxud üç gündən az olsa da, eyni əməllər altı ay ərzində təkrar törədilmiş olsun.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 333-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş “gün” anlayışına dair” 2017-ci il 2 iyun tarixli Qərarında bir daha vurğulamışdır ki, Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin təyinatı cinayət hesab

edilən hər bir hadisənin açılmasına, cinayət törətmiş şəxslərin ifşa və məhkum edilməsinə, təqsirsiz şəxslərin təqib və məhkum edilməsinin qarşısının alınmasına xidmət edir. Başqa sözlə, Cinayət-Prosessual Məcəlləsi cinayət hüquq normalarının tətbiq edilməsi üçün prosessual vasitələri müəyyən edir.

Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin normaları Cinayət Məcəlləsinin normalarına dəyişikliklər və ya düzəlişlər edə bilməz, onlar yalnız Cinayət Məcəlləsinin normalarının reallaşdırılmasına istiqamətlənməlidir. Buna görə, normalar arasında kolliziyalar müəyyən edildikdə, ilk növbədə, Cinayət Məcəlləsinin müvafiq normalarının müddəaları aydınlaşdırılmalı, daha sonra isə Cinayət-Prosessual Məcəlləsinə müraciət edilməlidir (Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 18 və 83.1-ci maddələrinin şərh edilməsinə dair” 2010-cu il 6 sentyabr tarixli Qərarı). Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun bu Qərarındakı yanaşma belə nəticəyə gəlməyə imkan verir ki, Cinayət Məcəlləsində nəzərdə tutulmayan hər hansı anlayışın cinayət-prosessual qanunvericiliyində müəyyən edilmiş açıqlaması Cinayət Məcəlləsinin məqsəd və vəzifələrinə, prinsiplərinə, eləcə də hüquqi müəyyənlik prinsipinə uyğun gəldiyi halda cinayət hüquq normasının tətbiqi zamanı nəzərə alın bilər.

Bununla bağlı Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu hesab etmişdir ki, Cinayət Məcəlləsində “gün” anlayışının izahı verilmədiyi üçün həmin Məcəllənin 333-cü maddəsində göstərilən “gün” anlayışı məhz cinayət-prosessual qanunvericiliyində işlədilən 24 saatlıq müddət (sutka) mənasında başa düşülməlidir.

Konstitusiyaya Məhkəməsi qanunun formal müəyyənliyi prinsipinə Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun 29 dekabr 2003-cü il tarixli Qərarında münasibət bildirmişdir ki, bu qərarın təhlili belə bir qənaətdə gəlməyə əsas verir ki, qanunvericiliyin sistemli xarakteri və onun sahəvi quruluşu nəzərə alınmaqla cinayət qanunvericiliyində işlənən hüquqi anlayışların istinasız olaraq açıqlanması verilməyə bilər, xüsusilə də onların mənası digər sahə hüquq normalarının analizi vasitəsilə müəyyən edilməsi imkanları mövcud olduqda [12].

Belə ki, Cinayət Məcəlləsinin 228-ci maddəsinin adında soyuq silah barədə heç bir müddəa olmadığı halda, bu maddənin tərkib hissəsi olan 228.4.-cü maddədə “soyuq silah” termini işlədilmişdir. Bundan başqa “Xidməti və mülki silah haqqında” Azərbaycan Res-

publikasının Qanununda belə termin olmadığı halda göstərilən 228.4.-cü maddədə “tullayıcı silah” termininə istinad edilmiş soyuq, pnevmatik və sair silahın həmin terminə aid olub – olmaması isə açıqlanmamışdır.

Konstitusiya Məhkəməsi belə nəticəyə gəlmişdir ki, Cinayət Məcəlləsinin 228.4-cü maddəsində nəzərdə tutulan “tullayıcı silah” termini altında “soyuq atıcı silah” başa düşülməlidir. Pnevmatik silahın soyuq silahların tərkibinə daxil olub-olmamasına gəldikdə isə, Konstitusiya Məhkəməsi qeyd etmişdir ki, pnevmatik silahın anlayışı “Xidməti və mülki silah haqqında” Qanunun 2-ci maddəsində verilmiş və Cinayət Məcəlləsinin 228.4.-cü maddəsində nəzərdə tutulan “tullayıcı silah” termini “Xidməti və mülki silah haqqında” Qanunda göstərilən “soyuq atıcı silah” termini mənasında tətbiq olunmalıdır.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu Qərarın nəticəvi hissəsində Cinayət Məcəlləsinin 228-ci maddəsinin adı və onun dispoziyası arasında olan uyğunsuzluğun aradan qaldırılmasını Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə tövsiyə etmişdir.

Qeyd olunmalıdır ki, 10 iyun 2011-ci il tarixli 158-IVQD nömrəli Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə 228-ci maddənin adından “odlu” sözü çıxarılmış, 228.4-cü maddədə “tullayıcı silahı” sözləri “soyuq atıcı silahı” sözləri ilə əvəz edilmişdir.

Konstitusiya ədalət mühakiməsinin əsasında duran vacib prinsiplərdən ədalətlik, tarazlıq və mütənəsiblik prinsipləridir ki, bu Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun 23 aprel 2018-ci il tarixli Qərarından irəli gəlir [13]. Qanunvericiliyə edilən son düzəlişlər və ictimai münasibətlərin dinamikası nəzərə alınmaqla, Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu Cinayət Məcəlləsinin 177-ci maddəsinin “Qeyd” hissəsinin 1 və 3-cü bəndlərinin tətbiqi ilə bağlı vahid məhkəmə təcrübəsinin formalaşdırılması üçün Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin müraciəti əsasında qəbul edilmiş “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 177-ci maddəsinin “Qeyd” hissəsinin 1 və 3-cü bəndlərinin şərh edilməsinə dair” Qərarında mühüm nəticəyə gəlmişdir. Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu hesab etmişdir ki, qanunverici Konstitusiya ilə ona verilmiş səlahiyyətdən istifadə edərkən ədalət prinsipinin təmin olunması məqsədilə Cinayət Məcəlləsinin 177.2-ci maddəsində göstərilən ağırlaşdırıcı hallarda

oğurluğun, o cümlədən təkrar oğurluğun təhlükəlilik dərəcəsini və belə əməlləri törədən şəxslərin ictimai təhlükəliliyini nəzərə alaraq, həmin əməllərə görə daha sərt cinayət məsuliyyəti müəyyən etmişdir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu bir daha vurğulamışdır ki, cinayətin təkrar törədilmiş hesab edilməsi üçün təqsirkarın ən azı iki ictimai-təhlükəli əməli törətməsi faktı müəyyən edilməlidir. Bu fakt həmişə təkrarlığın təqsirkar şəxsə də mənfi xüsusiyyətlərin mövcudluğu ilə xarakterizə olunduğunu göstərir. Təkrarlıq ona daxil olan cinayətlərin müxtəlif vaxtlarda törədilməsini ehtiva edir. Təqsirkar şəxsin müxtəlif həyat şəraitində qanuna uyğun davranış qaydasını seçmək imkanının olmasına baxmayaraq, şüurlu olaraq cinayət qanunu ilə qadağan olunmuş davranış qaydasını seçməsi onun yüksək ictimai təhlükəliliyini sübut edir.

Konstitusiya Məhkəməsinin həmin Qərarında gəldiyi nəticəyə görə, Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 177.2-ci maddəsində “eyni əməllər” ifadəsi həmin Məcəllənin 177.1-ci maddəsində göstərilən oğurluğun yalnız zəruri əlamətini, yəni özgənin əmlakını gizli olaraq talamanı nəzərdə tutur. Oğurluğun təkrar, yəni iki dəfə və ya iki dəfədən çox törədilməsi zamanı əmlakın mülkiyyətçisinə və ya digər sahibinə hər bir əməl üzrə yüz manatdan yuxarı məbləğdə ziyan vurulduğu hallarda Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 177.2.2-ci maddəsi ilə cinayət məsuliyyəti yaranır.

İnzibati preyudisiya ilə bağlı cinayət tərkibinin qanunverici tərəfindən müəyyən edilməsinə toxunaraq Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu “Azərbaycan Respublikası Mülki-Prosessual Məcəlləsinin 265.5-ci maddəsinin və “Məhkəmə qərarlarının icrası haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 82.3-cü maddəsinin şərh edilməsinə dair” 15 fevral 2008-ci il tarixli Qərarında qeyd etmişdir ki, “Məhkəmə qərarlarının icrası haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 82-ci maddəsinin quruluşunda qanunverici tərəfindən inzibati preyudisiyasından istifadə olunmuşdur. Həmçinin, inzibati məsuliyyətdən sonra borclunun hüquqazidd davranışı davam etdiyi halda onun cinayət məsuliyyətinə cəlb olunması, habelə bunun məhz Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş qay-

dada müvafiq orqana, məhkəmə icraçıları qurumunun rəhbərinin təqdimatı əsasında mümkünlüyü müəyyən olunmuşdur [14].

Cinayət hüququnda inzibati preyudisiya Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun 2012-ci il 2 oktyabr tarixli Qərarında da öz əksini tapmışdır. Həmin Qərara əsasən Cinayət Məcəlləsinin 306.1-ci maddəsində müəyyən edilmiş “qərəzli” müddəası qiymətləndirici (tövşifedici) əlamət olduğundan ibtidai istintaq aparən orqan və ya məhkəmə yalnız konkret işin hallarına uyğun olaraq bu əlamətin mövcud olub-olmamasını müəyyən etməlidir. Göstərilənlərə əsasən, Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu hesab etmişdir ki, Cinayət Məcəlləsinin 306-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayət tərkibi məhkəmə aktını icra etməməsinə görə İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 313-1.1-ci maddəsi ilə inzibati məsuliyyətə cəlb edildikdən sonra şəxs tərəfindən həmin icra sənədinin yenidən qərəzli olaraq icra edilmədiyi hallarda yaranır [15].

Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 37-ci maddəsinin Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 306.1-ci maddəsi baxımından şərh edilməsinə dair” 18 dekabr 2014-cü il tarixli Qərarında da formalaşdırdığı hüquqi mövqeyinə görə, cinayət qanunvericiliyində inzibati preyudisiya, bir tərəfdən əməlin lazımsız kriminallaşdırılmasını istisna edir, digər tərəfdən isə analoji hüquq pozuntusuna görə şəxsi inzibati məsuliyyətə cəlb etmək vasitəsi ilə cinayətlərin qarşısının alınmasına imkan yaradır. Bu halda, inzibati tənbeh təkcə inzibati hüquq pozuntusu ilə deyil, həm də cinayətlə mübarizədə hüquqi vasitə hesab edilir [16]. Həmin Qərara əsasən məhkəmə qərarlarının icra edilməməsi uzanan cinayətdir. Uzanan cinayət müəyyən cinayət tərkibinin uzun müddət ərzində fasiləsiz olaraq həyata keçirilməsində ifadə olunur və cinayət əməlinin törədilməsi ilə bitmir. Bu baxımdan, Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu hesab etmişdir ki, İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 37-ci maddəsinin tələbləri məhkəmə qərarının icra edilməməsinə görə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməni istisna etmir. Həmçinin, İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 37-ci maddəsinin tələbləri inzibati xarakterli pozuntu törətmiş və bunun nəticəsində inzibati məsuliyyətə cəlb olunmuş şəxslərə aiddir. Belə ki, inzibati xəyata görə inzibati tənbeh al-

mış şəxsin eyni xətanı il ərzində təkrar törətməsi onun üçün daha ciddi inzibati tənbehin tətbiqinə dair tövsifedici əlamətdir. Qeyd olunanlara əsasən, Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu belə nəticəyə gəlmişdir ki, İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 313.1.1-ci maddəsinə müvafiq olaraq barəsində inzibati tənbeh tətbiq olunmuş şəxs, məhkəmə aktını qərəzli olaraq icra etməməkdə davam edərsə, Cinayət Məcəlləsinin 306.1-ci maddəsi ilə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilir. Bu hallara İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 37-ci maddəsinin tələbləri şamil edilmir.

Qeyd olunmalıdır ki, qüvvədən düşmüş İnzibati Xətalər Məcəlləsindən fərqli olaraq, yeni qəbul olunmuş Məcəllədə ədalətlik prinsipi daha geniş təsbit edilmişdir. Məcəllənin 9.2-ci maddəsinə əsasən, bir inzibati xətaya görə heç kim iki dəfə inzibati məsuliyyətə cəlb oluna bilməz. Davam edən inzibati xətaya görə şəxs inzibati məsuliyyətə cəlb olunduqdan sonra da bu xətanı törətməkdə davam edərsə, inzibati məsuliyyətə cəlb olunur.

İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 35-ci maddəsinə görə barəsində inzibati tənbeh tətbiq olunmuş şəxs tənbehin icrasını bitirdiyi gündən etibarən bir il ərzində yeni inzibati xəta törətməmişdirsə, o, inzibati məsuliyyətə cəlb edilməmiş hesab olunur. İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 528.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş inzibati xəta davam edən və ya uzanan inzibati xəta ola bilər. Belə ki, şəxs İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 528.1-ci maddəsi ilə inzibati məsuliyyətə cəlb olunduqdan sonra da bu xətanı törətməkdə davam edərsə, həmin Məcəllənin 9.2-ci maddəsinə uyğun olaraq, o, Məcəllənin 35-ci maddəsində nəzərdə tutulan müddət nəzərə alınmadan yenidən inzibati məsuliyyətə cəlb oluna bilər.

Lakin qanunverici Məcəllənin 9.2-ci maddəsində davam edən inzibati xətaya görə yenidən məsuliyyətə cəlb etmənin mümkünlüyünü aydın göstərsə də, uzanan inzibati xətalardan bəhs etməmişdir. Bu məsələ ilə bağlı Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun 4 sentyabr 2018-ci il tarixli Qərarında formalaşdırdığı hüquqi mövqeyinə görə, İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 9.2, 12 və 35-ci maddələrinin mənası baxımından, şəxs həmin Məcəllənin 528.1-ci maddəsində nəzərdə tutulan inzibati xətanı törətməyə görə inzibati məsuliyyətə cəlb edildikdən sonra məh-

kəmə və digər orqanların qərarlarını icra etmədikdə (qərəzli olaraq icra etməmə istisna olmaqla), yenidən inzibati məsuliyyətə cəlb oluna bilər [17].

Konstitusiya Məhkəməsinin şərhvermə təcrübəsinin təhlili belə bir qənaətə gəlməyə imkan verir ki, qəbul edilən aktlar cinayət hüququnun mənbəyi olmaqla ümumilikdə formalaşmış cinayət hüququ sisteminin məzmununu dəyişir.

Yekun olaraq hesab edirik ki, ölkə parlamenti nəzdində məhkəmə qərarlarının icrası üzrə elmi problemlərlə bağlı tədqiqat işlərinin hazırlanmasına dair qanunvericilik institutunun (komissiyasının) yaradılması məqsədəuyğun olardı. İş istiqamətlərindən biri kimi Konstitusiya Məhkəməsinin qərarlarının monitorinqinin aparılması, milli qanunvericilikdə və hüquqtətbiqedicilərin təcrübəsində struktur və ümumi qüsurların birgə təhlili, məhkəmə qərarlarının icrası mexanizminin təkmilləşdirilməsinə dair tövsiyələrin işlənilməsinə hazırlanması, Konstitusiya Məhkəməsinin qərarları ilə bağlı qanunvericilik təşəbbüsü institutunun inkişafının hüquqi problemlərinin araşdırılmasını qeyd etmək olar.

Fikrimizcə, bu fəaliyyət çərçivəsində zəruri hallarda, qanunvericilik təşəbbüsü formasında qanunverici tərəfindən gələcəkdə həyata keçirilməsi üçün parlamentə təklif edilə bilər Konstitusiya Məhkəməsinin bütün hüquqi mövqələrinin izlənməsi doğru olardı. Bundan əlavə, Milli Məclis Konstitusiyasının 130-cu maddəsinə əsasən Konstitusiya Məhkəməsinə Azərbaycan Respublikasının qanunlarının, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərman və sərəncamlarının, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin aktlarının, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərar və əmrlərinin, mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının hüquqi normativ aktlarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına uyğunluğuna dair; qüvvəyə minməyən Azərbaycan Respublikasının dövlətlərarası müqavilələrinin Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və Azərbaycan Respublikasının Qanunlarına uyğunluğuna dair; qanunvericilik, icra və məhkəmə orqanları arasında səlahiyyətlərin bölüşdürülməsi ilə bağlı mübahisələrin həllinə dair; Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının və qanunlarının şərhinə dair müraciət hüququna malik subyektdir.

Konstitusiya Məhkəməsi bu məsələləri öz təşəbbüsü ilə həll etmək hüququna malik deyildir. Bu səbəbdən, hüquqi mövqələrin tətbiqi məqsədilə, Milli Məclis ortaya çıxan məsələlərin aradan qaldırılması üçün Konstitusiya Məhkəməsi Aparatı ilə əməkdaşlıq çərçivəsində yuxarıda göstərilən səlahiyyətlərdən daha aktiv istifadə etməlidir. Parlamentin qanunvericilik təşəbbüsü qanunverici orqan tərəfindən yerinə yetirilməmiş qalması ehtimalı mövcuddur ki, Konstitusiya Məhkəməsinə bilavasitə müraciət edildikdə, həmişə sonuncu tərəfindən icra edilməli olan müvafiq qərar qəbul ediləcəkdir. Bu halda, Konstitusiya Məhkəməsinin hüquqi mövqələri öz ifadəsini normativ hüquqi aktlarda tapmış olar ki, bu da nəticə etibarilə Məhkəmənin hüquqi mövqələrinin realizə olunmasına imkan yaradacaqdır.

Bu Konstitusiya Məhkəməsi və qanunverici orqanın qanunvericiliyin, o cümlədən cinayət qanunvericiliyin sabit, ziddiyətsiz və hüquqtətbiqedicisi üçün başa düşülən, dövlətdə səmərəli işləyən sistem halına gətirilməsinə və bu istiqamətdə həmin orqanların söylərinin birləşdirilməsinə yönələn fəaliyyət istiqamətləridir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. F.Abdullaev. <https://azertag.az/ru/xeber/> S naçala deätelğnosti Konstituïionnoqo Suda Azerbaydjanskoy Respubliki pro-xodit 20 let-1179692.

2. “Normativ hüquqi aktlar haqqında” Azərbaycan Respublikasının 21 dekabr 2010-cu il tarixli, 21-IVKQ nömrəli Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Qanunu.

3. Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına əlavələr və dəyişikliklər edilməsi barədə” 11 iyun 2004-cü il tarixli, 688-IIQ sayılı Azərbaycan Respublikası Qanununun III hissəsinin 9-cu bəndinin və IV hissəsinin 7-ci bəndinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu bəndinin IX hissəsinə uyğunluğunun yoxlanılmasına dair” 25 yanvar 2005-cü il tarixli Qərarı.

4. Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu “S.Xəlilov və Ə.İbrahimovun şikayəti üzrə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Hərbi Kollegiyasının 30 iyul 2015-ci il tarixli qərarının

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair” 13 iyul 2016-cı il tarixli Qərarı.

5. Konstitusiya Məhkəməsi Palatasının “Azərbaycan Respublikasının Mülki Prosesual Məcəlləsinin 15.2-ci maddəsinin müddəaları baxımından barışıq razılaşması üzrə icra vərəqəsinin verilib-verilməməsinin mümkünlüyünün şərh edilməsinə dair” 23 iyun 2011-ci il tarixli Qərardadı; Konstitusiya Məhkəməsi Palatasının “Azərbaycan Respublikası Prokurorluğunun 6 may 2011-ci il tarixli 08/296 sayılı sorğusuna dair” 25 iyul 2011-ci il tarixli Qərardadı.

6. Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “S.Xəlilov və Ə.İbrahimoğlunun şikayəti üzrə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Hərbi Kollegiyasının 30 iyul 2015-ci il tarixli qərarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair” 13 iyul 2016-cı il tarixli Qərarı.

7. Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 182.2.4-cü maddəsinin şərh edilməsinə dair” 21 oktyabr 2011-ci il tarixli Qərarı.

8. Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 264-cü maddəsinin şərh edilməsinə dair” 10 aprel 2012-ci il tarixli Qərarı.

9. Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 188-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair” 30 mart 2015-ci il tarixli Qərarı.

10. Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 18-ci və 83.1-ci maddələrinin şərh edilməsinə dair” 6 sentyabr 2010-cu il tarixli Qərarı.

11. Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 56.1.3-cü maddəsinin şərh edilməsinə dair” 12 yanvar 2012-ci il tarixli Qərarı.

12. Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 228 -ci maddəsinin şərh edilməsinə dair” 29 dekabr 2003-cü il tarixli Qərarı.

13. Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 177-ci maddəsinin “Qeyd” hissəsinin 1 və 3-cü bəndlərinin şərh edilməsinə dair” 23 aprel 2018-ci il tarixli Qərarı.

14. Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Mülki-Prosessual Məcəlləsinin 265.5-ci maddəsinin və “Məhkəmə qərarlarının icrası haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 82.3-cü maddəsinin şərh edilməsinə dair” 15 fevral 2008-ci il tarixli Qərarı.

15. Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 306.1-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair 2 oktyabr 2012-ci il tarixli Qərarı.

16. Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 37-ci maddəsinin Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 306.1-ci maddəsi baxımından şərh edilməsinə dair” 18 dekabr 2014-cü il tarixli Qərarı.

17. Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 528.1-ci maddəsinin həmin Məcəllənin 9.2 və 35-ci maddələri baxımından şərh edilməsinə dair” 8 sentyabr 2018-cü il tarixli Qərarı

Həcər QURBANOVA

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi Aparatının
Beynəlxalq hüquq və beynəlxalq əməkdaşlıq
şöbəsinin baş məsləhətçisi

İNSAN HÜQUQ VƏ AZADLIQLARININ QORUNMASI SAHƏSİNDƏ DÖVLƏTİN ROLU

Müasir dövrün ən aktual və ən əhəmiyyətli problemlərindən biri və bəlkə də birincisi, insan hüquq və azadlıqlarının etibarlı mühafizəsidir. Nəzəri baxımdan bu problemin tarixi qədim yunan demokratiyasına gedib çıxır. Daha dəqiq desək, “insan hüquqları”nın tarixi insanlığın tarixi qədər qədimdir. Bəşəriyyətin tarixi əslində insan hüquqları uğrunda mübarizə tarixidir.

Demokratiya, insan hüquqlarına hörmət və inkişaf bir-biri ilə üzvi surətdə bağlı olan və bir-birini şərtləndirən amillərdir. Təsadüfi deyil ki, cəmiyyətin və dövlətin inkişafı demokratiya və insan hüquqlarına hörmət olmadan mümkün deyil.

Bu mənada insan hüquqları müxtəlif iqtisadi-siyasi sistemləri, ideologiyaların və mədəniyyətlərin mövcud olduğu çağdaş dövrümüzdə insanları və cəmiyyətləri birləşdirən əsas meyardır.

Müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurucusu, Ulu Öndər Heydər Əliyevin qeyd etdiyi kimi, bəşər sivilizasiyasının ən müdrik kəşflərindən sayılan insan hüquqları bu gün hamının anladığı və anlamalı olduğu əvəzsiz nailiyyətdir. İnsan hüquqlarına hörmət, insan hüquqlarının qorunması müasir dünyaya qovuşmağın əsas yoludur.

Azərbaycan Respublikası müstəqillik qazandıqdan sonra beynəlxalq dövlətlər birliyinin tamhüquqlu üzvü kimi əsrlərin sınağından çıxmış ümumbəşəri dəyərlərin üstünlüyünü qəbul edərək demokratik, hüquqi və dünyəvi dövlət quruculuğunu özünün inkişaf yolu seçmişdir.

Tarixən Konstitusiya hər bir xalqın sabit inkişaf yolunu müəyyənləşdirən ali sənəd olmaqla yanaşı, dövlətin siyasi sisteminin mahiyyətini açmış, insan hüquq və azadlıqlarına, demokratikləşmə

proseslərinə münasibəti özündə ehtiva etmiş, milli qanunvericiliyin inkişafında əhəmiyyətli rolu olmuşdur.

12 noyabr 1995-ci ildə Ümummilli Lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə hazırlanaraq ümumxalq səsverməsi – referendumla qəbul edilmiş müstəqil Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası da dünya ictimaiyyətinin ali dəyər kimi qiymətləndirdiyi beynəlxalq hüquq normalarına, demokratik prinsiplərə əsaslanmaqla, xalqın sivil və hüquqi dövlətdə yaşamaq istəyini təcəssüm etdirir. Konstitusiyanın preambulasında dövlətin müstəqilliyinin və suverenliyinin qorunması, hüquqi, demokratik quruluşa təminat vermək, hüquqi dövlət qurmaq, insan hüquqlarının təminatlı müdafiəsinə, vətəndaş cəmiyyətinə nail olmaq mühüm vəzifələr kimi bəyan edilmişdir.

Konstitusiyanın əsasında hakimiyyətin yeganə mənbəyi kimi xalqın tanınması, ölkənin bütövlüyünün qorunması, hakimiyyətlərin bölünməsi prinsipinə ciddi riayət olunması, insan hüquq və azadlıqlarının dövlətin ali məqsədi kimi bəyan edilməsi, beynəlxalq hüququn milli qanunvericilik üzərində üstünlüyü kimi hüquqi dövlət və vətəndaş cəmiyyəti quruculuğuna imkan verən mütərəqqi ideyalar dayanmışdır. Əsas Qanunda Azərbaycanın demokratik yolla inkişafının qaçılmaz olduğunu nəzərdə tutan şərt ali hakimiyyətin xalqa məxsus olmasının birmənalı şəkildə təsbit edilməsidir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasını səciyyələndirən mühüm cəhətlərdən biri insan və vətəndaş hüquqlarının kifayət qədər əhatəli şəkildə təsbit olunması və bu hüquqları tanımaq, müdafiə və təmin etməyin isə dövlətin əsas məqsədi olduğunun elan edilməsidir. Bunu da qeyd etmək kifayətdir ki, Konstitusiyamızın 158 maddəsindən 48-i insan hüquq və azadlıqlarına və onların təminatına həsr edilmişdir.

Konstitusiyanın 12-ci maddəsinin birinci hissəsinə uyğun olaraq insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsi dövlətin ali məqsədidir. Konstitusiyanın qəbulundan sonra ölkədə həyata keçirilən çoxşaxəli islahatlar da məhz insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının səmərəli təmini məqsədinə yönəlmiş, bu prosesdə vətəndaş cəmiyyəti təsisatlarının rolu genişləndirilmişdir.

Dövlət hər kəsin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinə təminat verir. İstinəsiz olaraq hakimiyyətin bütün qollarına şamil edilən bu öhdəlik insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarına hörmət etmək, onları müdafiə etmək, dəstəkləmək, eləcə də həyata keçirmək vəzifələrini ehtiva edir.

Azərbaycan Respublikasının insan hüquqları haqqında beynəlxalq sazişlərə qoşulması, bu sahədə elmi-tədqiqat institutunun yaradılması, normativ-hüquqi aktlarının insan hüquqlarına dair beynəlxalq standartlara tam uyğunluğunun təmin edilməsi, hüquqi mexanizmlərin təkmilləşdirilməsi, insan hüquqları sahəsində fəaliyyət göstərən qurumlarla əməkdaşlığın daha da inkişaf etdirilməsi, bu sahədə fəaliyyət göstərən beynəlxalq institut və mərkəzlərdə tədqiqat və təhsil problemləri üzrə mütəxəssislərin hazırlanması, insan hüquqları haqqında öhdəliklərə riayət edilməsi və digər məsələlər ölkəmizdə insan hüquqlarına verilən dəyərin əsas göstəricisidir.

1998-ci il fevralın 10-da Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Şərqdə ilk dəfə olaraq, müstəsna cəza tədbiri-ölüm cəzası cinayət cəzalarının sistemindən çıxarılmış, bununla da Ulu Öndərin humanistliyi bütün dünyada bir daha öz təsdiqini tapmışdır.

1998-ci il fevralın 22-də Ümummilli Lider Heydər Əliyev “Azərbaycan Respublikasında insan və vətəndaş hüquqlarının təmin edilməsi sahəsində tədbirlər haqqında” Fərman imzalamış və 1998-ci il 18 iyun tarixli Sərəncam ilə “İnsan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində Dövlət Proqramı” təsdiqlənmişdir. Bu mühüm sənəddə insan hüquqlarının təminatı yönündə həyata keçirilən tədbirlərin mahiyyəti və konsepsiyası aydın şəkildə müəyyən edilmişdir. İnsan hüquqları sahəsində proqram rolunu oynayan bu sənədlə insan hüquqları məsələsi ümumdövlət səviyyəsinə qaldırılmışdır.

Onu da qeyd etmək yerinə düşər ki, Prezident İlham Əliyevin 17 iyun 2007-ci il tarixli fərmanı ilə 18 iyun tarixinin “İnsan Hüquqları Günü” elan olunması da məhz bu tarixdən qaynaqlanır.

İnsan hüquqlarının müdafiəsi istiqamətində atılan addımlardan biri də Ombudsman təsisatının yaradılmasıdır.

2001-ci il dekabrın 28-də Milli Məclis tərəfindən “Azərbaycan Respublikasının İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkili haqqında” Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya qanunu qəbul olunmuşdur. Bu gün Ombudsman xidmətinin təsisatı günün zəruri tələbatıdır. Belə ki, Ombudsman insan hüquqlarının müdafiəsinin beynəlxalq vasitələrdən istifadə edilməsi üçün ən təkmil hüquqmüdafiə strukturlarından biri sayılır. Bu institutun mövcudluğu ölkəmizin vahid dünya hüquq məkanına inteqrasiyası prosesində katalizator rolunu oynayır.

Azərbaycan Respublikasının insan hüquqlarının qorunması sahəsində əldə etdiyi ən mühüm nailiyyətlərdən biri də BMT və Azər-

baycan hökuməti arasında 1998-ci ilin avqustunda imzalanmış “İnsan hüquqları və demokratiyanın dəstəklənməsi sahəsində birgə layihə haqqında” Memorandum olmuşdur. Memoranduma əsasən, BMT insan hüquqlarını dəstəkləmək və müdafiə etmək sahəsində ümumi biliklərin və potensialın Avropa standartlarına uyğunlaşdırılması, prosedur və hesabatlar sisteminin təkmilləşdirilməsi, mülki cəmiyyətin inkişafı və digər məsələlər sahəsində Azərbaycan Respublikası hökuməti ilə birgə tədbirlər həyata keçirmişdir.

Azərbaycan dövləti tərəfindən insan hüquqlarının qorunması, hüquq və azadlıqlarının təmin olunması sahəsində ardıcıl tədbirlər həyata keçirilir. Avropa Şurasına üzv qəbul olunduqdan sonra Azərbaycan Respublikası “İnsan hüquqlarının müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasına” qoşulmuşdur. Bu zaman o, öz üzərinə milli qanunvericiliyin beynəlxalq Avropa standartlarına uyğun təkmilləşdirilməsi öhdəliyini götürdü.

Beləliklə, XX əsrin ortalarından insan hüquqlarının beynəlxalq səviyyədə inkişafı və təşviqi mərhələsi başlamışdır. 1948-ci ildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Assambleyası Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsini, habelə sonrakı dövrlərdə “Mülki və Siyasi hüquqlar haqqında” və “İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında” 1966-cı il tarixli Beynəlxalq Paktları qəbul etmişdir. Bundan əlavə 1976-cı ildə “Mülki və siyasi hüquqlar haqqında” Pakta dair Birinci Fakültativ Protokol, 1989-cu ildə isə Paktın ölüm cəzasının ləğvinə yönəlmiş İkinci Fakültativ Protokolu qəbul olunmuşdur. Həmin fundamental sənədlər İnsan hüquqları haqqında Beynəlxalq Bill adlanaraq bu sahədə beynəlxalq standartların əsasını təşkil etmişdir.

Qeyd olunmalıdır ki, Ümumdünya Bəyannaməsinin məqsəd və məramları, həmçinin Avropa Şurası tərəfindən qəbul olunmuş İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyada (1950-ci il), Avropa Mədəniyyət Konvensiyasında (1954-cü il), Terrorizmin qarşısının alınması haqqında Konvensiyada (1977-ci il), Milli azlıqların müdafiəsi haqqında Çərçivə Konvensiyasında (1995-ci il), Avropa Sosial Xartiyasında (1996-cı il) və ATƏT səviyyəsində imzalanmış 1975-ci il Helsinki yekun Aktında, 1990-cı il Yeni Avropa üçün Paris Xartiyasında, digər beynəlxalq sənədlərdə özünün gələcək inkişafını tapmışdır.

Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi istiqamətində həyata keçirilən hüquqi islahatların və milli

qanunvericiliyin beynəlxalq, Avropa standartlarına uyğunlaşdırılması prosesinin məntiqi davamı kimi 24 dekabr 2002-ci il tarixdə qəbul edilmiş “Azərbaycan Respublikasında İnsan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin tənzimlənməsi haqqında” Konstitusiya Qanunu tənzim etdiyi məsələlərin dairəsinə görə çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Qəbul edilmiş bu Konstitusiya Qanunu əsasən Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsini Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına uyğunlaşdırmaq məqsədi daşıyır.

Məlum olduğu kimi, demokratik, hüquqi dövlətin, qanunun aliliyi, insan hüquqları və sosial ədalət kimi fundamental əsaslarının möhkəmləndirilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən imzalanmış 28 dekabr 2006-cı il tarixli Sərəncam ilə “Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin səmərəliliyini artırmaq sahəsində Milli Fəaliyyət Planı” qəbul olunub. Milli Fəaliyyət planı insan hüquqlarının təmin edilməsi prosesinin kefiyyətə yeni müstəviyə keçməsinə, universal və regional səviyyədə əməkdaşlıq strategiyasının qurulmasına, dövlətlə vətəndaş cəmiyyəti arasında tərəfdaşlıq münasibətlərinin yaradılmasına xidmət etmişdir.

27 dekabr 2011-ci il tarixdə ölkə başçısının Sərəncamı ilə Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin artırmaq sahəsində “Milli Fəaliyyət Proqramı”nın təsdiq edilməsi isə bu siyasətin məntiqi davamı olmuşdur.

Milli Fəaliyyət Proqramında əhalinin müxtəlif, o cümlədən həssas qruplarına aid olan şəxslərin – qaçqın və məcburi köçkünlər, məhkumlar, hərbi qulluqçular, qadınlar, uşaqlar, ahıllar, əlillər və başqalarının hüquqlarının təmin edilməsində səmərəliliyin artırılması məqsədilə fəaliyyət istiqamətləri müəyyən olunur. Və bu baxımdan yoxsulluğun azaldılması, məşğulluğun təmin olunması, qaçqınların və məcburi köçkünlərin yaşayış şəraitinin yaxşılaşdırılması, ahıl vətəndaşların sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi və digər sahələrdə artıq qəbul olunmuş müvafiq xüsusi dövlət proqramlarının icrasına “Milli Fəaliyyət Proqramı” kontekstindən yanaşılmalıdır.

İnsan hüquqları sahəsində həyata keçirilən islahatların davamı olaraq yeni normalar nəzərdə tutan normativ-hüquqi aktların hazırlanması, yeni qanun layihələrinin qəbulu, dövlət orqanlarının fəaliyyətinin insan hüquqlarının təminatı baxımından təkmilləşdiril-

məsi, dövlətlə vətəndaş cəmiyyəti arasında qarşılıqlı əlaqələrin inkişaf etdirilməsi kimi vəzifələrin müəyyən edilməsi insan hüquq və azadlıqlarının daha səmərəli təmininə verilən ən mühüm töhfələrdəndir.

Bu gün ölkəmizdə dilindən dinindən, irqindən, əqidəsindən, ictimai mənşəyindən, etnik və cinsi mənsubiyyətindən asılı olmayaraq hər bir vətəndaşın azad yaşamaq və dövlətin idarə olunmasında bərabər əsaslarla iştirak etmək hüququ vardır. Bu cür imkanı isə yalnız azad, demokratik, milli və bəşəri dəyərlərə üstünlük verən cəmiyyətdə qazanmaq mümkündür.

Qeyd etmək mütləqdir ki, Prezident İlham Əliyevin 10 fevral 2017-ci il tarixli “Penitensiar sahədə fəaliyyətin təkmilləşdirilməsi, cəza siyasətinin humanistləşdirilməsi və cəmiyyətdən təcridetmə ilə əlaqədar olmayan alternativ cəza və prosessual məcburiyyət tədbirlərinin tətbiqinin genişləndirilməsi barədə” Sərəncamı da insan hüquqlarının effektiv təmini istiqamətində həyata keçirilən islahatların davamı baxımından yeni mərhələ olmuşdur. Bu Sərəncam mahiyyətcə özündə insan hüquq və azadlıqlarının əsas prinsiplərini, azadlıq hüququnun təmini baxımından isə strateji, yeni və kompleks yanaşmaları, əsaslı dəyişiklik və əməkdaşlığı özündə ehtiva edir. Bu Sərəncam bir sıra hallarda məsuliyyətə cəlb olunmuş şəxslərlə bağlı cəmiyyətdən təcrid olunmamaq şərtilə alternativ cəza tədbirlərinin həyata keçirilməsinə tam imkan yaradır.

Beləliklə, Respublikamızda İnsan hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi, vətəndaş cəmiyyətinin formalaşdırılması, demokratik, hüquqi və dünyəvi dövlət quruculuğu sahəsində aparılan siyasət ardıcıl, dönmədən, uğurla davam etdirilir. Bu gün Azərbaycan dünyada hüquqi dövlət ideyasının reallaşdığı, insan hüquq və azadlıqlarının etibarlı təmin olunduğu, şəxsiyyət, vətəndaş və cəmiyyət münasibətlərinin demokratik prinsiplərə əsaslandığı, müxtəlif milli dini sivilizasiyaların qovuşduğu tolerant ölkə kimi tanınır. Bu sahədə həyata keçirilən səmərəli tədbirlər ölkəmizin demokratik prinsiplərə, insan hüquqları dəyərlərinə böyük önəm verdiyini nümayiş etdirir.

Kamran CƏFƏROV

Konstitusiya Məhkəməsi Aparatının
Mülki hüquq şöbəsinin məsləhətçisi

**HÜQUQ ELMINİN MÜASİR PROBLEMLƏRİ:
AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA İNSAN
HÜQUQ VƏ AZADLIQLARININ MÜDAFİƏSİNİN
YENİ TENDENSİYALARI**

Müasir müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurulması və möhkəmləndirilməsində, xalqımız və dövlətimiz qarşısında əvəzsiz xidmətləri olan Ümummilli Liderimiz Heydər Əliyev tərəfindən respublikamızda insan hüquqlarının müdafiəsi, səmərəli təminat mexanizmlərinin yaradılması istiqamətində önəmli addımlar atılmışdır.

Ümumiyyətlə, insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təmini elə bir mürəkkəb prosesdir ki, bu sahədə islahatların konkret sonu yoxdur. Hər bir dövlətin sivil inkişafı və güclü dövlətə çevrilməsi, demokratik dəyərlərə sadiqliyi, ilk növbədə, onun insan hüquqlarına münasibəti ilə müəyyən olunur. Məşhur fransız mütəfəkkiri Ş.L.Monteskyönün təbircə desək, azadlıqlar qanunlarla icazə verilən hər bir şeyi etmək hüququndan ibarətdir. İnsan hüquq və azadlıqları müasir dünyada demokratik inkişafın ayrılmaz hissəsinə, bəşəriyyətin mənəvi-hüquqi, siyasi ideallarının ali təzahürünə, vətəndaş cəmiyyətinin yetkinliyinin başlıca meyarına çevrilmişdir.

Bütün bu bəşəri ideyalara, demokratik dəyərlərə sadiq qalan Azərbaycan dövləti Ulu öndər Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə müstəqilliyimiz yenidən bərpa olunduqdan sonra demokratik, hüquqi dövlət quruculuğu yolunu tutduğunu, insan hüquq və azadlıqlarının yüksək səviyyədə təminatı məsələsini özünün mühüm vəzifələrindən biri elan etmişdir.

Təsədüfi deyil ki, Ümummilli Liderin bilavasitə rəhbərliyi ilə hazırlanmış və 1995-ci il noyabrın 12-də ümumxalq səsverməsi yolu ilə qəbul edilmiş müstəqil Azərbaycanın ilk milli Konstitusiyasında demokratik, hüquqi dövlət quruculuğu və insan haqlarının qorunması dövlətim-

zin ali, strateji məqsədi kimi önə çıxarılmış, Konstitusiyanın maddələrinin üçdə bir hissəsi məhz insan hüquq və azadlıqlarına həsr edilmişdir.

Nəzərə almaq lazımdır ki, cəmiyyətin inkişafı insanın ali dəyər, onun hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsinin isə dövlətin başlıca vəzifəsi kimi qəbul edildiyi halda mümkündür. Bu baxımdan əgər Konstitusiyada dövlət, ictimai və vətəndaş maraqları arasında tarazlığa riayət olunursa, insan hüquqlarına və azadlıqlarına hörmətlə yanaşılır və onların müdafiəsinə təminat verilirsə, o zaman Konstitusiya bütövlükdə cəmiyyətin və insanların inkişafına xidmət etmiş olur.

İnsan hüquqları və azadlıqları ilə bağlı müasir tendensiyalar nəzərə alınaraq, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları, habelə onların reallaşdırılması mexanizmləri geniş təsbit edilmişdir.

Cəmiyyətimizin sürətli inkişafına və müasir çağırışlara uyğun olaraq 2002, 2009 və 2016-cı illərdə referendum yolu ilə Əsas Qanuna bir sıra mühüm əlavə və dəyişikliklərin edilməsi də insan hüquq və azadlıqlarının, vətəndaşların layiqli həyat səviyyəsinin təmin edilməsinə, insan ləyaqətinin qorunması və ona hörmət edilməsinə, hüquqlardan sui-istifadənin yolverilməzliyinə, hər kəsin hüquq və azadlıqlarının inzibati qaydada və məhkəmədə müdafiəsinə təminat verilməsinə xidmət etmişdir.

İnsan hüquqlarının təminatı məsələsi hər bir dövlətin ən ümdə vəzifəsi olmaqla əsasən aşağıdakı fəaliyyət istiqamətlərini əhatə edir:

- insan hüquqlarına dair milli qanunvericilik bazasının yaradılması;
- bu sahədə beynəlxalq sənədlərin ratifikasiyası və orada nəzərdə tutulan beynəlxalq hüquq normalarının milli hüquqi implementasiyası;
- insan hüquqları sahəsində fəaliyyət göstərən beynəlxalq təşkilatlarla sıx əməkdaşlığın həyata keçirilməsi;
- bu hüquqların təmin olunması üzrə işlək institusional mexanizmlərin təsis edilməsi.

Ulu öndər Heydər Əliyevin 1998-ci ildə insan hüquqlarının müdafiəsinə dair imzaladığı xüsusi Fərman və onun əsasında qəbul olunmuş Dövlət Proqramı müstəsna əhəmiyyət kəsb etmişdir. Dövlət Proqramı bu sahədə mühüm fundamental sənəd olmaqla qanunvericilik və institusional islahatların aparılmasına, demokratik ədalət mühakiməsi prinsiplərinə əsaslanan yeni məhkəmə sisteminin, konstitusiya nəzarətinin, insan hüquqları üzrə müvəkkil kimi yeni təsisatın yaradılmasına, hüquq mühafizə fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsinə, qeyri-hökumət təşkilatlarının, kütləvi informasiya vasitələrinin fəaliyyətinin genişlənməsinə və digər istiqamətlər üzrə inkişafa təkan vermişdir.

Sonrakı dövrlərdə Dövlət Proqramının fəlsəfəsi ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən inkişaf etdirilərək 2006-cı ildə və 2011-ci ildə milli fəaliyyət proqramlarının qəbul olunması insan hüquqlarının təmin edilməsi prosesinin keyfiyyətə yeni müstəviyə keçməsinə xidmət etmişdir.

Ötən dövrdə bu sahədə qəbul olunmuş mühüm sənədlərin məqsədlərinə uyğun olaraq demokratik, hüquqi dövlət və vətəndaş cəmiyyətinin formalaşmasına, insan hüquq və azadlıqlarının səmərəli müdafiəsinə yönəlmiş tədbirlər nəticəsində bir çox nailiyyətlər əldə edilmişdir. Ona baxmayaraq ki, həmin sənədlərdə bir sıra tədbirlərin həyata keçirilməsi mütəmadi xarakter daşıyır, müasir çağırışlar, cəmiyyətimizin sürətli inkişafı, yeni ictimai münasibətlərin, innovativ təşəbbüslərin meydana gəlməsi bu sahədə yeni proqramların qəbul olunmasını labüd edir.

Bundan əlavə o da qeyd olunmalıdır ki, insan hüquq və azadlıqlarının təminatı məsələsi ölkəmizin müəyyən inkişaf prosesində və ya hansısa öhdəliklərdən irəli gərən vəzifələrin icrası ilə əlaqədar meydana gəlməmişdir. Əksinə, demokratiya və insan hüquqları, sosial tərəqqi kimi ümumbəşəri dəyərlərə sadıq olan ölkəmiz müstəqillik illərində Ümummilli lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi illərində həmçinin bu sahədə bütün əsas beynəlxalq konvensiyalara qoşulmuş, nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlara sıx inteqrasiya nəticəsində Avropa Şurasına üzv qəbul edilmişdir.

İnsan hüquqlarının və azadlıqlarının müdafiəsi haqqında Konvensiyaya dair 3 may 2002-ci ildə Vilnüs şəhərində qəbul edilmiş 13 sayılı protokolun 1-ci maddəsində göstərilir ki, ölüm cəzası ləğv olunur, heç kəs belə cəzaya məhkum edilə və ya edam oluna bilməz. Lakin hələ bundan 4 il əvvəl - 1998-ci ildə Azərbaycan xalqının Ümummilli lideri Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Şərqdə ilk dəfə olaraq ölüm cəzası ləğv edilmişdir. Bu, Ümummilli lider Heydər Əliyevin humanist ideyalara sadıqlığını bir daha təsdiq edir.

Ulu öndər Heydər Əliyev insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təminatlı müdafiəsində məhkəmə hakimiyyətinin rolunu artırmaq üçün də ciddi islahatlar aparmışdır. Ölkədə hakim korpusunun formalaşmasında tamamilə yeni üsul və metodlardan istifadə edilmiş, yeni üçpilləli müstəqil məhkəmə sistemi bərqərar olunmuşdur. Ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyevin "Məhkəmə-hüquq sistemində islahatların dərinləşdirilməsi haqqında" imzaladığı 3 aprel 2019-cu il tarixli Fərmanı bu sahədə islahatların müasir çağırışlara uyğun davamına, vətəndaşların hüquqlarının daha etibarlı, əlçatan məhkəmə müdafiəsinin həyata keçirilməsinə təkan vermişdir.

Bütün bunlar məhz insan hüquqlarının etibarlı müdafiəsinə xidmət edir. Görkəmli alman filosofu Kantın təbirincə desək, cəmiyyətdə baş verən bütün dəyişikliklərin və islahatların məqsədi insan olmalıdır. İnsan hüquqları konkret tərif olmayan bir anlayışdır və bu gün qloballaşan dünyada onun müdafiəsi mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi müasir beynəlxalq münasibətlərin əsas tendensiyalarından biri kimi həlli vacib olan ən aktual problemlərdən biridir.

Son illər dünyada baş verən hadisələr bu fikri bir daha sübut etməkdədir. Beynəlxalq münasibətlərdə baş verən hadisələrə nəzər yetirdikdə, terror aktları, vətəndaş müharibələri, inqilablar, cinayətlər, illərlə davam edən ərazi və ya etnik münaqişələr, bütün bəşəriyyəti hədəf alan nüvə silahının istehsalı kimi xoşagəlməz və dünyanın hər bir sakini üçün hədə olan hadisələrin nə qədər sürətlə yayıldığına şahidi oluruq. Təbii ki, belə bir şəraitdə ilk və həll edilməsi ən vacib məsələ pozulmuş hüquqların bərpa edilməsi və əsas insan hüquq və azadlıqlarına qarşı yönəlmiş bütün aktların qarşısının alınmasıdır.

Azərbaycan da vətəndaşlarının bir qisminin hüquqlarının pozulduğu bir ölkədir. Ermənistanın həm azərbaycanlıları deportasiya etməsi, həm də torpaqlarımızın bir hissəsini işğala məruz qoyması nəticəsində 1 milyondan artıq azərbaycanlının mülkiyyət, təhlükəsiz yaşamaq hüququ pozulmuşdur. Ölkəmizin vətəndaşlarının bu cür ağır və mənəvi iztirablara səbəb olan hüquq pozuntusuna məruz qalması yolverilməzdir.

Ermənistanın Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurası tərəfindən qəbul edilən müvafiq dörd qətnamənin icrasına məhəl qoymadan hələ də torpaqlarımıza hərbi təcavüzünü, cəbhə xəttində təxribatlar törətməklə davam etdirməsi beynəlxalq hüququn və insan haqlarının kobud şəkildə pozulmasıdır.

Bununla belə ölkəmizdə insan hüquqlarının müdafiəsi mexanizmləri yaradılmış və uğurla tətbiq olunmaqdadır. Belə işlək mexanizmlərdən biri də ölkəmizdə səmərəli fəaliyyət göstərən Ombudsman təsisatıdır. Azərbaycanda Ombudsmanın fəaliyyəti bir çox dünya ölkələri ilə müqayisədə daha çoxşaxəlidir və İnsan hüquqları üzrə Müvəkkil bir sıra mühüm vəzifələri, o cümlədən uşaq hüquqlarının qorunması, informasiya əldə etmək hüququnun dövlət orqanları tərəfindən təmin edilməsi və s. sahələrdə də çox mühüm funksiyaları yerinə yetirir.

Müasir dünyamızda gedən hazırkı proseslər, beynəlxalq səviyyədə mövcud olan ikili standartlar, kütləvi insan tələfatlarına gətirib çıxaran ekstremizm tendensiyaları bütün mütərəqqi qüvvələri bir qədər əvvəldə də qeyd etdiyim kimi, insan haqlarının müdafiəsi, pozulmuş hüquqların

bərpası, qaçqın və məcburi köçkün məsələlərinə xüsusi diqqət yetirilməsinə səfərbər etməlidir.

Eyni zamanda, qeyri-hökumət təşkilatları da insan hüquqları sahəsində vacib aktorlar sayılır. Həqiqətən də müasir cəmiyyətdə onlar sadəcə vətəndaş cəmiyyətinin təmsilçisi deyil, həmçinin insan hüquqlarının qorunmasında da zəruri mexanizm kimi çıxış edirlər. Qeyri-hökumət təşkilatlarının fəaliyyəti ölkədə insan hüquqlarının yaşanması üçün olduqca zəruridir. Onlar bir tərəfdən insan hüquqları sahəsində maarifləndirmə işini həyata keçirir, müxtəlif təbəqələrə müvafiq təlimlər həyata keçirir - hüquqşünaslara, hüquq-mühafizə işçilərinə, tələbələrə, azlıq mənsublarına, siyasi partiyalara və s. Digər tərəfdən insan hüquqlarının vəziyyəti barədə ictimaiyyəti məlumatlandırır, müvafiq tövsiyələr verirlər.

Beləliklə, respublikamızda gedən demokratikləşmə prosesi, ictimai həyatın bütün sahələrində aparılan uğurlu islahatlar, beynəlxalq miqyasda əldə olunmuş nailiyyətlər insan hüquqları kimi həssas və daim konseptual yanaşmaların müəyyən olunmasını tələb edən sahədə tənzimləyici milli mexanizmlərin daha da təkmilləşdirilməsini və ardıcıl tədbirlərin həyata keçirilməsini vacib edir.

Azərbaycan Respublikasında İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi üçün Ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən təməli qoyulmuş strategiya dövlətin siyasi iradəsi olmaqla, insan və vətəndaş hüquqlarının hər-tərəfli həyata keçirilməsinə, onların icra mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsinə real zəmanət verir.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, 12 noyabr 1995-ci il
2. İnsan hüquqlarının müdafiəsinə dair Dövlət Proqramının təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 18 iyun 1998-ci il tarixli 832 nömrəli Sərəncamı
3. Azərbaycan Respublikasında insan hüquqlarının müdafiəsi üzrə Milli Fəaliyyət Planının təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 28 dekabr 2006-cı il tarixli 1880 nömrəli Sərəncamı
4. Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin səmərəliliyini artırmaq sahəsində Milli Fəaliyyət Proqramının təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 27 dekabr 2011-ci il tarixli 1938 nömrəli Sərəncamı
5. T.Musayev. İnsan hüquqlarının təminatı dövlət siyasətinin əsas meyarıdır. "Azərbaycan" qəzeti, 6 mart 2012-ci il
6. https://persons-aforism.ru/persons/MONTESKE_SHarl_Lui

Orxan RZAYEV

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsi

Aparatının məsləhətçisi

MÜASİR DÖVRDƏ AZƏRBAYCAN HÜQUQ SİSTEMİNİN İNKİŞAFI VƏ AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI KONSTITUSİYA MƏHKƏMƏSİNİN BU PROSESDƏ ROLU

Hüquq sistemi öz tarixi, sosial-iqtisadi, siyasi, milli və mədəni əsasları və inkişafı üçün ilkin əsasları olan elementlər və alt sistemlərdən ibarət çox səviyyəli, kompleks quruluşlu törəmədir.

Hüquq sisteminin əsas komponenti (alt sistemi) və eyni zamanda hüquq sisteminin nüvəsi – hüququn subyekti və ya daha geniş mənada hüquq sisteminin subyektidir. Hər şeydən əvvəl, bu, hüquqi münasibətlərin iştirakçısı və hüquqi keyfiyyətdə subyektiv hüquqi haqların və öhdəliklərin daşıyıcısı olan insandır, yəni hüquq və vəzifələrə malik olan, bu hüquq və vəzifələri öz hərəkətləri ilə faktiki olaraq həyata keçirən subyektdir.

Hüquq subyektinin hansı şəxslərdən və təşkilatlardan ibarət olması, onların hansı həcmdə hüquq və azadlıqları ilə təmin olunması və real olaraq ona malik olmaları, ondan istifadə etmələri həmin hüquq sistemi barəsində fikir söyləməyə imkan verir. Məsələn, quldarlıq cəmiyyətində qul hüququn subyekti hesab edilmirdi, orta əsrlərdə Avropa cəmiyyətində və qədim Şərqdə isə qeyri-bərabər hüquqi statusa malik müxtəlif şəxslər kateqoriyası qeyd olunurdu.

Dövlət və fərdlərin hüquqları üzrə yenilənmiş nəzəriyyədə isə hüquq subyekti bütün hüquqi həqiqətlərdə mərkəzi yerə qoyulur, elmi tədqiqat üçün başlanğıc nöqtəsi və əsas kimi çıxış edir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında da insan hüquq və azadlıqları tanınır, insan ləyaqəti qorunur və ona hörmət edilir. Hər kəsin doğulduğu andan toxunulmaz, pozulmaz və ayrılmaz hüquqları və azadlıqları vardır. [2]

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında əsas insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının toxunulmaz, pozulmaz və ayrılmaz olduğu qeyd edilməklə yanaşı, həm də təbii hüquqların əsas xüsusiyyətləri ilk dəfə olaraq öz əksini tapmışdır. Konkret sosial şəraitdən və dövlətdən asılı olmayaraq, təbii hüquqlar insanlara doğulduğu andan məxsusdur. Yaşamaq hüququ, bərabərlik hüququ, azadlıq hüququ, mülkiyyət hüququ, təhlükəsizlik yaşamaq hüququ belə hüquqlardandır. Əsas insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının ayrılmaz və pozulmaz olduğu Konstitusiyada göstərilməklə, insan hüquqlarının və azadlıqlarının aliliyi təsdiq edilmiş, onların hər hansı normativ hüquqi aktla və ya hər hansı vəzifəli şəxs tərəfindən ləğv edilməsinin və ya məhdudlaşdırılmasının yolverilməzliyi təsbit edilmişdir.

Ümumiyyətlə hüquq sisteminin yaranma şərtlərinə nəzər saldıqda qeyd etmək lazımdır ki, hər hansı bir dövlətin hüquq sisteminin inkişafı və fəaliyyəti bir sıra amillərlə şərtləndirilir: iqtisadi və siyasi, əxlaqi və dini, hüquqi və qeyri-hüquqi, daxili və xarici, məkan və zaman və s. Dövlətin hüquq sistemində müəyyən mənada onun coğrafi yerləşməsi, iqlimi və digər təbii proseslər də təsir edə bilər.

Müxtəlif təbii və sosial faktorların siyasi və hüquqi hadisələrin inkişafına təsirini öz dövründə Mark Tulli Siseron, Tit Lukresiya Kar və Herodot, Platon və Aristotel, Jan Boden və Ceremi Bentam, Şarl Lui Monteskyö və digər siyasi və hüquq tədqiqatlarının görkəmli nümayəndələri tərəfindən tədqiq edilmişdir. Hüquqi sistemin inkişafının müəyyənləşdirilməsi məsələləri müasir Azərbaycan, eləcə də xarici hüquq elmi üçün öz əhəmiyyətini itirməmişdir.

Müasir dövrdə dövlət inkişafının keçid mərhələsi ilə xarakterizə olan Azərbaycan hüquq sisteminin digər dövlətlərlə analoji dövrdə ortaq vəziyyətinin xüsusiyyətləri kimi aşağıdakıları qeyd etmək olar:

Birinci, keçid dövründə olan əksər dövlətlərin hüquq sistemləri, bir qayda olaraq, inqilab, müharibə, baş tutmayan radikal islahatlar və s. müxtəlif sosial sarsıntılar nəticəsində əmələ gəlir. Bu fikri təsdiqləyən misal kimi Avropada ilk burjua dövləti və hüququnun qurulmasının başlanğıcını qoymuş İngiltərədə XVII əsrdə baş verən inqilabını; XVIII əsrdə Fransa burjua inqilabını, 1917-ci ildə Rusiyada baş verən və dövlətin kapitalizmdən sosializmə keçidininin başlanğıcını qoyan Oktyabr inqilabını və nəhayət, 1991-ci ildə

SSRİ-nin süqutuna və öz müstəqil, demokratik hüquqi dövlət quruculuğu istiqaməti alan müasir Azərbaycan Respublikasının yaranmasına gətirən avqust qiyamını qeyd etmək olar.

İkincisi, inkişaf prosesində keçid dövrünü yaşayan bir dövlətin hüquq sistemi üçün dövlət hüquqi məsələləri daha da inkişaf etdirmək adına bir sıra mümkün variantları, eləcə də müəyyən bir yol boyunca dövlət və cəmiyyətin inkişafı alternativləri mövcud olur.

Üçüncüsü, inkişaf prosesində keçid dövrünü yaşayan bir dövlətin ənənəvi iqtisadi əlaqələrin miqyası və mahiyyətində kəskin dəyişikliklər müşahidə olunur, iqtisadiyyatın müvəqqəti pozuntusu, dövlətin maddi əsaslarının zəifləməsi, əhalinin əsas hissəsinin həyat şəraitinin kəskin düşməsi ilə xarakterizə olunur.

Dördüncüsü, inkişaf prosesində keçid dövrünü yaşayan bir dövlətdə əhalinin əsas hissəsinin ölkədə baş verən sosial-siyasi və hüquqi dəyərlərin yenidən qiymətləndirməsi səbəbi ilə dövlətdə müvəqqəti olaraq sosial və siyasi əsasların zəifləməsi baş verir.

Beşincisi, hüquq sisteminin və dövlətin inkişafında keçid dövrü, bir qayda olaraq, dövlət hakimiyyəti bölgüsü sistemində icra hakimiyyətinin üstünlüyü ilə seçilir.

Hüquq sisteminin yaranmasına və yeni inkişaf mərhələsinə keçidə dair yuxarıda qeyd olunan nəzəri fikirlər əsasında qeyd etmək olar ki, SSRİ-nin süqutu ilə 1991-ci ilin oktyabrında Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini elan etsə də, SSRİ-dən miras qalmış hüquq sistemi və qanunlar hüquqi və demokratik cəmiyyət quruculuğuna, qanunun aliliyinin təmin olunmasına, insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinə təminat vermirdi. Cəmiyyətin gələcək inkişafı hüquq sahəsində islahatların həyata keçirilməsini, tamamilə yeni mütərəqqi və demokratik dəyərlərə əsaslanan hüquq və məhkəmə sisteminin, qanunvericilik bazasının formalaşdırılmasını tələb edirdi.

Hüquqi, demokratik və dünyəvi dövlətin əsaslarını yaratmaq məqsədilə ümummilli lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında müstəqil Azərbaycanın ilk Konstitusiyası hazırlanmış və 1995-ci il noyabrın 12-də referendumda xalq tərəfindən qəbul edilmişdir.

Konstitusiya hüquq sisteminin təməlini təşkil edir. Hüquq sisteminin nüvəsini, bünövrəsini təşkil etməklə, Konstitusiya bu sistemdən təcrid olunmuş şəkildə deyil, həmin sistemin daxilində fəaliyyət göstərir. Konstitusiya hüquq sisteminin üzvi tərkib hissəsi və mərkəzi həlqəsi, başlıca tərkib yaradıcı elementi, onun əsas hüquqi

mənbəyidir. Konstitusiyanın əhəmiyyəti həm də onda ifadə olunur ki, o, bütün hüquq sisteminin fəaliyyətinin ilkin başlanğıclarını müəyyən edir və eyni zamanda, baza mənbə kimi hər bir hüquq və qanunvericilik sahəsinin sistemə daxil olur [8].

Konstitusiyada xalqın dövlət hakimiyyətinin yeganə mənbəyi olması, idarəçiliyin hakimiyyət bölgüsü əsasında təşkil olunması kimi təməl prinsiplər təsbit olunmuşdur. İnsan hüquq və azadlıqlarına, habelə onların təminatlarına xüsusi yer ayrılır, onların təmin edilməsi isə dövlət siyasətinin həlledici istiqaməti, bütün dövlət orqanlarının fəaliyyətinin əsas məqsədi kimi müəyyən edilmişdir. Təsədüfi deyil ki, hüquqi dövlətin ayrılmaz atributu kimi insan hüquq və azadlıqlarının qorunması sonradan ölkədə həyata keçirilən hüquqi islahatların əsas istiqamətini müəyyən etmişdir.

Demokratik hüquqi dövlətdə Konstitusiya nəinki dövlətin, habelə xalqın dövlətçilik iradəsini, suverenliyi ifadə etdirən cəmiyyətin də Əsas Qanunudur. Konstitusiya insanların və vətəndaşların əsas hüquq və azadlıqların, hakimiyyətin ictimai-siyasi institutlarını və xalqın özünüidarə sistemini təsbit edir, vətəndaş cəmiyyətinin formalaşmasının və inkişafının hüquqi əsası kimi çıxış edir.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası ölkə ərazisində birbaşa ali hüquqi qüvvəyə malik olan, həyatımızın bütün sahələrinə nüfuz edən canlı bir sənəddir.

Konstitusiya qəbul ediləndən sonra ölkəmizdə birbaşa xalq tərəfindən seçilən qanunverici orqan formalaşmış, dövlət hakimiyyəti orqanlarının fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi istiqamətində mühüm addımlar atılmış, beynəlxalq təcrübə və tövsiyələr nəzərə alınmaqla məhkəmə-hüquq islahatları həyata keçirilmiş, bir sıra yeni institutlar – Konstitusiya Məhkəməsi, İnsan hüquqları üzrə müvəkkil (Ombudsman), yerli özünüidarəetmə orqanları olan bələdiyyələr yaradılmış və fəaliyyətə başlamış; xüsusi mülkiyyət institutunun inkişafı və ümumiyyətlə, mülkiyyət hüquqlarının müdafiəsi ilə bağlı mükəmməl təminat sistemi formalaşmışdır [3, s. 6].

Beləliklə, hüquqi islahatların aparılması, habelə ölkəmizin Avropa təsisatlarına inteqrasiyası məqsədilə 1996-cı il iyunun 8-də Avropa Şurası və Azərbaycan Respublikası arasında əməkdaşlıq proqramı qəbul olunmuşdur. “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyası”nın müddəaları nəzərə alınmaqla yeni qanunlar hazırlanmışdır.

Mahiyyət etibarilə hüquqi islahatlar qanunların və digər normativ hüquqi aktların hazırlanması, hüquqi informasiya sisteminin genişləndirilməsi, məhkəmə və bütövlükdə hüquq mühafizə sisteminin islahatı, qanunların əhali arasında təbliği və öyrənilməsi kimi mühüm tədbirləri özündə ehtiva edir.

Konstitusiyada bəyan edilmiş məhkəmə hakimiyyətinin müstəqilliyi “Məhkəmələr və hakimlər haqqında” 1997-ci il Qanununda inkişaf etdirilərək öz real təminatını tapmış və məhkəmə hakimiyyətinin müstəqil fəaliyyət göstərməsinə hüquqi zəmin yaratmışdır.

Qanun yeni məhkəmə sistemini, onun təşkilati əsaslarını müəyyən edərək, məhkəmələrin və hakimlərin müstəqilliyinin təmin edilməsinə, hər kəsin hüquq və azadlıqlarının məhkəmədə müdafiəsinə təminatın verilməsinə, məhkəmələrin fəaliyyətinin və hakimlərin statusunun beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılmasına yönəlmiş, köhnə hüquq sistemindən miras qalmış korporativ münasibətləri aradan qaldırmışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, sovet məhkəmə sistemi ikipilləli olmaqla, əlavə olaraq işlərə məhkəmədə nəzarət qaydasında baxılmasını da nəzərdə tuturdu. Ali Məhkəmə həm birinci instansiya, həm də kassasiya instansiyası məhkəməsi funksiyalarını həyata keçirməklə yanaşı, həm də qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə qərarlarına nəzarət qaydasında yenidən baxmaq hüququna malik idi. Yeni qanunvericilik müxtəlif məhkəmə instansiyalarının səlahiyyətlərinə aid olan bu funksiyaların Ali Məhkəmədə cəmləşməsinə aradan qaldırmış və Ali Məhkəmə kassasiya instansiyası məhkəməsi kimi məhkəmə piramidasının zirvəsində dayanmışdır. “Məhkəmələr və hakimlər haqqında” Qanun köhnə məhkəmə quruluşundan tamamilə imtina edərək və beynəlxalq standartlara cavab verən yeni məhkəmə quruluşunu ehtiva edir.

Bu islahatlardan sonra ölkəmizdə birinci, apelyasiya və kassasiya instansiyalı üçpilləli məhkəmə sistemi formalaşmışdır. Yeni məhkəmə quruluşu işlərə birinci instansiya məhkəmələrində baxılmasına, onların hüquqa və fakta görə apelyasiya qaydasında yenidən baxılmasına, daha sonra isə məhkəmə qərarlarına hüquqa görə kassasiya qaydasında yoxlanılmasına imkan yaratmışdır. Bu isə öz növbəsində birinci instansiya məhkəməsinin buraxdığı səhvlərin yuxarı məhkəmə instansiyalarında aradan qaldırılmasına, işlərin mahiyyətə və prosessual baxımdan düzgün və obyektiv həll edil-

məsinə, süründürməçiliyin aradan qaldırılmasına, köhnə sistemdən miras qalmış nəzarət instansiyasından imtina edilməsinə zəmin yaratmışdır.

Məhkəmə qərarlarının qanuniliyi üzərində prokuror nəzarətinin aradan qaldırılması, prokurorun məhkəmədə yalnız tərəf kimi iştirak etməsi, ittiham tərəfi ilə müdafiə tərəfi arasındakı tarazlığın bərpa edilməsi və onların məhkəmə prosesində bərabər hüquqlara malik olması, məhkəmə icraatının çəkişmə prinsipi əsasında həyata keçirilməsi, məhkəmə aidiyyətinin dəyişdirilməsinin qadağan edilməsi, məhkəmə icraatında qeyri-prosessual münasibətlərə yol verilməməsi və bu kimi yeni müddəalar məhkəmə-hüquq sisteminə ilk dəfə tətbiq edilmişdir.

Məhkəmə icraatının istənilən mərhələsində hər kəsin müdafiə və yüksək keyfiyyətli hüquqi yardım almaq hüququ təmin olunmuşdur. Hüquqi yardıma ehtiyacı olan aztəminatlı şəxslərə hüquqi yardım ödənişsiz, dövlət hesabına göstərilməyə başlamışdır. Hər kəsin səlahiyyətli dövlət orqanları tərəfindən tutulduğu, həbsə alındığı, cinayət törədilməsində ittiham olunduğu andan müdafiəçinin köməyindən istifadə etmək hüququ yaranmışdır.

Qəbul olunmuş qanunlar məhkəmə sistemində əsaslı dəyişikliklərin aparılmasına, bu sistemin daha mütərəqqi olmasına, təkmilləşməsinə və müstəqil fəaliyyət göstərməsinə imkan yaratmışdır.

1999-cu ildə qəbul edilən “Prokurorluq haqqında” AR Qanunu ilə prokurorluğun məhkəmələr üzərində nəzarəti və bazar iqtisadiyyatı münasibətlərinin inkişafına mane olan ümumi nəzarət funksiyaları ləğv olunmuş, onun mülki və kommersiya işlərinə müdaxilə etməsi məhdudlaşdırılmışdır. İnsan hüquq və azadlıqlarını məhdudlaşdıran prosessual hərəkətlərin prokurorluq tərəfindən həyata keçirilməsinə qanunla müəyyən edilmiş hallarda və qaydada yalnız məhkəmənin qərarına əsasən yol verilir. Prokurorluğun islah-əmək müəssisələrində və nəqliyyatda qanunların icrasına nəzarət funksiyaları aradan qaldırılmışdır.

Hüquqi islahatlar çərçivəsində həyata keçirilən tədbirlərdən biri də “Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında” Qanunun qəbul olunmasıdır. Bu qanun hər bir şəxsin məhkəmə prosesində, ibtidai istintaqda və təhqiqatda öz hüquq və mənafelərinin müdafiəsini həyata keçirmək üçün seçdiyi vəkilə müraciət etməsinə, tutulduğu, həbsə alındığı, cinayət törədilməsində ittiham olunduğu andan müdafiəçi-

nin köməyindən istifadə etməsinə, fiziki və hüquqi şəxslərin hüquqlarının, azadlıqlarının və qanunla qorunan mənafələrinin müdafiə edilməsinə, onlara yüksək keyfiyyətli hüquqi yardım göstərilməsinə imkan yaratmışdır.

Qanunvericilik tədbirləri çərçivəsində yeni hüquq sisteminin fəaliyyət göstərməsi üçün Cinayət, Cinayət-Prosessual, Mülki, Mülki Prosesual Məcəllələr, Əmək, Ailə, İnzibati Xətalər, Gömrük, Vergi və digər Məcəllələri, “Notariat haqqında”, “Dövlət məhkəmə ekspertizası fəaliyyəti haqqında”, “Təhqiqat, istintaq, prokurorluq və məhkəmə orqanlarının qanunsuz hərəkətləri nəticəsində fiziki şəxslərə vurulmuş ziyanın ödənilməsi haqqında”, “Vətəndaşların hüquq və azadlıqlarını pozan qərar və hərəkətlərdən məhkəməyə şikayət edilməsi haqqında” və digər qanunlar qəbul edilmişdir.

Beləliklə, ölkəmizdə məhkəmə hakimiyyəti həm qanunverici, həm də icra hakimiyyəti tərəfindən hüquq normalarının, ilk növbədə, konstitusiya normalarının pozulmasının qarşısını alaraq dövlətlə vətəndaş arasında hüquq münasibətlərinin tənzimlənməsində saxlayıcı, tarazlayıcı rol oynamışdır.

Deyilənlərlə yanaşı, yeni Konstitusiyanın qəbulu ölkəmizin insan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində ixtisaslaşmış yeni təsisatların yaradılması baxımından da mühüm əhəmiyyət kəsb etmişdir. Belə ki, 1995-ci il Konstitusiyasının milli hüquq sistemimizə gətirdiyi mühüm yeniliklərdən biri də Əsas Qanunun ehtiva etdiyi dəyərlərin müdafiəsinin və dövlətin hüquqa bağlılığının təmin edilməsinin mühüm vasitələrindən biri kimi Konstitusiya Məhkəməsinin yaradılması olmuşdur.

Məlum olduğu kimi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası ilə onun səlahiyyətlərinə aid edilmiş məsələlərə dair ali konstitusiya ədalət mühakiməsi orqanıdır. Başlıca məqsədi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının aliliyinin təmin edilməsinə yönəlmiş 1997-ci ildə qəbul edilən “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Qanun və sonrakı dəyişikliklər Konstitusiya Məhkəməsinə Konstitusiyanın və qanunların şərh edilməsi, qanunların və digər normativ aktların, Ali Məhkəmənin qərarlarının, bələdiyyə aktlarının, dövlətlərarası və hökumətlərarası müqavilələrin Konstitusiyaya uyğunluğunun yoxlanılması, insanların konstitusiya hüquqlarının müdafiəsi ilə bağlı fərdi şikayətlərə baxılması, qanunvericilik, icra və məhkəmə haki-

miyyətləri arasında səlahiyyətlər bölgüsü ilə bağlı mübahisələrin həll edilməsi, Konstitusiyanın müdafiəsinə imkan yaradan digər səlahiyyətlər verilir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya hüququ sistemində Konstitusiya Məhkəməsi hüququn aliliyinin və hüquqi təhlükəsizliyin sütunlarından biri, həmçinin, demokratiyanın qorunması və inkişafının qarantıdır. Konstitusiya Məhkəməsi nə qanunverici, nə icra, nə də məhkəmə (onun klassik anlamında) hakimiyyəti orqanıdır və dövlətin xüsusi növ hakimiyyətini sui generis təmsil etməklə hakimiyyətin hər üç qolunun tənzimləyicisi kimi çıxış edir.

Konstitusiya Məhkəməsi geniş səlahiyyətlərə malik konstitusiya nəzarəti orqanıdır. Konstitusiya Məhkəməsi normativ hüquqi aktların Konstitusiyaya uyğunluğunu yoxlamaq səlahiyyəti vasitəsilə, ilk növbədə, qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş Konstitusiyanın aliliyinin təmin edilməsi məqsədini həyata keçirir. Konstitusiya Məhkəməsi yoxlanılan normanın və ya onun hər hansı bir hissəsinin Konstitusiyaya və ya özündən üstün hüquqi qüvvəyə malik akta uyğun olmadığını müəyyən etdikdə, onu qüvvədən düşmüş elan edir. Bununla həmin normativ hüquqi aktın müvafiq müddəası öz hüquqi qüvvəsini itirir və Azərbaycan Respublikasının ərazisində tətbiq edilmir.

Konstitusiya Məhkəməsi bəzən müvafiq sorğu əsasında normativ hüquqi aktların Konstitusiyaya və qanunlara uyğunluğunun yoxlanılması səlahiyyətini həyata keçirərkən məsələnin tənzimlənməsinin və hüquq tətbiqetmə təcrübəsinin birbaşa istiqamətləndirilməsinin zəruriliyi qənaətinə gələrək qanunvericiliyin müvafiq normalarını şərh edir.

Konstitusiya Məhkəməsi normativ hüquqi aktın rəsmi şərh edilməsinin qanunvericilikdə konkret hüquqi təcrübənin formalaşdırılması baxımından əhəmiyyətini nəzərə alaraq digər dövlət orqanları ilə qarşılıqlı əməkdaşlıq çərçivəsində hər hansı normanın təcrübədə düzgün tətbiqini müəyyənləşdirir. Normativ hüquqi akt şərh edilərkən onun normalarının məzmunu izah edilir, onların qanunvericilikdə yeri, habelə ictimai münasibətlərin eyni növünün müxtəlif aspektlərini tənzimləyən digər normalar ilə funksional və başqa əlaqələri müəyyən edilir. Konstitusiya Məhkəməsinin verdiyi rəsmi şərh nəticəsində, eyni zamanda, hüquqi tənzimləmə sahəsində mövcud boşluqlar aradan qaldırılaraq qanunvericilik normaları icti-

mai münasibətlərin hüquqi tənzimləmədən kənar qalmış hissəsinə də konstitusiya prinsipləri nəzərə alınmaqla tətbiq olunur. Qanunvericilik normalarının rəsmi şərh nəticəsində hüquq tətbiq etmə təcrübəsi vahid qaydada istiqamətləndirilərək ölkəmizin hüquq sisteminin inkişafı və ədalət mühakiməsinin səmərəli həyata keçirilməsi üçün əhəmiyyətli şərait yaradılır. [12]

Konstitusiya Məhkəməsi neqativ qanunverici rolunda çıxış etməklə qüsurlu hüquq normalarını hüquq sistemindən kənarlaşdırır. [6] Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin X hissəsinə görə qanunlar və digər aktlar, yaxud onların ayrı-ayrı müddəaları, Azərbaycan Respublikasının hökumətlərarası müqavilələri Konstitusiya Məhkəməsinin qərarında müəyyən edilmiş müddətdə qüvvədən düşür. Bu halda Konstitusiya Məhkəməsi qanunverici rolunda çıxış etmir və onu da əvəz etmir. Başqa sözlə, Konstitusiya Məhkəməsinin qərarları müəyyən müddətdə hüququn mənbəyi kimi çıxış edirlər. Konstitusiya Məhkəməsinin fəaliyyətində əsas məqsəd hüquqi ziddiyyətləri və boşluqları müəyyən etməkdir. Konstitusiya Məhkəməsinin qərarlarının icrası üzərinə vəzifə qoyulmuş subyektlərdən fəal hərəkətlər tələb edir. [4] Qanunverici orqan Konstitusiya Məhkəməsinin praktikasına əsaslanmalı və qanun qəbul edərkən onu nəzərə almalıdır. Qanunverici tərəfindən Konstitusiya Məhkəməsinin qərarının nəzərə alınmasına qədər Məhkəmənin qərarı normativ məzmununda çıxış edəcək. Lakin qanunvericiliyə dəyişiklik, əlavələr edilməklə müvafiq qərar hüququn mənbəyi olmaqdan çıxmış olacaq.

Konstitusiya Məhkəməsinin hüquqi mövqeyi konstitusiya şərh ehtiva etməklə ümumi və məcburi xarakterli, maddi və prosesual istiqamətli olmaqla qanunverici və hüquq tətbiqedicilər üçün məcburidir və məhkəmənin qərarlarının əsasını təşkil edir. Konstitusiya Məhkəməsinin qərarlarının hüquqi təbiəti də müvafiq hüquqi mövqedən asılı olaraq formalaşdırılır. Konkret konstitusiya-hüquqi problemlərlə bağlı Konstitusiya Məhkəməsinin ümumiləşdirilmiş mülahizələri kimi qanunların və digər normativ aktların müddələrinin konstitusiya mənasının izahı olmaqla hüquqi mövqelər konkret situasiyalarda mövcud qeyri-müəyyənliyin aradan qaldırılmasına və Konstitusiya Məhkəməsinin yekun qərarlarının hüquqi əsaslarına xidmət edir. [5]

Müasir konstitusionalizmin mühüm hüquqi ölçülərindən biri də əsas hüquq və azadlıqların məhkəmə müdafiəsinin təmin edilməsidir. Cəmiyyət inkişaf etdikcə hüquqi müdafiə mexanizmləri də təkmilləşdirilir. Konstitusiyada təsbit edilən əsas hüquq və azadlıqların konstitusiya nəzarəti qaydasında qorunması da Konstitusiyanın əsas dəyəri olan fərdin konstitusiya-hüquqi azadlığının qorunmasının yeni səviyyəyə qaldırılması kimi qiymətləndirilməlidir. [1]

İnsan hüquqlarının qorunması ilə bağlı şikayət və müraciət edən, sorğu verən konstitusiya subyektləri sırasında xüsusi yer fərdlərə verilib. Konstitusiya nəzarəti hər bir halda insan hüquq və azadlıqlarına, fərdin qanuni maraqlarına toxunur. Hüquq sistemində Konstitusiyaya uyğun olmayan, hüquq və azadlıqların pozulmasına səbəb olan normativ aktın və ya məhkəmə təcrübəsinin Konstitusiya nəzarəti qaydasında mübahisələndirilməsi konstitusionallaşma prosesinin çevikliyinə təminat yaradır. [7]

Azərbaycanda 2002-ci il 24 avqustda referendum yolu ilə Konstitusiyanın mətninə edilmiş dəyişikliklər nəticəsində Konstitusiya Məhkəməsinə müraciət etmək hüququ olan subyektlərin dairəsi xeyli genişlənmiş, hər kəs, İnsan hüquqları üzrə Müvəkkil və məhkəmələr Konstitusiya Məhkəməsinə müraciət etmək hüququ əldə etmişdir.

Konstitusiya Məhkəməsi öz Plenumunun qərarlarında əks etdiyi hüquqi mövqeləri ilə milli hüquq sisteminin formalaşmasına və inkişafına öz töhfəsini verməkdədir. Həmin qərarlardan bir neçəsini vurğulamaq istərdim. Belə ki, Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “V.Ələsgərovanın şikayəti üzrə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının 27 aprel 2015-ci il tarixli qərarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair “29 dekabr 2015-ci il tarixli Qərarında qeyd olunmuşdur ki, vətəndaş Məhkəməyə şikayət edərək, cavabdeh “Almaniya-Invest” MMC-yə qarşı iddia qaldıraraq yaşayış sahəsinin saxlanılması üçün xidmət haqqına dair müqavilə bağlamaq öhdəliyinin cavabdehin üzərinə qoyulmasını və 2008-2012-ci illər ərzində artıq ödənilən xidmət haqqının yenidən hesablanaraq gələcək aylarla əvəzləşdirilməsinin cavabdehə tapşırılmasını xahiş etmişdir. [9]

Vətəndaş iddiasını belə əsaslandırmışdır ki, cavabdeh onunla müqavilə bağlamadan qanunsuz olaraq vəsait tələb etmiş, həmin

vəsaitin hansı məqsədlər üçün xərclənməsinə dair onun müraciətlərinə cavab verməmişdir. Azərbaycan Respublikası Mənzil Məcəlləsinin müvafiq normalarına əsasən, bilavasitə mülkiyyətçilər tərəfindən idarə olunan çoxmənzilli binanın yaşayış sahələrinin mülkiyyətçiləri yaşayış sahəsinə və kommunal xidmətlərə görə haqları müvafiq fəaliyyət növlərini həyata keçirən şəxslərlə bağlanmış müqavilələrə uyğun olaraq ödəyirlər. Yaşayış evlərinin mülkiyyətçiləri həmin evlərin saxlanması və təmiri üzrə xidmət və işlərin xərclərini çəkir, müvafiq fəaliyyət növlərini həyata keçirən şəxslərlə bağlanmış müqavilələrə uyğun olaraq kommunal xidmətlərə görə haqq ödəyirlər.

Konstitusiya Məhkəməsi Plenumu Mənzil Məcəlləsinin müvafiq müddəalarını əsas gətirərək qeyd etmişdir ki, çoxmənzilli binanın sahə mülkiyyətçiləri ümumi əmlakın saxlanması və təmiri üzrə xərcləri, habelə kommunal xidmətlərə görə haqqı yazılı müqavilə əsasında ödəməlidirlər.

Bununla bağlı Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu xüsusilə vurğulmuşdur ki, belə müqavilələrdə müəyyən olunan xərclər və xidmət haqları görülən işlərə və xidmətlərə uyğun hesablanmalı, real qiymətləri əks etdirməlidir, eləcə də sahə mülkiyyətçilərinin sosial, iqtisadi və maddi vəziyyəti nəzərə alınmaqla aydın və ağlabatan olmalıdır.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu qeyd etmişdir ki, məhkəmələr çoxmənzilli binalarda kommunal xidmətləri həyata keçirən idarəedici təşkilatların fəaliyyəti ilə bağlı yaranan mübahisələri həll edərkən, həmin təşkilatlar tərəfindən ümumi istifadədə olan sahələrdə sərf edilən təbii inhisarda olan malların (qaz, elektrik, su və s.) qiymətinin Tarif Şurası tərəfindən müəyyən edilmiş satış qiymətlərinə müvafiq olaraq kommunal xidmətlərə daxil edilməsinə xüsusi diqqət yetirməlidirlər.

Konstitusiya Məhkəməsi Plenumu hesab etmişdir ki, çoxmənzilli binaların mənzil və digər sahələrinin mülkiyyətçiləri ilə ümumi əmlakın saxlanması dair xidmətləri həyata keçirən idarəedici təşkilatlar arasında müqavilə bağlanarkən Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun bu Qərarla formalaşdırdığı hüquqi mövqeləri nəzərə alınmalıdır.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Cavidan Qafarovun şikayəti üzrə “Valideynlərini itirmiş və vali-

deyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların sosial müdafiəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun bəzi müddələrinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 25-ci maddəsinin I hissəsinə uyğunluğunun yoxlanılmasına dair” 25 yanvar 2017-ci il tarixli qərarında vətəndaş Konstitusiya Məhkəməsinə şikayət verərək, “Valideynlərini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların sosial müdafiəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun bəzi müddələrinin Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına uyğunluğunun yoxlanılmasını xahiş etmişdir. [10]

Şikayətdən məlum olmuşdur ki, ərizəçinin 21 yaşı vardır və o, Azərbaycan Tibb Universitetinin 5-ci kursunda ödənişli əsaslarla təhsil alır. C.Qafarovun atası 19 may 2016-cı il tarixində vəfat etmiş, anası isə I qrup əlildir. Ərizəçi göstərilən səbəblərə görə təhsil haqqını ödəmək imkanının olmamasını əsas gətirərək, Qanunda nəzərdə tutulan güzəştlərin tətbiq edilməsi məqsədilə Azərbaycan Tibb Universitetinin rəhbərliyinə müraciət etmişdir. Belə ki, Qanunun 5-ci maddəsinin birinci hissəsinə əsasən, bütün tipdən olan dövlət təhsil müəssisələrində, müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi elmi təşkilatın magistratura səviyyəsində, habelə bələdiyyə və özəl ali və orta ixtisas təhsili müəssisələrində təhsil alan valideynlərini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqlar, habelə onların arasından olan şəxslər həmin təhsil müəssisəsini və müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi elmi təşkilatın magistratura səviyyəsini bitirənədək tam dövlət təminatına götürülür.

C.Qafarova cavab məktubunda izah olunmuşdur ki, Azərbaycan Tibb Universiteti dövlət ali təhsil müəssisəsi olaraq heç bir tələbəni hüquqi əsas olmadan təhsil haqqından azad etmək səlahiyyətinə malik deyildir. Eyni zamanda məktubda bildirilmişdir ki, məsələyə aydınlıq gətirmək üçün Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyinə müraciət olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin məktubunda isə göstərilmişdir ki, Qanuna görə, valideynlərini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş və ya ona bərabər tutulan şəxslər (bir valideyni vəfat etmiş və o biri valideyni I və II qrup əlil olan) dedikdə, həmin kateqoriyadan olan 18 yaşınadək uşaqlar nəzərdə tutulur. Bu baxımdan, Qanunun 5-ci maddəsində göstərilən təhsil üzrə təminatlar ali təhsil aldıkları müddətdə (19-23 yaşında olan II-VI

kurs tələbələri) hər iki valideynini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş şəxslərə şamil edilmir

Ərizədə qeyd olunmuşdur ki, Qanunun adına uyğun olaraq onun müddəaları uşaqların sosial təminatı ilə bağlı münasibətləri tənzimləyir. “Uşaq hüquqları haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 1-ci maddəsinin mənasına görə, uşaq 18 yaşına (yetkinlik yaşına) çatmayan və tam fəaliyyət qabiliyyəti əldə etməyən hər bir şəxsdir.

Lakin Qanunun 1 və 5-ci maddələrinin məzmununa görə, onun imtiyazlarından artıq uşaq hesab edilməyən şəxslər də faydalana bilərlər. Bura məhz 18 yaşınadək hər iki valideynini itirmiş, habelə hər iki valideyninin himayəsindən məhrum olmuş ali və orta ixtisas təhsili müəssisələrində və müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi elmi təşkilatın magistratura səviyyəsində əyani formada təhsil alan 23 yaşınadək olan şəxslər aiddir. Lakin həmin şəxslər bu imtiyazı 18 yaşınadək valideynlərini itirdikləri və valideyn himayəsindən məhrum olduqları təqdirdə əldə edirlər.

Ərizəçi hesab etmişdir ki, Qanunun əsas məqsədi valideynlərini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların, habelə onların arasından olan 23 yaşınadək şəxslərin sosial müdafiəsinə dövlət təminatının verilməsidir. Yəni dövlət onların valideyn dəstəyindən məhrum olmasını əsas kimi qəbul edərək, bu şəxsləri dövlətin sosial müdafiəsi ilə əhatə edir. Sosial dəstəkdən faydalanmanın şərti kimi yalnız şəxsin 18 yaşınadək valideyn himayəsindən məhrum olması əsas götürülür, sonradan 18-23 yaş arasında oxşar vəziyyətə düşmüş digər şəxslərin təhsil almaq hüququnun davamlılığına təminat verilmir.

Məsələ ilə əlaqədar Konstitusiya Məhkəməsi Plenumu hesab etmişdir ki, “Valideynlərini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların sosial müdafiəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 1-ci maddəsinin 12-ci abzasındakı anlayışa 18 yaşına çatdıqdan sonra valideyn dəstəyindən məhrum olmuş və dövlət ali təhsil müəssisələrində əyani formada təhsil alan şəxslərin aid edilməməsi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 25-ci maddəsinin I hissəsi ilə uyğunsuzluq təşkil etdiyindən, həmin normanın bu Qərarın təsviri-əsaslandırıcı hissəsində əks olunan hüquqi mövqeyə uyğunlaşdırılması Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinə tövsiyə edilsin.

Bu Qərarın nəticəvi hissəsinin 1-ci bəndində göstərilən məsələ qanunvericilik qaydasında həll edilənədək Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 25-ci maddəsinin I hissəsinin tələbləri əsas götürülərək, dövlət ali təhsil müəssisələrində ödənişli əsaslarla əyani formada təhsil alan şəxslər “Valideynlərini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların sosial müdafiəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 1-ci maddəsinin 12-ci abzasında göstərilən səbəblərə görə 18 yaşına çatdıqdan sonra valideyn dəstəyindən məhrum olduqda, onların təhsil haqlarının ödənilməsi təhsil aldıkları müddətdə (23 yaşınadək) “Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 38.3-cü maddəsinə müvafiq olaraq təmin edilsin.

Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 472.1 və 1306-cı maddələrinin əlaqəli şəkilində şərh edilməsinə dair” 4 iyun 2018-ci il tarixli Qərarında ölmüş şəxsin hüquq varislərinin kreditorlar qarşısında hansı həcmdə məsuliyyət daşması, zəminlərin ölmüş şəxsin öhdəliklərinə görə mülki məsuliyyətinin olub-olmaması, məsuliyyətin olacağı təqdirdə onun hansı həcmdə və hansı vaxtdan yaranması və yaxud borclunun ölümü ilə zəminliyə xitam verilib-verilməməsi məsələlərinin Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 472.1 və 1306-cı maddələrinin tələbləri baxımından şərh edilmişdir. [11]

Qaldırılan məsələ ilə əlaqədar Konstitusiya Məhkəməsi Plenumu hesab etmişdir ki, Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 470, 472-ci, eləcə də 1146, 1255 və 1306-cı maddələrinə uyğun olaraq, borclunun ölümündən sonra, ilk növbədə, mirası qəbul etmiş vərəsələr miras açıldığı gündən onlara çatan miras payı həcmində miras qoyanın kreditorları qarşısında birgə məsuliyyət daşıyırlar. Miras qoyanın kreditorları tərəfindən vərəsələrə qarşı öhdəliyin icrası tələbi irəli sürülərkən, mirasın qəbulu ilə bağlı qanunvericilikdə müəyyən edilmiş müddətlər nəzərə alınmalıdır.

Borclunun ölümü zəminliyin xitamına səbəb olmur. Zəminin ölmüş borclunun kreditorları qarşısında məsuliyyətinin həddi miras əmlakın həcmi ilə məhdudlaşmır. Əgər zəminlik müqaviləsində ayırı qayda nəzərdə tutulmayıbsa, vərəsələr öhdəliyi icra etmədikdə və ya lazımınca icra etmədikdə, eləcə də miras əmlakın həcmi vərəsələrə öhdəliyi icra etməyə imkan vermədikdə, zəmin kreditor qarşısında tam məsuliyyət daşıyır.

Vərəsələr və zamin borclu öldükdən sonra əsas borcdan əlavə, faiz borcuna görə də məsuliyyət daşıyırlar. Borclunun təqsirli hərəkətləri nəticəsində öhdəlik icra edilmədiyi və ya lazımcı icra edilmədiyi halda hesablanmış dəbbə pulunun ödənilməsi ilə bağlı tələb kreditor tərəfindən bu Qərarın təsviri-əsaslandırıcı hissəsində əks olunmuş qaydada vərəsələr və ya zaminə qarşı irəli sürülə bilər. Vərəsələr və ya zaminin təqsirli hərəkətləri nəticəsində öhdəlik icra edilmədiyi və ya lazımcı icra edilmədiyi təqdirdə kreditor dəbbə pulunun ödənilməsini bu hərəkətləri törətmiş şəxsdən tələb edə bilər.

Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin zaminliyə xitam verilməsi hallarını nəzərdə tutan 477-ci maddəsinin bu Qərarın təsviri-əsaslandırıcı hissəsində əks olunan hüquqi mövqelər nəzərə alınmaqla təkmilləşdirilməsi Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə tövsiyə edilmişdir.

Beləliklə, müasir dünyanın demokratik inkişafının başlıca meyarlarından birini insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təmin olunması vəziyyəti təşkil edir. Bu hüquq və azadlıqlar bəşəriyyətin mənəvi-hüquqi və siyasi ideallarının ali təzahürünə çevrilməklə vətəndaş cəmiyyətinin əsas prioriteti olmuşdur.

Həqiqətən də, istənilən demokratik cəmiyyətin əsasını insan hüquq və azadlıqlarının tanınması və onların səmərəli təminat mexanizmlərinin mövcudluğu təşkil edir.

Öz fəaliyyəti dövründə ümumiliklə 390 qərar qəbul etmiş Konstitusiyaya Məhkəməsi ölkəmizdə demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlət quruculuğu prosesində fəal iştirak etmiş, qəbul etdiyi qərarları ilə hər kəsin Konstitusiyamıza və qanunlara hörmət və ehtiramının artmasına, ədalət, azadlıq və humanizm kimi prinsiplərin möhkəmləndirilməsinə, demokratiyanın və hüquqi mədəniyyətin inkişafına öz dəyərli töhfəsini vermişdir. Bu qərarlardan 21 konstitusiyaya işinə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddənin III hissəsinin 1-ci bəndinə uyğun olaraq baxılmış, onlardan 20 iş qanunların konstitusiyaya uyğunluğunun yoxlanılmasına, 1 iş isə Prezident fərmanının və Nazirlər Kabineti qərarının Konstitusiyaya uyğunluğunun yoxlanılmasına dair olmuşdur. Ümumilikdə isə 41 Qərarında Milli Məclisə qanunvericilikdə müxtəlif tənzimləmələrlə bağlı tövsiyə edilmişdir.

Qəbul etdiyi qərarlarda konkret məsələlərə dair Konstitusiyanın konsepsiyasından, məzmun və mahiyyətindən irəli gələn hüquqi mövqeyini ifadə etməklə Konstitusiya Məhkəməsi hüquq yaradıcılığı prosesində fəal iştirak edir və hüquq tətbiqetmə təcrübəsinə pozitiv təsir göstərir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Abdullayev F.S. Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Hüquqi Mövqeləri 1998-2012. Bakı, 2013. s.64-71
2. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası. Bakı, 2016. s. 10
3. Məmmədov M. Milli konstitusiyamız ölkəmizin inkişafının əsas mənbəyidir / “Xalq” qəz., Bakı, 2008,12 noyabr, № 253
4. Витрук.Н.В. Конституционное правосудие в России (1991-2001). Очерк теории и практики. М.: Городец-Издат, 2001, с.454-456.
5. Витрук Н.В. Правовые позиции Конституционного Суда Российской Федерации: понятие, природа, юридическая сила и значение // Конституционное право: восточноевропейское обозрение. 1999,№3, с.95.
6. Кряжков В.А., Лазарев Л.В. Конституционная юстиция в Российской Федерации. М..1998,с.242
7. Селиванов А.А., Стрижак А.А. Вопросы теории конституционного правосудия в Украине: актуальные вопросы современного развития конституционного правосудия. Киев: Логос, 2010, (210 с.), с.148.
8. Чиркин В.Е. Основы государственной власти. М.: Юристъ, 2003, 112 с
9. <<http://www.constcourt.gov.az/decisions/346>>
10. <<http://www.constcourt.gov.az/decisions/377>>
11. <<http://www.constcourt.gov.az/decisions/406>>
12. <<http://www.constcourt.gov.az/news/496>>

Mübariz PİRVERDİYEV

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya
Məhkəməsi Aparatının məsləhətçisi

“Konstitusiyanın hər bir müddəası xalqın iradəsini ifadə edir”

H. ƏLİYEV

MÜSABİQƏ YOLU İLƏ VƏZİFƏ TUTAN ŞƏXSLƏRİN ƏMƏK MÜQAVİLƏSİNƏ XİTAM VERİLMƏSİ

Əmək hüquq münasibətləri ictimai münasibətlərin bir növü olub hüquqla tənzimlənən sahələr sırasına daxildir. Əmək münasibətləri hüquqi formada ifadə olunmuş elə bir ictimai münasibətidir ki, onun çərivəsində işçi müəyyən haqq müqabilində işəgötürənin xeyrinə və onun rəhbərliyi altında özünün əmək qabiliyyətini realizə edir.

Qanunvericiliyin əmək hüquq münasibətlərinin yaranmasını, dəyişməsini və xitamını bağladığı hallar hüquqi faktlar adlandırılır. Əmək hüquq münasibətlərinin yaranmasını doğuran hüquqi faktlar onların yaranmasının əsasları adlanır.

Bir qayda olaraq, əmək hüquq münasibətlərinin yaranmasının əsası qismində əmək müqaviləsi və əmək müqaviləsi bildirişinin qeydiyyatına alınması çıxış edir. Bu barədə Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsinin 7-ci maddəsinin ikinci hissəsində göstərilmişdir ki, bu Məcəllənin 7-ci maddəsinin 2-1-ci hissəsi ilə müəyyən edilmiş hallar istisna olmaqla, əmək münasibətləri elektron informasiya sisteminə gücləndirilmiş elektron imza vasitəsi ilə daxil edilmiş əmək müqaviləsi bildirişinin qeydiyyatına alınmasından və bu barədə işəgötürənə elektron qaydada məlumat göndərilməsindən sonra yaranır.

Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsinin 3-cü maddəsinin beşinci hissəsinə əsasən isə əmək müqaviləsi (kontraktı) işəgötürənlə işçi arasında fərdi qaydada bağlanan əmək münasibətlərinin əsas şərtlərini, tərəflərin hüquq və vəzifələrini əks etdirən yazılı müqavilədir.

Lakin bəzi hallarda əmək hüquq münasibətlərinin yaranması üçün təkcə əmək müqaviləsi və əmək müqaviləsi bildirişi kifayət etmir, yəni əmək qanunvericiliyi onun yaranmasını bir neçə hüquqi aktla bağlayır. Məcmu halında bu hüquqi aktlar əmək hüquq münasibələrinin əsas qismində çıxış edərək mürəkkəb hüquqi tərkibdən ibarətdir. Bu mürəkkəb tərkiblərin mövcudluğu hər şeydən əvvəl işçilərin ayrı-ayrı kateqoriyalarının əməyinin spesifikliyi, onların yerinə yetirdikləri işlərin mürəkkəbliyi və məsuliyyətliliyi və s. ilə şərtlənir.

Buna misal olaraq müsabiqə yolu ilə vəzifələrin tutulmasını göstərmək olar. Müəyyən vəzifələrin müsabiqə yolu ilə tutulması elmi müəssisə və təşkilatlar və təhsil müəssisələrində elmi, elmi-pedaqoji fəaliyyətlə bağlı vəzifələr üzrə elan edilir. (ƏM-in 50-ci maddəsinin ikinci hissəsi). Ali təhsil müəssisələrində kafedra müdiri, professor-müəllim vəzifələrinin tutulması aşağıdakı mərhələlərdən keçməklə həyata keçirilir: 1) ali məktəbin (fakültənin) Elmi Şurasının qərarı ilə başa çatan müsabiqə, yəni, seçilmə aktı; 2) Elmi Şuranın qərarının təsdiq edilməsi haqqında işəgötürənin (rektorun) hüquqi qüvvəyə malik əmri; 3) müsabiqənin qalibi ilə işəgötürən arasında müddətli və ya müddətsiz əmək müqaviləsinin bağlanması.

Qüvvədə olan əmək qanunvericiliyi müsabiqənin keçirilməsinin üç üsulunu təsbit etmişdir: Birincisi, müsabiqə işçinin (müvafiq vəzifəni tutmaq iddiasında olan şəxsin sənədləri, elmi işləri, kadr-uçot məlumatları üzrə; ikincisi, müsahibə, test üsulu ilə; üçüncüsü isə yuxarıda göstərilən üsulların hər ikisindən istifadə olunmaqla qarışıq üsulla keçirilə bilər.

Hüquqi tərkibin birinci faktı – müvafiq vəzifələrin tutulması üçün müsabiqənin elan edilməsidir. İkinci faktı – müsabiqənin keçirilməsidir. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirinin 1996-cı il 7 avqust tarixli 401 nömrəli əmri ilə təsdiq edilmiş “Ali təhsil müəssisələrində professor-müəllim və kafedra müdiri vəzifələrinin tutulması qaydası haqqında” Əsasnamənin 1.1-ci bəndinə uyğun olaraq, ali təhsil müəssisələrində kafedra müdiri, professor, dosent, baş müəllim, müəllim və assistent vəzifələri bir qayda olaraq müsabiqə yolu ilə beş il müddətinə tutulur.

Üçüncü faktı – müsabiqənin nəticələrinin rəsmiləşdirilməsi və müsabiqənin qalibi olmuş işçi ilə əmək müqaviləsinin bağlanmasıdır. Bu mərhələdə müsabiqənin nəticələri işəgötürən tərəfindən təsdiq edilir və müsabiqənin qalibi ilə müddətli və ya müddətsiz əmək müqaviləsi bağlaya bilər.

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirinin 09 mart 2011-ci il tarixli 400 nömrəli əmri ilə təsdiq edilmiş “Ali təhsil müəssisələrində kafedra müdiri, dekan və dekan müavini vəzifələrinin tutulması Qaydaları”nın” 1.2-ci bəndinə görə ali təhsil müəssisələrində kafedra müdiri və fakültə dekanı vəzifələrinin tutulması müsabiqə yolu ilə həyata keçirilir. Müsabiqənin nəticəsinə əsasən həmin vəzifələrə təyin olunmuş şəxslərlə işəgötürən arasında əmək münasibətləri beş il müddətinə bağlanmış əmək müqaviləsi ilə tənzimlənir.

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin Kollegiyasının 15 noyabr 2017-ci il tarixli 5/5 nömrəli qərarı ilə təsdiq olunmuş “Ali təhsil müəssisələrində kafedra müdiri, dekan və dekan müavini vəzifələrinin tutulması Qaydaları”nın 1.12-ci bəndi (bu Qaydalar 2018-ci il 15 fevral tarixindən qüvvəyə minir) nəzərə alınaraq müvafiq vəzifələrin tutulması ilə bağlı elan olunmuş və əmr qüvvəyə minənə qədər proseduru başa çatmayan müsabiqələrin dayandırılması və bu Qaydalara uyğun həmin vəzifələrin tutulması ilə bağlı seçkilərin təşkil olunması təmin edilmişdir.

Eyni zamanda Təhsil Nazirliyinin 09 mart 2011-ci il tarixli 400 nömrəli əmrinin 1-ci, 2-ci, 3-cü bəndləri və bu əmrlə təsdiq olunmuş “Ali təhsil müəssisələrində kafedra müdiri, dekan və dekan müavini vəzifələrinin tutulması Qaydaları” qüvvədən düşmüş hesab edilmişdir.

Yeni Qaydalarda 1.2-ci bənddə təyin olunmuş sözləri seçilmiş sözləri ilə əvəz edilmişdir.

Ümumiyyətlə, Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsinin elm və təhsil müəssisələrində elmi və elmi-pedaqoji fəaliyyətlə bağlı vəzifələrin tutulmasını tənzimləyən 50-ci maddəsinin 4-cü hissəsinə əsasən, “müsabiqənin keçirilməsi şərtlərini və vəzifələrin müsabiqə yolu ilə tutulması qaydasını tənzimləyən normativ hüquqi aktı müvafiq icra hakimiyyəti orqanı (Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti) qəbul edir”. Lakin belə bir normativ hüquqi akt qəbul edilmədiyindən müsabiqənin keçirilməsi və ali təhsil müəssisələrində vakant vəzifələrin tutulması yuxarıda qeyd olunan, Təhsil Nazirliyinin qəbul etdiyi müvafiq “Qaydalar” əsasında həyata keçirilir.

Təcrübədə mövcud olan və göstərilən arqumentlər ondan ibarətdir ki, müsabiqə yolu ilə vəzifə tutan şəxslə müddətsiz əmək müqaviləsi bağlanmışdırsa onların tutduğu vəzifələrə yenidən müsabiqə keçirmək faktiki olaraq əhəmiyyətsizdir. Bundan başqa, müsabiqə keçirilsə belə, müsabiqədən keçməyən əməkdaşla əmək münasibətlərinə xitam ver-

mək mümkün deyil. Belə ki, qeyd olunan əsasla əmək müqaviləsinə xitam verilməsi əsası nəzərdə tutulmamışdır.

Müsabiqə yolu ilə vəzifə tutan şəxs müddətsiz əmək müqaviləsi əsasında fəaliyyət göstərsə, habelə əmək müqaviləsində ona xitam verilməsinin Əmək Məcəlləsində nəzərdə tutulan hallarından fərqli olan əlavə hallar da müəyyən edilməmişdirsə Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirinin 1996-cı il 7 avqust tarixli 401 nömrəli əmri ilə təsdiq elimiş “Ali təhsil müəssisələrində professor-müəllim və kafedra müdiri vəzifələrinin tutulması qaydası haqqında” Əsasnamənin 3.7-ci bəndinə əsaslanaraq işçinin seçki müddəti qurtardığına görə tutduğu vəzifədən azad edilməsi halları təcrübədə mövcud olan və anlaşılma-mazlıqlar yaradan məqamlardandır.

Belə ki, həmin əsasnamənin 3.7-ci bəndinə görə yeni müddətə vəzifəni tutmaq üçün ərizə verməmiş və ya müsabiqədən keçməmiş şəxslər cari semestrin sonundan gec olmayaraq tutduqları vəzifədən rektor tərəfindən azad edilir və əmək kitabçasında aşağıdakı qeydiyyat aparılır: “Seçki müddəti qurtardığına görə tutduğu vəzifədən azad edilir”. Bu halda kafedra müdirləri sonradan müsabiqədə iştirak etmək şərti ilə ən çoxu bir il müddətinə rektorun əmri ilə həmin ali məktəbdə müvafiq işlə təmin olunur.

Bu baxımdan ilk öncə qeyd etmək olar ki, əmək müqaviləsinin məzmununu təşkil edən zəruri şərtlərdən biri də onun müddətidir. Əmək Məcəlləsi yazılı əmək müqavilələri barəsində müddələri özündə əks etdirir. Qanunvericiliyə müvafiq olaraq əmək müqavilələri müddətli, müddətsiz və əvəzçilik (müddətlinin bir növü olub adətən ayrıca növ kimi qəbul edilmir) üzrə ola bilər.

ƏM-nin 45-ci maddəsi qüvvədə olma müddətinə görə əmək müqaviləsinin iki növünü nəzərdə tutur. Birincisi qabaqcadan müddəti müəyyən edilmədən (müddətsiz) bağlanılan əmək müqaviləsidir. Müddətinə görə əmək müqaviləsinin əsas növü müddətsiz əmək müqaviləsidir. Belə müqavilə bağlayaraq tərəflər onun qüvvədə olma müddəti barədə razılaşırlar. Əmək müqaviləsində ancaq onun qüvvəyə mindiyi gün müəyyənləşdirilə bilər.

İkincisi müddətli əmək müqaviləsidir. Belə müqavilələri bəzən müəyyən müddətə bağlanılan əmək müqavilələri də adlandırırlar. Müddətli əmək müqaviləsi yalnız qanunvericilikdə nəzərdə tutulan hallarda bağlanıla bilər. Əgər əmək müqaviləsi bağlayarkən tərəflər onun müddəti barədə danışıbmışlarsa və bu barədə əmək müqaviləsində heç bir şərt nəzərdə tutulmamışsa, həmin müqavilə müddətsiz

bağlanmış hesab edilir. Həmçinin müddətli əmək müqaviləsi fasiləsiz olaraq 5 ildən artıq müddətə davam edərsə, müddətsiz əmək müqaviləsi hesab edilir.

Əmək funksiyasının yerinə yetirilməsi şərtlərinə görə işin və ya göstərilən xidmətlərin daimi xarakterə malik olduğu qabaqcadan bəlli olduğu hallarda, bu Məcəllənin 47-ci maddəsi ilə müəyyən edilən hallar istisna olmaqla, əmək müqaviləsi müddəti müəyyən edilmədən bağlanmalıdır (ƏM-nin 45-ci maddəsinin dördüncü hissəsi). Burada müəyyən olunmuş məhdudiyyətlər işçini işəgötürəndən asılı edən, işə qəbul zamanı müddətli əmək müqaviləsindən istifadəni məhdudlaşdıran təminatları təsbit edir.

Əmək funksiyasının xüsusiyyətlərinə, onun icrasının şərtlərinə, müddətinə görə işlərin (xidmətlərin) daimi xarakter daşmadığı hallarda əmək müqaviləsi müəyyən müddətə bağlanıla bilər. Əgər əmək müqaviləsi müəyyən müddətə bağlanırsa, bu zaman müqavilənin qüvvəyə mindiyi gün, ay və il, habelə onun qüvvəsinin başa çatdığı gün, ay və il dəqiq göstərməlidir.

Tərəflərin əmək müqaviləsi üzrə qarşılıqlı öhdəlikləri baxımından həm işçinin, həm də işəgötürənin öhdəlikləri əmək müqaviləsində dəqiq göstərməlidir. ƏM-in 10 və 12-ci maddələrində təsbit olunmuş öhdəlikləri yenidən əmək müqaviləsində sadalamağa ehtiyac yoxdur.

İstər işçi, istərsə də işəgötürən hər hansı əlavə şərtin əmək müqaviləsinə daxil edilməsinin təşəbbüskarı qismində çıxış edə bilərlər. Əgər tərəflərdən biri əlavə şərtin müqaviləyə daxil edilməsini təkid edərsə, yalnız hər iki tərəfin qarşılıqlı razılığı əsasında o müqaviləyə daxil edilə bilər. Tərəflərdən biri təkid edərsə və digər tərəf buna razı deyildirsə, onda həmin əlavə şərt əmək müqaviləsinin məzmununa daxil edilə bilməz.

İşçi ilə müddətsiz əmək müqaviləsi bağlandığı zaman işəgötürən işçidən konkret müddət göstərməklə yenidən müddətli əmək müqaviləsinin bağlanılmasını, hətta bunun üçün zəruri hallar yaranarsa belə tələb edə bilməz. Müddət müəyyən edilmədən (müddətsiz) bağlanmış əmək müqaviləsi müqavilənin hər iki tərəfinin, yəni işçinin və işəgötürənin razılığı olmadan birtərəfli qaydada (ya işəgötürənin, ya da işçinin təşəbbüsü ilə) müddətli əmək müqaviləsi ilə əvəz edilə bilməz.

Əmək hüquq münasibətlərinin xitamı üçün hansı subyektin təşəbbüs göstərməsindən asılı olaraq aşağıdakılar bu hüquq münasibətlərinin xitamının əsasları qismində çıxış edir: 1) tərəflərin qarşılıqlı razılığı (əgər

əmək müqaviləsində bu hal nəzərdə tutulmuşdursa); 2) tərəflərdən birinin təşəbbüsü; 3) tərəflərin iradəsindən asılı olmayan hallar və s.

Əmək müqaviləsinə xitam verilməsinin əsaslarını ümumi və əlavə əsaslara təsnifləşdirmək olar.

Əmək müqaviləsinə xitam verilməsinin ümumi əsasları Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsinin 68-ci maddəsində öz əksini tapıb. Bu əsaslar aşağıdakılardır: a) tərəflərdən birinin təşəbbüsü; b) əmək müqaviləsinin müddətinin qurtarması; c) əmək şəraitinin şərtlərinin dəyişdirilməsi; ç) müəssisənin mülkiyyətçisinin dəyişməsi ilə əlaqədar (bu Məcəllənin 63-cü maddəsinin ikinci hissəsində göstərilən işçilər); d) tərəflərin iradəsindən asılı olmayan hallar; e) tərəflərin əmək müqaviləsində müəyyən etdiyi hallar.

İşçi bir təqvim ayı qabaqcadan işəgötürəni yazılı ərizəsi ilə xəbərdar etməklə, əmək müqaviləsini ləğv edə bilər. İşəgötürən tərəfindən zor işlədilərək, hədə-qorxu gələrək, yaxud hər hansı başqa üsulla işçinin iradəsinin əleyhinə əmək müqaviləsini ləğv etməyə onu məcbur etmək qadağandır (ƏM maddə 69).

İşəgötürən tərəfindən əmək müqaviləsinə bu Məcəllənin 68, 69, 70, 73, 74 və 75-ci maddələrində nəzərdə tutulan əsaslardan yalnız biri ilə xitam verilə bilər. Əmək müqaviləsinə eyni zamanda iki və daha artıq əsasla, həmçinin qanunvericilikdə nəzərdə tutulmayan əsasla, habelə bu Məcəllə ilə müəyyən edilmiş əmək müqaviləsinin ləğv edilməsi qaydalarına əməl olunmadan xitam verilə bilməz (ƏM maddə 76).

İşəgötürən tərəfindən əmək müqaviləsinin ləğv edilməsinin əsasları Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsinin 70-ci maddəsində göstərilmişdir. ƏM-nin 72-ci maddəsində isə işçi tərəfindən əmək vəzifələrinin kobud şəkildə pozulması hesab edilən hallar sadalanmışdır. Əmək müqaviləsinə tərəflərin iradəsindən asılı olmayan hallarda da xitam verilə bilər ki, belə xitamvermənin əsasları Əmək Məcəlləsinin 74-cü maddəsində sadalanır.

ƏM-nin 68-ci maddəsinin ikinci hissəsinin “b” bəndinə əsasən əmək müqaviləsinə xitam verilməsinin əsaslarından biri də əmək müqaviləsinin müddətinin qurtarmasıdır. Müddətli əmək müqaviləsinə xitam verilməsi qaydaları ƏM-nin 73-cü maddəsi ilə tənzimlənmişdir. Belə ki, müddətli əmək müqaviləsinin müddəti qurtardıqda xitam verilir. Əmək Məcəlləsinin 45-ci maddəsinin beşinci hissəsi nəzərə alınmaqla, müddətli əmək müqaviləsində göstərilən müddət qurtardıqda əmək münasibətləri davam etdirilərsə və müddət bitdikdən sonrakı bir həftə ərzində tərəflərdən heç biri müqaviləyə xitam verilməsini tələb

etmirsə, həmin əmək müqaviləsi əvvəl müəyyən olunmuş müddətə (yəni əvvəlcə hansı müddətə bağlanmışsa həmin müddətə) uzadılmış hesab olunur.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, ƏM-nin 45-ci maddəsinin beşinci hissəsinə əsasən müddətli əmək müqaviləsi fasiləsiz olaraq 5 ildən artıq müddətə davam edərsə, müddətsiz əmək müqaviləsi hesab edildiyindən bu müqavilə ƏM-nin 68-ci maddəsinin ikinci hissəsinin “b” bəndi ilə xitam edilə bilməz.

Əmək müqaviləsində nəzərdə tutulan hallarda ona xitam verilməsinin tənzimlənməsi əsaları ƏM-nin 75-ci maddəsində nəzərdə tutulmuşdur. Belə ki, tərəflər əmək müqaviləsi bağlayarkən ona xitam verilməsinin bu Məcəllədə nəzərdə tutulan hallarından fərqli olan əlavə hallarını müəyyən edə bilərlər. Əmək müqaviləsində, ona xitam verilməsi barədə tərəflərin qarşılıqlı razılığı ilə ƏM-nin 75-ci maddəsinin 2-ci bəndinə uyğun əlavə hallar nəzərdə tutula bilər.

Qeyd edək ki, Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsinin 68-ci maddəsinin 2-ci hissəsinin “a” bəndi (tərəflərdən birinin təşəbbüsü) ilə işçinin işəgötürən tərəfindən azad edilməsi əsaslarını müəyyən edir.

Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsinin 68-ci maddəsinin 2-ci hissəsinin “a” bəndinin (tərəflərdən birinin təşəbbüsü) dəqiqləşdirilməsi, daha doğrusu hansı halları nəzərdə tutması həmin Məcəllənin 70-ci maddəsi ilə dəqiqləşdirilmişdir.

Belə əsaslardan biri ƏM-nin 70-ci maddəsinin “c” bəndində nəzərdə tutulmuşdur ki, əmək müqaviləsi peşəkarlıq səviyyəsinin, ixtisasının (peşəsinin) kifayət dərəcədə olmadığına görə işçinin tutduğu vəzifəyə uyğun gəlmədiyi barədə səlahiyyətli orqan tərəfindən müvafiq qərar qəbul edildikdə işəgötürən tərəfindən ləğv edilə bilər.

Bu maddədə “səlahiyyətli orqan” dedikdə, işçilərin ixtisasına, peşə dərəcəsinə, təcrübəsinə, peşəkarlıq səviyyəsinə görə tutduğu vəzifəyə uyğun olduğunu müəyyən etmək məqsədi ilə yaradılan və müvafiq səlahiyyətlərə malik olan attestasiya komissiyası, Azərbaycan Respublikasında dövlət ümumi təhsil müəssisələrində işləyən təhsilverənlərin və praktik tibb və ya əczaçılıq fəaliyyəti ilə məşğul olan işçilərin sertifikatlaşdırılmasını həyata keçirən müvafiq icra hakimiyyəti orqan başa düşülməlidir.

ƏM-nin 70-ci maddəsinin tətbiqi zamanı iki halı nəzərə almaq lazımdır. Birincisi, əmək müqaviləsini ləğv etmək işəgötürənin vəzifəsi deyil, hüququdur. Əmək müqaviləsinin ləğv edilməsi haqqında məsələ hər bir halda konkret istehsalat şəraiti, işçinin şəxsiyyəti, kollektivdə

nüfuzu, peşəkarlıq səviyyəsi, törətdiyi xətanın xarakteri nəzərə alınaraq həll edilir. İkincisi, əmək müqaviləsinin ləğv edilməsinin əsasları məşğulluq sahəsindən, yerinə yetirilən funksiyalardan, kollektivdəki vəziyyətdən asılı olmayaraq bütün işçilərə şamil edilir və bu Siyahı qətidir və genişləndirilə bilməz. Bu əsaslar işçilərin ayrı-ayrı kateqoriyalarının əməyinin spesifikasiyi nəzərə alınmaqla tətbiq edilir.

İşçilərin və iş yerlərinin attestasiyasının keçirilməsini tənzimləyən hüquq normaları ƏM-nin doqquzuncu fəsilində nəzərdə tutulur. İşçilərin attestasiyası bu Məcəllənin 65-ci maddəsi ilə müəyyən edilmiş qaydada keçirilir.

Həmin maddədə işçilərin attestasiyası, onun keçirilməsi qaydaları və şərtləri göstərilmişdir. Belə ki, işçilərin peşəkarlıq səviyyəsinin yoxlanılması, ixtisasına, sənətinə müvafiq olaraq onların tutduğu vəzifəyə (peşəyə) uyğun olduğunu aşkara çıxarmaq məqsədi ilə bu Məcəllənin 66-cı maddəsində göstərilən işçilər istisna olunmaqla qalan bütün işçilərin attestasiyası keçirilə bilər.

Yalnız müvafiq iş yerində azı bir il çalışmış işçilər attestasiyadan keçirilə bilər. Hər bir işçi üç ildə, elmi işçilər isə beş ildə bir dəfədən çox olmayaraq attestasiyadan keçirilə bilər.

Azərbaycan Respublikasında dövlət ümumi təhsil müəssisələrində işləyən təhsilverənlərin attestasiyası keçirilmir.

Attestasiya komissiyası işçinin tutduğu vəzifəyə (peşəyə) uyğun olduğu və ya uyğun olmadığı haqqında iki qərardan yalnız birini qəbul edir. Bununla yanaşı attestasiya komissiyası bu qərarlarında işçinin başqa vəzifədə (peşədə) istifadə edilməsinin məqsədə müvafiqliyi barədə işəgötürənə tövsiyə edə bilər (ƏM-in 65-ci maddəsinin yeddinci hissəsi).

Attestasiya komissiyası işçinin tutduğu vəzifəyə (peşəyə) uyğun gəlmədiyini haqqında qərar qəbul edərsə, işəgötürən tərəfindən işçinin peşəkarlığı, ixtisası (peşəsi, sənəti) nəzərə alınmaqla onun müvafiq iş (vəzifəyə) keçirilməsi imkanı araşdırılmalıdır. İşəgötürənin belə imkanları olmadıqda və ya işçi başqa iş keçirilməkdən imtina edərsə, onda onunla bağlanmış əmək müqaviləsi ƏM-nin 70-ci maddəsinin "c" bəndi ilə ləğv edilir.

Nəzərə almaq lazımdır ki, attestasiya komissiyasının tövsiyəsi 30 təqvim günü ərzində etibarlıdır. Xəstəlik müddəti, məzuniyyətdə və ezamiyyətdə olduğu dövr 30 günlük müddətə daxil edilmir. İşəgötürən attestasiya komissiyasının qərarının qəbul edildiyi gündən 30 təqvim günü ərzində işçi ilə əmək müqaviləsini ləğv etmək hüququna malik

olur. Yəni bu əsasla işçinin əmək müqaviləsini ləğv etmək işəgötürənin vəzifəsi deyil, hüququdur. İşəgötürən bu hüququndan istifadə etməyə də bilər.

Göründüyü kimi, əmək müqaviləsinin ləğv edilməsi ilə bağlı maddələr müddətin göstərilməsindən asılı olmayaraq vardır. Konkret göstərilib ki, hansı şəraitdə işçi ilə işəgötürən arasında əmək müqaviləsi ləğv edilə bilər. Yəni, müddətin formal göstərilməsindən asılı olmayaraq, hər hansı bir səbəb olduqda işəgötürən müvafiq qanunda göstərilən maddələrə istinad edərək işçini işdən azad edə bilər.

Bununla belə, tərəflərin əvvəlcədən əmək müqaviləsində əmək müqaviləsinin xitamı halları nəzərdə tutduqları hal istisna olmaqla, Əmək Məcəlləsində əmək müqaviləsinin xitamı əsasları dəqiq göstərildiyindən müsabiqə yolu ilə vəzifə tutan (müsabiqə yolu ilə vəzifə tutub müddətsiz əmək müqaviləsi əsasında fəaliyyət göstərən) işçinin yuxarıda qeyd edilən qaydada tətbiq olunan və gətirilən arqumentlər əsasında işdən azad edilməsi hesab edirik ki, yolverilməzdir.

Belə ki, əmək müqaviləsi onu imzalayan tərəflərin iradəsini ifadə etməklə onlar arasında icrası məcburi hesab edilir. Bu baxımdan tərəflər arasında yarana biləcək hər hansı bir mübahisəli vəziyyət birinci növbədə Əmək Məcəlləsinin tələblərinə uyğun olaraq tərəflər arasında imzalanmış əmək müqaviləsinin şərtlərinə uyğun olaraq həll edilə bilər.

Əmək müqaviləsinin şərtlərini tərəflər görüşəcək işin xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla müstəqil müəyyən edirlər. Bu baxımdan qanunvericiliyin işəgötürənə və işçiyə verdiyi müstəqilliyə baxmayaraq, həmin müqavilənin şərtləri və müqavilədəki qarşılıqlı hüquq və vəzifələr Azərbaycan Respublikasının hüquq və qanunvericilik sistemində, ölkə Konstitusiyasındakı əsas insan və vətəndaşların hüquq və azadlıqlarına dair müddəalarına, eləcə də Əmək Məcəlləsinin tələblərinə zidd olmamalıdır.

Eyni zamanda, Əmək Məcəlləsinin 43-cü maddəsinin 2-ci hissəsində əmək müqaviləsində nəzərdə tutulması tərəflər üçün məcburi olan şərtlər və məlumatlar müəyyən edilmişdir. Həmin maddədə işçi üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edən məqamlar əmək müqaviləsinin müddətinin, işçinin əmək funksiyasının, əmək şəraitinin şərtlərinin müəyyən edilməsi haqqında konkret şərtlərin nəzərdə tutulmasıdır.

Bu halların qanunvericilikdə nəzərdə tutulması təsadüfi deyildir. Əmək müqaviləsi bağlanılarkən müqavilənin müddətli və ya müddətsiz bağlanması müəyyən edilə bilər. Bu baxımdan da əmək müqavi-

ləsinin müddətinə dair Əmək Məcəlləsinin 45-ci maddəsinin 2-ci hissəsində qeyd edilir: “əmək müqaviləsində onun hansı müddətə bağlanılması göstərilməmişdirsə, həmin müqavilə müddətsiz bağlanmış hesab edilir”.

Ümumi qaydada isə əmək müqaviləsi müddətsiz bağlanılır. Müddətli əmək müqaviləsinin bağlanması üçün əsas şərt işlərin daimi xarakterə malik olmamasıdır. Bir qayda olaraq müddətli əmək müqaviləsinin bağlanılmasında işəgötürən maraqlı olur. Bu baxımdan da əmək müqaviləsi hər hansı müddətə işəgötürənin şəxsi mülahizələrinə görə deyil, məhz qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş xüsusi hallarda bağlanıla bilər.

Buna görə də əmək müqavilələri bağlanılarkən müddət məsələsinin həlli praktiki baxımdan xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Yalnız Əmək Məcəlləsinin 47-ci maddəsində müddətli əmək müqaviləsinin bağlanması müəyyən edilmiş hallarda buna yol verilə bilər. Həmin maddədə müddətli əmək müqaviləsi bağlanan əsas hallar sadalanmışdır. Sadalanan həmin hallarda müddətli əmək müqaviləsinin bağlanması işəgötürənin vəzifəsi deyil, hüquqdur. Yəni belə hallar üzrə müddətsiz əmək müqaviləsi də bağlanıla bilər.

Belə hallardan biri kimi ƏM-nin 47-ci maddəsinin “ə” bəndində qeyd edilmişdir ki, bu Məcəllənin 6-cı maddəsinin “c” bəndində göstərilən orqanlar istisna olmaqla seçkili orqanlarda (təşkilatlarda, birliklərdə) seçkili vəzifələrə seçilərkən əmək müqaviləsi müəyyən müddətə bağlanıla bilər.

Belə ki, yuxarıda da qeyd edildiyi kimi bəzi peşələrin və vəzifələrin xarakteri ilə əlaqədar olaraq onların tutulması müsabiqə yolu ilə həyata keçirilir. Təbii ki, müsabiqə yolu ilə işə qəbul və belə şəxslərin vəzifədən azad edilməsi digər hallardan xeyli fərqlənir. Belə müəssisələrdə işə qəbul bir qayda olaraq işəgötürənin elan etdiyi müsabiqədən sonra həyata keçirilir. Eyni zamanda, müsabiqənin keçirilmə şərtlərini və vəzifələrin müsabiqə yolu ilə tutulması qaydaları müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən olunmuş qaydalara uyğun həyata keçirilir. Müəyyən vəzifələrin müsabiqə yolu ilə tutulması bir qayda olaraq elm, təhsil müəssisələrində elmi-pedoqoji fəaliyyətlə bağlı vəzifələr üzrə elan edilir.

Qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla müsabiqəni yalnız bir cinsin nümayəndəsi üçün elan etmək olmaz. Əmək Məcəlləsinin göstərişinə görə müsabiqədə işçinin (namizədin) bilik və bacarıqları, həmin vəzifəyə uyğun olub olmaması ya müsahibə, ya test üsu-

lu ilə, ya da bu üsulların hər ikisi vasitəsilə yoxlanılır və bu yoxlamaların nəticəsindən asılı olaraq namizəd müvafiq işlə təmin edilir.

Orta ümumtəhsil məktəblərində də digər müəssisələr kimi vəzifələrin müsabiqə yolu ilə tutulmasının şərtləri və qaydaları Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin müvafiq normativ hüquqi aktı ilə müəyyənləşdirilir.

Hal-hazırda orta ümumtəhsil məktəblərində müəllim vəzifələrinin tutulması Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyinin keçirdiyi ümumi müsabiqə nəticəsində həyata keçirilir. Müəllimlərin işə qəbulu ilə bağlı müsabiqənin nəticəsi elan edildikdən sonra qalib namizədlərlə əmək müqaviləsi bir qayda olaraq müddətsiz bağlanılır. Yəni əmək müqaviləsinin qüvvədən düşməsi müddəti göstərilmir.

Əmək Məcəlləsinin 45.4-cü maddəsinin tələbindən çıxış edilərsə, tərəflərin iradəsindən və ya qarşılıqlı razılığından asılı olmayaraq əmək funksiyalarının yerinə yetirilməsinə görə işin və ya göstərilən xidmətlərin daimi xarakterə malik olduğu qabaqcadan bəlli olduğu hallarda əmək müqaviləsi mütləq qaydada müddəti müəyyən edilmədən bağlanılmalıdır.

Bundan başqa müsabiqə yolu ilə vəzifə tutmuş namizədlə əmək müqaviləsi bağlanarkən sınaq müddəti nəzərdə tutulmur. Çünki Əmək Məcəlləsinin 52-ci maddəsinin göstərişinə görə müsabiqə yolu ilə müvafiq vəzifəni tutan şəxslərə sınaq müddəti tətbiq edilə bilməz.

Müsabiqə yolu ilə vəzifə tutmuş şəxslə əmək müqaviləsinə xitam verilməsi zamanı isə hər hansı bir istisnaya yol vermədən qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş əsaslarla və qaydada həyata keçirilir. Əmək müqaviləsində şəxsin müsabiqə yolu ilə vəzifə tutması əks olunmalıdır.

Beləliklə, daimi xarakterli vəzifəyə tərəflərin razılığı olmadan müddətli müqavilə ilə işə götürmə qanunla qadağandır. Müddəti müəyyən edilmədən bağlanmış əmək müqaviləsi hər iki tərəfin razılığı olmadan birtərəfli qaydada müddətli əmək müqaviləsi ilə əvəz edilə bilməz. Müsabiqə yolu ilə vəzifələrin tutulması zamanı isə müsabiqənin qalibi ilə işəgötürən müəyyən edilmiş qaydada müddətli və ya müddətsiz əmək müqaviləsi bağlayır.

Qanunvericilik sisteminin ən yüksək hüquqi qüvvəyə malik olan normativ hüquqi aktı Konstitusiyaadır. Onda ictimai həyatın və dövlətçiliyin hüquqi prinsipləri formalaşdırılmışdır. Konstitusiya cəmiyyətin ümumi hüquqi modelidir ki, buna görə də bütün digər cari qanunvericilik ona uyğun olmalıdır. Dövlətin heç bir digər hüquqi aktı Konstitu-

siyaya zidd olmamalıdır. Qanunun aliliyi, xüsusən də Konstitusiyanın aliliyi möhkəm hüquqi qanunçuluq rejimini və cəmiyyətdə stabil hüquq qaydasını təmin edir.

Konstitusiyada təsbit olunmuş insan və vətəndaşın hüquq və azadlıqları insanın təbii hüquqlarına əsaslanır. Ulu öndər Heydər Əliyevin dediyi kimi “Konstitusiyanın hər bir müddəası xalqın iradəsini ifadə edir”.

Maddələrindən üçdə biri insan hüquq və azadlıqlarına həsr edilmiş Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 35-ci maddəsi əməyin azadlığını bəyan edir. Əməyin azadlığı prinsipindən çıxış edərək əmək bazarında işçi işəgötürəni, işəgötürən isə işçini seçməkdə tam azaddır. Bu prinsip işçilərlə əmək müqaviləsinin bağlanmasını, onların şərtlərinin dəyişdirilməsini və xitam edilməsini tənzimləyən çoxlu sayda normaların mahiyyətini ifadə edir.

Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsinin giriş hissəsində qeyd olunduğu kimi Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsində Azərbaycan Respublikasının bağladığı və ya tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə, Beynəlxalq Əmək Təşkilatının Konvensiyalarına və digər beynəlxalq hüquq normalarına uyğun olaraq əmək münasibətlərinin yaranması, dəyişdirilməsi, onlara xitam verilməsi və bu münasibətlərin iştirakçılarının hüquqlarının mühafizəsi sahəsində işçilərin, işəgötürənlərin, habelə müvafiq dövlət hakimiyyəti orqanlarının hüquqlarını, vəzifələrini tənzim edən normalar təsbit edilir.

Bundan başqa, əmək münasibətlərində tərəflərdən hər birinin mənafeyi haqq-ədalətlə və qanunun aliliyi təmin olunmaqla qorunmalıdır. Qanunun aliliyi onu bildirir ki, onun göstərişləri həm işəgötürən, həm də işçi üçün məcburidir və tərəflər qanunun tələblərinə ciddi əməl etməyə borcludurlar. Tərəflər hər hansı bir məsələnin həllində qanuna əsaslanmalı və onun göstərişlərini əldə rəhbər tutmalıdırlar.

İşçilərin əmək hüquqları və bu hüquqlarla bağlı təminatların minimum səviyyəsi əmək qanunveriviliyi sisteminə daxil olan normativ-hüquqi aktlarla müəyyən edilir. İşçi ilə işəgötürən arasında bağlanan əmək müqaviləsinə işçilərin əmək hüquqlarını məhdudlaşdıran hər hansı şərtin daxil edilməsi yolverilməzdir. Əmək müqavilələrinə işçilərin vəziyyətini qüvvədə olan əmək qanunvericiliyi ilə müqayisədə yaxşılaşdıran müddəalar daxil edilə bilər.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 16-cı maddəsinin I hissəsinə əsasən Azərbaycan dövləti xalqın və hər bir vətəndaşın rifahı-

nın yüksəldilməsi, onun sosial müdafiəsi və layiqli həyat səviyyəsi qayğısına qalır.

İnsan hüquqlarına dair Ümumi Bəyannamənin 23-cü maddəsinin I, II və III hissələrinə əsasən hər bir şəxsin əmək, sərbəst iş yeri seçmək, ədalətli və münasib iş şəraiti və işsizlikdən müdafiə hüququ vardır, heç bir ayrı seçkilik olmadan eyni iş üçün eyni əmək haqqı almaq hüququna malikdir. Hər bir işləyən şəxs, əməyinin lazım gələrsə digər sosial müdafiə vasitələrilə tamamlanan, onun özünün və ailəsinin layiqli dolanışığını təmin edə bilən ədalətli və qənaətbəxş ödənilməsi hüququna malikdir.

“İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt”-ın 7-ci maddəsinin 1-ci abzası və 3-cü bəndin müddələrində görünür ki, bu Paktda iştirak edən dövlətlər hər bir şəxsin ədalətli və münasib iş şəraiti hüququnu tanıyır, o cümlədən hamının yalnız iş stajı və istisas səviyyəsi əsasında daha yüksək vəzifələrə irəli çəkilmək üçün eyni şəraiti imkanı tanıyır.

“Avropa Sosial Xartiyası”-nın 1-ci hissəsinin 1-ci bəndinə əsasən, hər kəsin öz yaşayışı üçün sərbəst seçdiyi peşə üzrə əməklə qazanmaq hüququ olmalıdır. Xartiyanın 1-ci hissəsinin 2-ci bəndinə əsasən, bütün işçilərin əməyin ədalətli şəraitlərinə hüquqları vardır.

Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsinin 239-cu maddəsinin bəzi müddələrinin şərh edilməsinə dair Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumunun 15 iyul 2011-ci il tarixli Qərarında Konstitusiya Məhkəməsi Plenumu qeyd etmişdir ki, əmək hüququ insanların digər konstitusiya hüquqlarının həyata keçirilməsinə təsir göstərə biləcək amillərdən biri olmaqla, insanın ləyaqəti və özünü cəmiyyətdə fərd kimi dərk etməsi üçün önəmlidir.

Əmək insanın ləyaqətini alçaltmamalı, insanların əsas hüquqlarına hörmət və əməyin mühafizəsini təmin edən şəraitdə işləməklə işçilərin əmək haqqının ədalətli ödənilməsində ifadə olunmalıdır.

Nəzərə alınmalıdır ki, işçi əmək hüquq münasibətlərində işəgötürənə nisbətən iqtisadi cəhətdən daha zəif tərəfdir. İşçinin əmək haqqı bir qayda olaraq onun və ailə üzvlərinin yaşaması üçün əsas gəlir mənbəyidir. İşəgötürən isə işçidən fərqli olaraq iqtisadi baxımdan daha güclü tərəf olmaqla, təşkilati-sərəncamverici səlahiyyətlərə malik olur.

Beləliklə, müsabiqə yolu ilə vəzifələr tutan şəxslərin (işəgötürənə münasibətdə işçinin) əmək hüquqlarının və bu hüquqların həyata keçirilməsinin təmin qaydalarının minimum həddi qanunvericilikdə kifayət qədər imperativ qaydada müəyyən edilmiş, işçi daha çox qorunmuş,

əmək müqavilələrində işçinin qanunda göstərilən hüquqlarını daha əlverişsiz vəziyyətə salan müddəaların göstərilməsi, qanunda göstərilməyən əsaslarla və qaydada əmək müqaviləsinin ləğvi qadağan edilmişdir.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası.
2. Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsi.
3. Qasimov A.M. Əmək hüququ: Dərslik. Bakı: “Adiloğlu” nəşriyyatı, 2007.
4. Əsgərov Z.A. Konstitusiya hüququ. Bakı, Bakı Universiteti nəşriyyatı. 2011.
5. Əsgərov Z., Nəsirov E., İsmayılov M., Məmmədov X. Azərbaycanın dövlət və hüququnun əsasları. Bakı. 2003.
6. Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsinin Kommentariyası. A.M. Qasimovun məsul redaktorluğu ilə. Bakı, “Adiloğlu” nəşriyyatı, 2007.
7. Əsədov S.A. Əmək hüquq münasibətlərinin dəyişməsinin və xitamının əsasları haqqında / Azərbaycan Respublikasında dövlət və hüquq quruculuğunun aktual problemləri. Elmi məqalələr məcmuəsi. 16-cı buraxılış. Bakı, 2006.
8. Alish Qasimov, Əmək hüququ: Dərslik. Bakı: “Letterpress” nəşriyyat evi, 2016.
9. Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumunun 15 iyul 2011-ci il tarixli Qərarı.
10. Vəsait: Müəllif: Sahib Məmmədov. Əmək münasibətlərinin rəsmiləşdirilməsi. Bakı-2009. Vətəndaşların Əmək Hüquqlarını Müdafiə Liqası.

TƏDBİRLƏR

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin kollektivi Fəxri xiyabanda Ümummilli lider Heydər Əliyevin məzarını ziyarət edib

İyulun 14-də Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin yaradılmasının 21-ci ildönümüdür. Ulu öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə yaradılmış Konstitusiya Məhkəməsi 1998-ci il iyulun 14-də fəaliyyətə başlayıb.

Bu münasibətlə Konstitusiya Məhkəməsinin sədri Fərhad Abdullayev başda olmaqla, Konstitusiya Məhkəməsinin hakimləri və Aparatın məsul əməkdaşları iyulun 12-də Fəxri xiyabana gələrək xalqımızın ümummilli lideri, müasir müstəqil Azər-

baycan dövlətinin memarı və qurucusu Heydər Əliyevin xatirəsini ehtiramla yad edib, məzarı önünə gül dəstələri qoyublar.

Görkəmli oftalmoloq alim, akademik Zərifə xanım Əliyevanın da xatirəsi ehtiramla anılıb, məzarı üzərinə tər çiçəklər düzülüb.

Konstitusiya Məhkəməsində keçirilən Könüllü Proqramında iştirak edən gənclərə sertifikatlar təqdim edilib

Xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyevin təməlini qoyduğu və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən uğurla reallaşdırılan dövlət gənclər siyasətinə uyğun olaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin fəaliyyətində gənclərin iştirakı müasir dövrün tələbləri səviyyəsində davam etdirilir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2017-ci il 15 sentyabr tarixli 3236 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan gəncliyi 2017-2021-ci illərdə ”Dövlət Proqramı”nda və dövlətimizin başçısının 2019-cu il fevralın 1-də Azərbaycan Gəncləri Gününə həsr olunmuş Respublika toplantısındakı çıxışında dövlət orqanlarına gənclərin potensialından daha səmərəli istifadə etmək, cəmiyyətin bütün sahələrində gənclərin fəal iştirakına şərait yaratmaq, onlara peşə vərdişlərini aşılamaq və təcrübə biliklərini artırmaq, onların yaradıcı və innovativ potensialının üzə çıxarılmasını dəstəkləmək və ölkədə könüllülük hərəkatını inkişaf etdirmək vəzifəsi qoyulub.

Bununla əlaqədar Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Sədri tərəfindən bu il fevralın 12-də Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi Aparatında könüllülərin fəaliyyətini təşkil etmək məqsədilə İşçi Qrupu yaradılması haqqında Əmr imzalanıb.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsində aprel ayında başlanılan könüllü proqramı uğurla həyata keçirilir. Konstitusiya Məhkəməsində Könüllü Proqramında iştirak etmək üçün gənclər müraciət edərək, böyük maraqla iştirak edirlər.

İyunun 25-də Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsində könüllü olaraq fəaliyyətə cəlb edilən bir qrup gəncə sertifikat-

lar verilib. “Könüllülük fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa müvafiq olaraq, könüllü kimi iki ay müddətində fəaliyyət göstərüb müqavilə öhdəliklərini uğurla başa vuran gənclərin hər birinə Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi tərəfindən xüsusi sertifikatlar təqdim edilib. Bu da onların əmək fəaliyyətinə uğurlu bir keçid fürsəti olacaq.

Məhkəmənin fəaliyyətində iştirak edən könüllülər Bakı Dövlət Universitetinin, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının hüquq fakültəsinin məzunları ilə yanaşı, Odlar Yurdu Universitetinin, Qafqaz Universitetinin pedaqoji, tərcümə, ingilis dili müəllimliyi, Azərbaycan dili və ədəbiyyatı müəllimliyi ixtisasları üzrə məzunları da olub.

Konstitusiya Məhkəməsində könüllülər Aparatın müxtəlif şöbə və sektorlarında təcrübə keçmiş, Plenum iclaslarının təşkil edilməsi prosesində, habelə vətəndaşların qəbulunda bilavasitə iştirak edib, səlahiyyətli subyektlərin sorğuları, məhkəmənin müraciətləri, həmçinin vətəndaşların şikayətlərinin öyrənilməsi vasitəsilə Konstitusiyada təsbit edilmiş hüquq və azadlıqların müdafiə mexanizmi ilə yaxından tanış olublar.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsində həyata keçirilən Könüllü Proqramında könüllü kimi iştirak etmək arzusunda olan gənclərin sənədlərinin qəbulu davam etdirilir.

G Ö R Ü Ş L Ə R

Səudiyyə Ərəbistanı Krallığının Ədliyyə nazirinin başçılıq etdiyi nümayəndə heyəti ilə Konstitusiya Məhkəməsinə görüş keçirilib

Ölkəmizdə səfərdə olan Səudiyyə Ərəbistanı Krallığının Ədliyyə naziri Dr. Valid bin Mohaməd Al-Samaaninin başçılıq etdiyi geniş tərkibli nümayəndə heyəti ilə iyulun 16-da Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinə görüş keçirilib.

Səudiyyə Ərəbistanı Krallığı nümayəndə heyətinin Azərbaycana səfərindən məmnunluğunu bildirən Konstitusiya Məhkəməsinin sədri Fərhad Abdullayev səfər çərçivəsində keçirilən səmərəli görüşlərin ölkələrimiz arasında məhkəmə-hüquq sahəsində əməkdaşlığın inkişafı baxımından əhəmiyyətini vurğulayıb.

Sədr Fərhad Abdullayev Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin və İki Müqəddəs Ocağın Xadimi, Səudiyyə Ərəbistanının Kralı Salman bin Əbdüləziz Al Səudun səmimi dostluq münasibətlərinin iki ölkənin müvafiq qurumları arasında işgüzar əlaqələrin inkişafına zəmin yaratdığını qeyd edib.

Bu ilin əvvəlində iki ölkənin Ədliyyə nazirlikləri arasında əməkdaşlığa dair Anlaşma Memorandumunun imzalanmasını xatırladan Fərhad Abdullayev iyulun 15-də isə Bakıda Əməkdaşlıq Proqramının imzalanmasının vacibliyini vurğulayıb. Sədr Fərhad Abdullayev bildirib ki, ikitərəfli əlaqələrin yüksək səviyyədə olması qarşılıqlı səfərlərin həyata keçirilməsi, təcrübə mübadiləsinin aparılması və məhkəmə-hüquq sahəsindəki yeniliklərlə tanışlıq üçün əlverişli şərait yaradır. Bu baxımdan ölkələrimiz arasında hüquq sahəsində münasibətlərin uğurlu inkişafı və əlaqələrin genişləndirilməsi üçün yaxşı imkanlar var.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin fəaliyyəti barədə qonaqlara ətraflı məlumat verən Fərhad Abdullayev bildirib ki, ulu öndər Heydər Əliyevin müəllifliyi ilə 1995-ci ildə müstəqil Azərbaycan Respublikasının ilk Konstitusiyasının qəbul olunmasından dərhal sonra məhkəmə-hüquq sahəsində genişmiqyaslı islahatların həyata keçirilməsinə başlanılıb. Konstitusiyanın qəbulundan üç il sonra ümummilli lider Heydər

Əliyevin Fərmanına əsasən Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi yaradılıb və Məhkəmə bu sahədə mütərəqqi beynəlxalq təcrübəni nəzərə almaqla fəaliyyətə başlayıb. Konstitusiyaya Məhkəməsi daim beynəlxalq əməkdaşlığa xüsusi önəm verir, mütərəqqi məhkəmə təcrübəsini öyrənir və onlardan faydalanmağa çalışır.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin sədri əsas vəzifəsi qanunların Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına uyğunluğuna nəzarət edilməsi olan Konstitusiyaya Məhkəməsinin fəaliyyətə başlamasının iyulun 14-də 21 illiyinin tamam olduğunu diqqətə çatdırıb və ötən dövrdə Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu tərəfindən ümumilikdə 400 qərarın qəbul olunduğunu qeyd edib. Sədr vurğulayıb ki, öz fəaliyyətində Prezident İlham Əliyevin həyata keçirdiyi siyasətin prioritet istiqamətlərini əsas götürən Konstitusiyaya Məhkəməsi vətəndaşların şikayət və ərizələrinə xüsusi diqqətlə yanaşır.

Nümayəndə heyətinin rəhbəri Dr.Valid bin Mohammad Al-Samaani Azərbaycan ilə Səudiyyə Ərəbistanı arasında müxtəlif istiqamətlərdə, o cümlədən məhkəmə-hüquq sahəsində təcrübə mübadiləsinin vacibliyini qeyd edib. Ölkəsinin Ali Məhkəmə Şurası ilə Azərbaycanın Konstitusiyaya Məhkəməsi arasında əməkdaşlığın inkişafında maraqlı olduqlarını diqqətə çatdıran qonaq Səudiyyə Ərəbistanı Krallığının məhkəmə-hüquq sistemi barədə ətraflı məlumat verib.

Yüksək qonaqpərvərliyə və ətraflı məlumata görə Konstitusiyaya Məhkəməsinin sədri Fərhad Abdullayevə minnətdarlığını ifadə edən Səudiyyə Ərəbistanı Krallığının Ədliyyə naziri Azərbaycanın sürətli inkişafından və ölkəmizin gözəlliyindən məmnunluğunu bildirib.

Söhbət zamanı Konstitusiyaya Məhkəməsinin fəaliyyəti ilə bağlı qonaqları maraqlandıran suallar cavablandırılıb, qarşılıqlı maraqlı digər məsələlərə dair geniş fikir mübadiləsi aparılıb.

Sonda qarşılıqlı olaraq xatirə hədiyyələri təqdim edilib. Qonaqlar Konstitusiyaya Məhkəməsinin binasında yaradılan şəraitlə tanış olublar.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
KONSTITUSİYA MƏHKƏMƏSİNİN
MƏLUMATI

Redaktorlar:
Kamran Yusifov
Tələt Binnətzadə
Murad Yusif-zadə
Orxan Rzayev
Fidan Xudiyeva
Nigar Həmidova

Çapa imzalanmışdır 12.09.2019. Kağız formatı 70x100 1/16.
Fiziki çap vərəqi 9. Tirajı 200.

“Şərq-Qərb” mətbəəsində çap edilmişdir.
Bakı, Aşıq Ələsgər küçəsi 17.